SADR@AJ

KONFERENCIJE
- Izve{taj o lezbejskoj/gej konferenciji u Novom Sadu 3

ORGANIZACIJE U SVETU
- Axios 4
- Eok - gr~ka homoseksualna zajednica 5
- Gej i lezbejski `ivot u Rumuniji 5

ZDRAVLJE
- Lezbejsko roditeljstvo 7
- Vekovi potrage 9

KULTURA - knji`evnost
- Pomarand`e nisu jedino vo}e - seminarski rad Radenke Gruba~i} 15

KULTURA - film
- Vatra 18
- Pustinja srca 19
- Crna udovica 19

BIOGRAFIJE
- U susret dvehiljaditoj Marina Cvetajeva 20
- Redklif Hol 26
- Blejz Distefano, Farmerka Braun 28
- Martina Navratilova 30

SE]ANJA
- Kratka biografija - Svetlana Liler 33
- Jedan zapis - Svetlana Liler 34
- Da li te Lana nekad vozila kolima?
- Mene jeste 36
- Dejan Nebrigi} - nepokorni govor gay-`udnje 41
- O Dejanu Nebrigi}u 42
- Mladi} maslinovih krila 44

PRAVO
- Devet pogleda na rat kroz jednu li~nu, lezbejsku prizmu 46
- D`oan Nestle, Pismo mojoj zajednici 48
- “Mu{ki“ NATO 50
- Aktivistkinje sa Kosova odr`avaju duh 51
- Lezbejska ljudska prava 52
- @udnja za pravdom - intervju sa Lepom Mla|enovi} 55

Izdava~: LABRIS - grupa za lezbejska ljudska prava
kontakt telefon 687 190, e-mail: labris@eunet.yu

Redakcija: Ljilja, Rada

Tehni~ko ure|enje i slog: Bobana Macanovi}

[tampa: PinKpress

Na koricama: “Dajkice u kolima” foto Lepa Mla|enovi}, Novi Sad, februar 2000.

Ovaj broj pomogli su
Fond za otvoreno dru{tvo Jugoslavije i
Lezbejka grupa “Out Front”, Belgija

LABRIS je grupa za promociju lezbejskih prava, osnovana u Beogradu poèetkom 1995. Nastala je iz nevladine organizacije ARKADIJA - Gej i lezbejski lobi, koji je osnovan krajem 1990.

LABRIS je ženska grupa za podršku žena koje vole žene i promovisanje razlièitosti lezbejske egzistencije u društvu.

LABRIS tvrdi, na osnovu nauène statistike, da u Beogradu ima oko 20.000 žena koje vole žene a èija prava nisu ostvarena.

Labris - ko smo mi?

Imenujemo svoju drugaèiju egzistenciju koja ne zavisi od muškaraca. Imenujemo svoje ljubavi i ideje za drugaèiji svet u kojem neæemo biti svakodnevno izložene nasilju zbog svoje lezbejske egzistencije.

Govorimo sebi i drugima da svaka žena ima pravo da voli žene i da to nije devijacija, ni zloèin. Lezbejska egzistencija nije lièna stvar žene veæ društveno pitanje prava na razlièitost.

Podstièemo sebe i druge da kritièki razmišljaju o prisilnoj heteroseksualnosti koja èini žene zavisnim od muškaraca.

Radimo na promociji lezbejskih prava u javnosti.

Oranizujemo radionice na kojima razgovaramo o pitanjima iz naših života.

Povezujemo se sa lezbejskim organizacijama iz zemalja bivše Jugoslavije i sveta.

Solidarišemo se sa ženama bez obzira na njihovu seksualnu orijentaciju, nacionalnost, hendikepiranost, rasu i druge razlike.

Labris - mi tražimo:

- da se društvene, kulturne i nauène institucije prema lezbejskoj egzistenciji odnose isto kao i prema heteroseksualnoj egzistenciji;
- da se zakonima reguliše da lezbejski i gej partneri imaju ista prava kao i heteroseksualni supružnici;
- da se zakonima omoguæi lezbejskim i gej parovima da usvajaju decu;
- da se u okviru socijalnih ustanova osnuju savetovališta koja æe se na odgovarajuæi naèin baviti psihološkim i socijalnim pitanjima lezbejki, njihovih porodica i prijatelja;
- da se iz svih udžbenika eliminišu delovi koji povezuju lezbejstvo sa seksualnom devijacijom, patološkim stanjem ili psihièkim poremeæajem;
- da se u ginekološku praksu uvede poseban tretman za lezbejke.

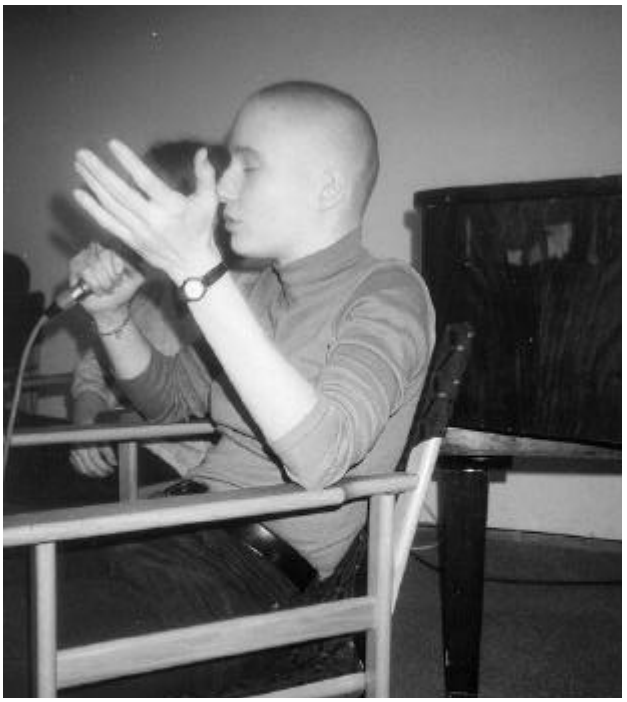
LEZBEJSKA EGZISTENCIJA JE NAŠE LJUDSKO PRAVO

Potrebne smo jedna drugoj da bi prepoznale same sebe, da bi bile jaèe, da bi se izborile za naša prava. Kada èujemo jedna drugu onda i naše liène priède dobiju prostor za život.
Potrebne smo jedna drugoj da bi bile vidljive javnosti. Drugi treba da nas upoznaju i da znaju da mi postojimo.

Atila Kovaè, New Age

IZVEŠTAJ O LEZBEJSKOJ/GEJ KONFERENCIJI U NOVOM SADU

Koncept konferencije se bazirao na ideju uzajamnog razumevanja, što znaèi uključèivanje obe strane (manjinske i veæinske) u tok konferencije. Dosadašnji pokušaji koji su pretežno bili jednostrani, imali su za zadatak da manjinskoj grupi pomognu u nalaženju svog identiteta, ali takav koncept nije mogao doprineti socijalizaciji te grupe. Svesni toga da o homoseksualnosti se nije do sada na tako otvoren naèin govorilo, pokušali smo pokrenuti resocijalizaciju. Ovakav naèin komunikacije olakšava prodor u medije, pošto je i veæinska grupa uključèena èime æe veæi broj onih koji zbog svoje homoseksualnosti imaju problema, lakše doæi do organizacija koje u zemlji veæ postoje. Na ovaj naèin gomila predrasuda se mogla dokazati kao netaèna, i da je to samo posledica nedovoljne informisanosti i nezainteresovanosti, i tako se izbeglo vrlo èesto optuživanje koje je do sada bila èesta pojava. Sa promišljenom medijskom kampanjom smo izbegli i problem politièkog pripadanja homoseksualaca, a što se pokušalo

Uèesnica Konferencije iz Maðarske

Uèesnice Konferencije iz Hrvatske i Srbije

nedavno zloupotrebiti. Mediji konferenciji nisu pristupili iz senzacionalistièkog ugla, veæ kao poèetku govorenja o homoseksualnosti kao svakodnevnoj stvari. Svi znaèajni mediji su na taj naèin pristupili tome, i pojavio se samo neznatan broj negativnih reakcija. Puno je znaèio i gest Kulturnog Centra, koji je konferenciju uvrstio u svoj zvanièan program, a nikako se ne sme zaboraviti i velika pomoæ lista Bulevar, koji su bili ne samo medijski sponzori, veæ su ponudili i svoju kancelariju i tehnièku opremu za korišæenje.

Konferencija je prošla bez ikakvog incidenta, uspeli smo dokazati da su predrasude neopravdane, heteroseksualci koji su smogli hrabrost da se pojave na konferenciji su imali pozitivan utisak, i svoje utiske i novosteèene stavove su poèeli prenositi. Obostrana getoizacija je poèela da nestaje, a to je otvorilo nov naèin komunikacije, ali i nove probleme. Znatan broj osoba koje su se bojale svoje okoline, poèele su se javljati za pomoæ. Kao prvi sledeæi korak æe biti pružanje pomoæi

njima pored uključèivanja sve veæeg broja aktivista u rad svih organizacija koje se bave pitanjem homoseksualaca, i nastavljanja započètih aktivnosti.

AXIOS

Šta je AXIOS? AXIOS je organizacija istoènih i istoènopravoslavnih, vizantijskih i istoènih katolièkih hrišæana, gejeva i lezbejki.

Šta znaèi reè AXIOS? Uzeta iz crkvenog grèkog i oznaèava istinski vrednu i zaslužnu osobu.

Ko pripada AXIOS-u? Gej ili lezbejka koji pripadaju ili su bili edukovani ili preobraæeni u istoèno hrišæansku tradiciju. Najèešæe su to, ali ne uvek, osobe grèke, slovenske, albanske, jevrejske ili jermenske nacionalnosti. Mada je AXIOS svetovna organizacija, biskupi, sveštenici i ostali crkveni ljudi su takoðe njeni èlanovi. AXIOS je osnovan u Los Anðelesu, Kalifornija, 1980. Zainteresovani gej ljudi u Njujorku su osnovali istoènu granu ove organizacije zasnovanu na istim principima kao i kalifornijska grupa. Ogranci su takoðe formirani u Koloradu, Ohaju, Pensilvaniji, Èikagu, Bostonu, San Francisku, Detroitu i Las Vegasu. Postoje takoðe dva ogranka van SAD, u Kanadi i Australiji. Dok su rimski katolici i protestanti imali dosta svojih raznih organizacija za podršku, pravoslavni hrišæani nisu imali nijednu sve do osnivanja AXIOS-a, organizacije èiji èlanovi mogu biti oni koji dolaze iz razlièitih pravoslavnih tradicija: zajedno možemo skupiti podršku i pozitivan podstrek zasnovan na našoj zajednièkoj situaciji: biti religiozna manjina u Americi i unutar te manjine, najviše od svega, biti seksualna manjina.

Zašto je AXIOS osnovan?

- da bi se dotaklo pitanje ljudske seksualnosti unutar pravoslavlja
- da bi se potvrdilo da gej muškarci i lezbejke mogu da žive u veri
- zbog uzajamne duhovne snage, stabilnosti i opšteg dobrostanja.
- zbog želje da premostimo jaz između crkvene zajednice i gej zajednice kroz ljubav i dijalog, molitvu, službu i obrazovanje
- zbog utehe, pomoæi i podrške naših braæe i sestara i njihovih porodica u pokušaju da shvatimo radosti i odgovornosti èudesnog božjeg dara seksualnosti
- zbog zaštite od represije, netolerancije i žigosanja
- zbog moguænosti da služimo drugima u èinu milosrða i ljubavi, kao individue i kao grupa
- zbog prouèavanja naših bogatih i raznovrsnih nasleða i tradicija
- zbog istinskog oseæaja poštovanja jednih prema drugima i radi dostizanja stanja pune zabave i uživanja u svom razvoju.

Šta je istoèno hrišæanstvo? AXIOS u sebe uključuje i mnoge istoèno hrišæanske crkve. Naši èlanovi su naveæim delom pravoslavni Grci, Sloveni… Uopšteno, izvodimo iste istoène crkvene rituale i sledimo vizantijsku knjigu molitvi. Među nama u AXIOS-u, koristimo engleski na molitvama i primamo sva ekumenska bratstva i sestrinstva istoènog hrišæanstva.

Šta AXIOS radi? Sastanci poèinju *Vespers* službom i obièno uključuju gosta govornika, diskusiju ili prezentaciju. Èlanovi uèestvuju u istraživanju, dijalogu sa crkvenim autoritetima i èlanovima gej i lezbejske zajednice, pomažu u stvaranju biltena i drugih projekata. Održavamo redovne kontakte između sastanaka i razmenjujemo interesantne vesti o našoj zajednici. Njujorški i vašingtonski ogranci su bili redovni uèesnici na *Pride* festivalima svojih gradova i takoðe su uèestvovali na drugim događajima npr. Spiritualna duga i na nekim N.C.C.C. konferencijama. Posedujemo razlièita književna i druga dela: eseje o teološkim pitanjima, o homoseksualnosti i pravoslavlju, o životima svetaca, pogrešnoj interpretaciji biblije, ritualu bratstva i ikone Isusa Hrista i drugih svetaca. Veæina ovih informacija je dostupna na našem Website-u. Trenutno objavljujemo knjigu molitve koja sadrži dobro poznate, a i one manje poznate molitve crkve u obliku pogodnom za zainteresovane laike i za javnost, tako da nije nužno prisustvo sveštenika. Pozivamo èlanove da razumeju sveštenike i upozoravamo ih na one neprijateljski raspoložene.

E-mail: AxiosUSA@aol.com

Prevela s engleskog Rada

EOK

Grèka homoseksualna zajednica

EOK je prva grèka zvanièna gej grupa koju su maja 1988, osnovali èlanovi prvog grèkog gej pokreta AKOE. Nakon raspada AKOE-a poèetkom 1989, EOK je pokušao da nastavi borbu za gej prava.

Pošto je èlan ILGE od poèetka postojanja, EOK je uspeo da uspešno organizuje Evropsku konferenciju u decembru 1989.

EOK je èlanica Nacionalnog komiteta protiv ksenofobije, rasizma, antisemitizma i netolerancije kao i jedna od osnivaèica "Foruma organizacija mladih za ljudska prava" (novog udruženja osnovanog u julu 1997), pod patronatom "Generalnog omladinskog sekretarijata" i Saveta Evrope.

Grupa je takoðe i èlanica IGLYO-a (Meðunarodne gej i lezbejske organizacije mladih).

U maju 1997. EOK je zajedno sa P. Sofianos i uz podršku Saveta Evrope lansirao novi èasopis pod nazivom "Deon".

Poèetkom 1997. EOK je takoðe lansirao svoj web site pod nazivom "Roza Lilac", gde izmeðu ostalog možete naæi informacije o grupi, statusu homoseksualaca u Grèkoj, informacije o gej i lezbejskim turistima u Grèkoj, liène oglase itd. Trenutno je sve na grèkom ali planira se i engleska verzija. "Roza Lilac"je povezana sa "Nyx" mrežom, prvim internet provajderom u Grèkoj koji je "prijateljski raspoložen prema gejevima".

E-mail grupe EOK je eok@nyx.gr

Prevela s engleskog Rada

GEJ I LEZBEJSKI ŽIVOT U RUMUNIJI

U martu 1992. rumunski predsednik Jon Iliesku rekao je u intervjuu BBC-u da antihomoseksualni zakoni njegove zemlje nisu više na snazi, tvrdeæi da "postojeæi zakon niti ohrabruje, niti zabranjuje homoseksualnost." U januaru 1993. zamenik ministra pravde je tvrdio da je èlan 200 rumunskog kriviènog zakona, koji kažnjava odnose izmeðu osoba istog pola do pet godina zatvora, sada "mrtav zakon - zakon koji se uopšte ne primenjuje."

Dve nedelje kasnije, policija je u jugozapadnom delu Temišvara nasilno upala u kuæu Marian Mutasku i Ciprian Cucu, isterala ih iz njihove spavaæe sobe i odvela u zatvor. Nakon pet meseci tamnièenja, bez službene optužnice, Cucu je dobio kaznu od godinu dana, a Mutasku kaznu od dve godine zatvora. Njihov zloèin je bio lièni homoseksualni odnos dve odrasle osobe. Dok su u zatvoru èekali suðenje, dva muškarca su bila pretuèena, silovana i više puta seksualno zlostavljana od strane

sa radionice Lezbejski identitet
Lezbejska/gej konferencija u Novom Sadu

drugih zatvorenika nakon što su zatvorski službenici otkrili njihovu homoseksualnost. Mnogo kasnije Mutasku je komentarisao: "Zatvor je trebalo da spreèi osobe da budu homoseksualne, ali u zatvoru su mnogi postali homoseksualni."

Za obojicu kazna je suspendovana nakon intervencije Amnesty International-a. Cucu nije dozvoljeno da se vrati u srednju školu pošto ga je direktor okarakterisao kao "društvenu opasnost". Zbog kriminalnih dosijea za seksualne zloèine nisu mogli da nađu posao. U zemlji koja pati od ogromnih društvenih i ekonomskih kriza njihov život je bio nemoguæ. Mutasku je poèinio samoubistvo u avgustu 1995, a Cucu je potražio azil u Sjedinjenim Amerièkim Državama.

Uprkos gomili novopotpisanih ugovora, poput Evropske konvencije o ljudskim pravima, široko rasprostranjeno zlostavljanje svih manjina nije se završilo padom Èaušeskuove vlade. Alarmantni izveštaj Amnesty International-a "Rumunija: kršenje ljudskih prava" ne ostavlja sumnju o sauèesništvu lokalnih vlasti i policije u nasilju nad gejevima i lezbejkama. Vlada toleriše muèenje i zlostavljanje uhapšenika i to prolazi nekažnjeno.

Rumunija je èlanica Evropskog saveta i planira da se priključi Evropskoj uniji i NATO-u, pa ipak nije se desila nijedna akcija koja bi ogranièila Ilieskuovu administraciju u zemaljama èlanicama. Bukureštanska vlada može da kaže jedno kako bi pomirila "javno mnjenje" i zadržala "uobièajene poslove".

Nepoštovanje ljudskih prava od strane zvanièni organa, uz predrasude i strah, èini da se èlanovi manjinskih grupa boje za svoje živote. Međunarodna komisija za gej i lezbejska ljudska prava iz San Franciska dokumentovala je prisline medicinske preglede polnih organa gejeva i biseksualaca da bi se homoseksualnost "dokazala" na sudu. Policija ima "ružièaste spiskove" iz komunistièke ere osumnjièenih da su imali odnose sa osobama istog pola. U jednom sluèaju kada je policija koja je istraživala silovanje jednog muškarca postala svesna èinjenice da je on gej privela ga je i bio je osuđen na 18 meseci zatvora pod optužbom da je pristao na sopstveno silovanje. Drugi èovek optužen da je pristao na istopolne odnose je osuđen na èetiri godine i devet meseci nakon što je njegov advokat, koga mu je dodelila država, tražio okrutniju kaznu pošto su homoseksualni odnosi "pretnja društvu".

Godinu dana nakon što su Mutasku i Cucu prvi put uhapšeni, oni koji prate kršenja ljudskih prava su procenili da u zatvoru ima pedeset i sedam muškaraca koji su osuđeni samo zato što su homoseksualni. Vlada tvrdi da su svi pušteni nakon presude Ustavnog suda u Julu 1994. Lezbejke, gejevi i biseksualci, pored ostalih manjina, još uvek žive pod diskretnim policijskim terorom koji ih može zadržati mesecima u zatvoru bez tužbe.

Dve godine nakon što je èlan 200 rumunskog zakona proglašen neustavnim, 1996. Rumunski senat je predložio dekriminalizaciju dela. Dok, u teoriji, Rumuni mogu slobodno da budu gej, gej barovi, klubovi, udruženja, organizacije, mediji ili "pervertiranost" æe biti zabranjeni. Seksualni odnosi koji prouzrokuju "javni skandal" æe biti kažnjavani do pet godina zatvora. Jedina postojeæa definicija "javnog skandala" je nešto

sa radionice Lezbejski identitet, Lezbejska/gej konferencija u Novom Sadu uèesnice iz Maðarske

zbog èega se dvoje ili više ljudi uvrede. Mona Nikoara iz Helsinškog komiteta u Rumuniji upozorava, "oèekujemo dosta nevolje i zlostavljanja u narednim godinama.

Prevela s engleskog Rada

LEZBEJSKO RODITELJSTVO

Lezbejski parovi u sve veæem broju traže pomoæ od nauke u svojoj želji da imaju decu.

Jednog dana 1996. godine kad se Bet prvi put porodila putem veštaèke oplodnje, pogledala je u svoju partnerku, Dženifer, koja je stajala pored njenog bolniènog kreveta, i pomislila, *Kad bih njoj rodila dete*.
"Dok sam odrastala, oduvek sam želela da imam decu i rodim dete osobi koju volim," seæa se ona. "Ali nikad nisam verovala da je to moguæe, zato što sam lezbejka."

Sad, ako sve bude u redu, Bet, tridesetšestogodišnjakinja iz Dalasa, æe roditi Dženifer bebu u maju. Trudnoæa, koja je nekoliko godina ranije izgledala nezamisliva, je omoguæena procesom vanmaterične trudnoæe pri èemu jedna žena daje svoja jajašca, koja su oploðena donatorovom spermom a njena partnerka nosi bebu.

Ugovori poput Betinog i Dženiferinog su još uvek retki. Kako je lezbejska trudnoæa putem veštaèke inseminacije postala sve èešæa, veæi broj žena su poèele da iskorišæavaju ovakve tehnologije reprodukcije i druge inseminacione metode koje su tradicionalno koristili neplodni heteroseksualni parovi.

"Mislim da ovo nije baš uvek romantièan proces veæ više medicinska procedura", kaže Teri Bogis, direktorka Center Kids-a, programa za decu gej i lezbejskih roditelja u Centru za pružanje usluga lezbejskoj i gej zajednici, u Njujorku. "Beba nije ništa manje divna. Ali proces zaèinjanja bebe postaje sve više pragmatièan, bar nakon prve inseminacije."

Sve èešæe, lezbejski parovi postaju zajednièki trudni putem takvih naprednih metoda kao što je vanmaterična oplodnja i uz pomoæ tretmana oplodnje, sudeæi po Karol Frost Verkolon, koautorki knjige o veštaèkoj inseminaciji iz 1997.

"Kako su lezbejski parovi sve prihvaæeniji u svetu reproduktivne medicine i kako se sve više ruše predrasude, ti parovi sve èešæe dobijaju pristup visokotehnološkim medicinskim opcijama što je i dobro i loše," kaže Verkolon, primeæujuæi da postoje zdravstveni rizici i visoki troškovi za neke od ovih procedura.

Nemoguæe je reæi koliko je lezbejki koristilo ove tehnike. Najnoviji statistièki podaci uzeti iz amerièkih Centara za kontrolu i prevenciju bolesti otkrivaju da je 16 520 beba roðeno putem reproduktivnih tehnologija u 1995. Ali agencija ne beleži koliko njih je roðeno od

Marian Baker, Holandija (1944), fotografkinja, feministkinja i lezbejka

majki koje su lezbejke.

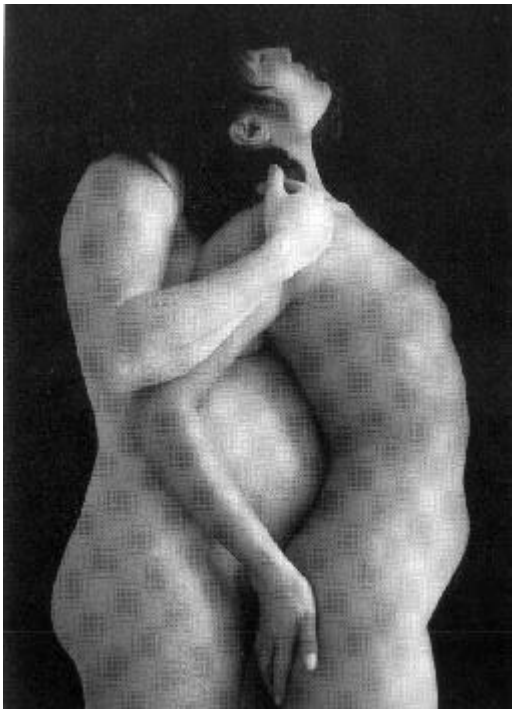
Isto tako je nemoguæe reæi koliko se lezbejki porodilo - na bilo koji naèin - mada neki kažu da je broj neverovatno porastao. U Banci sperme u Berkliju, Kalifornija, npr., zahtev je porastao za oko 20% u proteklih 6 meseci, kaže izvršna direktora Mora Riordan. Banka prvenstveno pruža usluge lezbejkama.

Trend za visokotehnološkim trudnoæama nije ipak univerzalan. Bar 50% žena koje koriste usluge Banke sperme u Kaliforniji izvode inseminaciju kuæi, prema Riordaninim podacima. U stvari, Banka sperme to podržava. "Mi želimo da demedikalizujemo ceo proces," kaže Riordan. "Ako neko želi da to uradi kod kuæe, šta ima bolje od toga?"

Ne postoje dokazi da je verovatnije da æe žena postati trudna intramaterièном oplodnjom u doktorskoj ordinaciji nego ako se to uradi kod kuæe, misli Riordan. Ali ako inseminacija izvršena kod kuæe ne uspe nakon tri ili èetiri pokušaja ili ako žena ima 40 godina ili je starija, Riordan preporuèuje ženama da potraže profesionalnu pomoæ.

U mnogim sluèajevima doktor ili sestra æe izvršiti materièNu oplodnju, u kojoj se kateter sprovede kroz grliæ i u matericu gde ispušta spermu. U inseminaciji unutar grliæa materice sperma se ispušta baš u grliæ.

Materièna inseminacija se pokazala tri puta uspešnijom od inseminacije unutar grliæa, kaže Verkolon. Ali ne postoje nikakve studije o inseminaciji vršenoj u kuæi sa kojom bi se mogli uporediti rezultati, priznaje ona.

Lorena Bernardi, Holandija (1960), radi portrete i modnu fotografiju

Složenija procedura vanmaterièNe oplodnje podrazumeva oplodnju majèinih jajašaca i donatorove sperme u laboratoriji. To je obièno rezervisano za žene koje imaju problema sa neplodnošæu ili lezbejke koje žele da nose bebe svojih partnerki.

Bet, bivša medicinska socijalna radnica, godinu dana je pokušavala oplodnju unutar grliæa materice pre nego što je otišla specijalisti za neplodnost i otkrila da su se pojavile komplikacije koje zahtevaju medicinski tretman. Doktor je sproveo vanmaterièNu oplodnju tako što je vratio njena jajašca, oplodio zdrava spermom, stvorio embrione, premestio nekoliko u njenu matericu, a ostatak zaledio za kasniju upotrebu. Ubrzo je ostala trudna. Mesec dana kasnije Dženiferina jajašca su vraæena i oploðena spermom istog donatora i nastali embrioni su bili zaleðeni na isti naèin dok Bet nije bila spremna da proðe kroz još jedan proces vanmaterièNe oplodnje - ovaj put, zaèela je Dženiferinu bebu.

"Bilo je neverovatno", kaže Dženifer sad. Ona je advokatkinja.

"Imale smo zaleðenu spermu, zaleðeni embrion i dobile smo bebu".

Naravno, nije sve bilo tako lako. Procedura je zahtevala da se Bet podvrgne ponavljanim hormonalnim injekcijama, što je prouzrokovalo muèninu, umor, modrice i èeste promene raspoloženja. Vraæanje jajašaca je zahtevalo operaciju pod potpunom anestezijom. Par je za sve to potrošio $ 10 000.

Parovi mogu dobiti više od onoga što su oèekivali pomoæu vanmaterièNe oplodnje. Procedura predstavlja poveæanu moguænost višestrukih poroðaja, što može da prouzrokuje zdravstveni rizik. Ipak jedna druga procedura, nazvana blastocyst transfer, u poslednje vreme se ispostavila jako uspešnom, kaže Verkolon. U ovom procesu, oploðena jajašca se održavaju u životu u laboratoriji nekoliko dana duže tako da doktori mogu jasnije da odrede kakve æe konfiguracije æelije, poznate kao blastocysts, biti zdrave. Doktori mogu da prenesu samo jednu ili dve, umesto tri ili èetiri koje se koriste u vanmaterièNoj oplodnji.

Prenose ih u uterus i zaleðuju ostale za kasniju upotrebu.

Ipak, za Bet i Dženifer, svi rizici, komplikacije i troškovi su se isplatili. Kako Dženifer kaže, "Ovo je blizu onog do èega bismo stigle danas i u godinama u kojima jesmo da imamo zajednièko dete."

Ljilja

VEKOVI POTRAGE

U drugom delu prikaza knjige psihijatra dr Marijana Košièeka "U okviru vlastitog spola" (Mladost, Zagreb, 1986) videæemo u kojim pravcima su išla istraživanja, seksologa, genetièara, psihoanalitièara, vezana za nastanak i opstanak nagona ka istom polu.

Krajem prošlog i poèetkom ovog veka zaèetnici seksologije su se bavili pitanjem homoseksualnosti. Manje više svi su došli do zaključèka da je homoseksualnost uroðena, što potvrðuje èinjenica da je homoseksualnost stara koliko i heteroseksualnost.

Alber Elis homoseksualnost smatra naslednom:" Nasljednost homoseksualnosti dobro je izražena iako je ponekad porièu. Katkad su skloni istom spolu brat i sestra, majka i sin, stric i neæak - mada su èesto jedan drugome nepoznati kao takvi. Takvu porodièenu ili nasljednu homoseksualnost utvrdio sam kod 35 posto osoba sa željom za istim spolom. I drugi, primerice, Romer, našli su isti razmjer..."

Hirschfeld je sistematièniji u razlozima na kojima gradi svoje mišljenje o uroðenoj homoseksualnosti: "Homoseksualna usmjerenost nagona probija sebi put, uprkos tome što sa svih strana hvale i uzvisuju ljubav prema drugom spolu, usmeno ili pismeno, mnogobrojnim umjetnièkim djelima, unatoè tome što se upravo one osobe za kojima mladi homoseksualno nastrojeni ljudi naroèito èeznu ne mogu dovoljno nahvaliti te ljubavi, i uprkos tome što èitava okolina poput jake sugestije usmjeruje èovjeka na drugu stranu. Ona se probija, iako èovjek još ništa ne zna o homoseksualnosti, iako ono što ljudi oko njega povremeno šapuæu o odnosima među osobama istog spola doživljava kao nešto odvratno."

Zahvaljujuæi antropologiji znamo da se homoseksualnost javlja u svim vekovima, na svim podruèjima, kod svih naroda i da ne zavisi od tipa kulture.

Paralelno sa seksolozima na raskrinkavanju misterije zvane 'homoseksualnost' rade i psihoanalitièari, tako da na poèetku ovog veka imamo dve suprotne struje. Neki savremeni seksolozi rade na tome da naprave neki treæi stav sastavljen od prethodna dva, uzimajuæi u obzir i biogenetske i psihogenetske èinioce. Za razliku od seksologa s poèetka veka, tadašnji psihoanalitièari su smatrali da se homoseksualni impuls stiče, to jest da se stiče i razvija u detinjstvu pod uticajem okoline. Ovaj stav su podržali mnogi seksolozi i antropolozi.

Lezbejke iz Beograda i Zagreba u Novom Sadu na Lezbejskoj/gej konferenciji

Kinsey misli da se homoseksualnost i kod ljudi i kod životinja zasniva na èetiri osnovna èinioca:

- sposobnost svakog sisara da reaguje na svaki

dovoljno jak polni nadražaj, bez obzira odakle proizilazi

- prva seksualna iskustva, ukoliko potièu od dodira s nekom osobom istog pola
- prilika za ispoljavanje seksualnosti prema istom polu
- uticaj okoline, njeni poticaji na homoseksualno ponašanje pojedinca i stavova prema takvom ponašanju.

I da je priroda uredila da se raðamo sa homoseksualnim impulsom, a da od nas zavisi da li æemo ga zadržati ili usmeriti na suprotni pol. Njegovom stavu su se prikljuèili i mnogi drugi seksolozi.

Pored seksologa i psihoanalitièara misteriju još više komplikuju genetièari.

Helenski filozof Parmenid (515 - 460.g.pr.n.e.) pretpostavio je da se èovek raða sa nagonom ka istom polu. U svom delu "O prirodi" piše da homoseksualci nastaju kada se ženska i muška teènost ne pomešaju dovoljno. Parmenidovu pretpostavku obnavlja, posle dve i po hiljade godina Magnus Hirschfeld: "To priroðeno stanje sastoji se od posebne homoseksalne graðe mozga; ona je, pak, izraz naroèitog naèina kako su se izmješale muškarèeva i ženina nasljedna tvar."

Genetièari su na poèetku svog istraživanja radili sa lezbejkama i gejevima koji imaju blizance. "Najviše ih je prikupio amerièki istraživaè J.F. Kallmann. Meðu njegovim ispitanicima bilo je 44 para jednojajèanih i 51 par dvojajaèanih blizanaca. U prvoj skupini ispoljavali su sklonost prema istom spolu u svim parovima oba blizanca. Kod 31 para obojica bila su pretežno ili potpuno homoseksualno usmjereni, a kod 13 parova pokazivali su obojica podvojenu spolnost. Ispitivanja dvojajaèanih blizanaca dala su sasvim druge rezultate. U toj skupini bilo je 13 parova (od 51) u kojima su oba blizanca imala homoseksualne sklonosti. Od toga su samo dva para bila sasvim usmjerena na isti spol, a ostalih jedanaest ispoljavalo je podvojenu spolnost."

Rezultati pokazuju da se jednojaèani blizanci potpuno podudaraju u polnoj usmerenosti, èak i onda kada se razvijaju odvojeno, nezavisno jedno od drugog. Veæina Kallmannovih ispitanika su izjavili da meðusobno nisu imali seksualne odnose.

"Ti nalazi dopuštaju zaključak da homoseksualnost uglavnom ovisi o nasljednoj masi pojedinca. Vjerojatno je prisutan neki tzv. snažan gen za homoseksualni razvoj; utjecaji okoline ne mogu sprijeèiti njegovo ispoljavanje, ili jedva utièu na to. Meðutim, na temelju toga još ne možemo reæi radi li se o nasljeðenom svojstvu, ili o posljedici oštetæenja oploðenog jajašca, ili èak same ženske, odnosno muške zametne stanice" - piše nemaèki sudski psihijatar Rudolf Klimmer.

Osobine sa kojima èovek dolazi na svet ne moraju biti uvek nasleðene. Èesto su steèene za vreme razvoja ploda, što važi i za seksualnost. Nauènici još nisu utvrdili "na kojoj karici tog uzroènog lanca djeluje nepoznati èinitelj koji usmjeruje spolni nagon na vlastiti spol. Možda se poremeæaj javlja veæ u samoj graði, funkciji i meðusobnom odnosu spolih kromosoma, a možda nastupa tek u prvim tjednima u embrionalnom razvoju èovjeka, ili èak još kasnije." (Košièek)

Jedno od moguæih rešenja daju ruski nauènici, Germaševa i drugi, koji su pokazali da na funkcije materice, a samim tim i na razvoj ploda utièu dešavanja u ženinom mozgu. Istovremeno i materica šalje u nervni sastav nadražaje koji utièu na njegov rad. Dalje se pretpostavlja da ta uzajamnost ženine lièenosti i njenog ploda uèestvuje i u oblikovanju njegove seksualnosti, odnosno polne orijentacije.

"Izvjesni poremeæaji u graði i radu posteljice, organa koji povezuje plod s maternicom, odnosno s èitavim majèinim tjelom, mogu biti uzrokom da na plod odviše utjeèu majèini spolni hormoni. Oni mu mogu poremetiti spolni razvoj. Moguæe je da i na tom podruèju treba tražiti izvor kasnije nagonske usmjerenosti novog èovjeka na vlastiti spol." (Košièek)

Nemaèki nauènici, T. Langa i K. Jensch su radili ispitivanja sa veæim brojem gejeva i utvrdili da oni imaju veæi broj braæe nego sestara. Proseèni razmer polova kod novoroðenèadi je 106 (m) : 100 (ž). Kod ispitanika ovaj odnos izmeðu braæe i sestara je bio 120,7 : 100. Sliène rezultate daje i ispitivanje u SAD, gde se ispitivala uèestalost

Predstavljanje lezbejskog èasopisa Because press iz Hrvatske na Lezbejskoj/gej konferenciji u Novom Sadu

braæe i sestara kod lezbejki. Razmera polova je bila 75 : 100, u korist sestara.

Izvuèen je zaključak da su "prekobrojna" braæa gejeva, pa onda i mnogi među njima u stvari plod preobražen iz ženskog pola u muški. Isto važi i za lezbejke i njihove "prekobrojne" sestre: one su prvo bile muškarci koji su se pretvorili u žene.

Sve te osobe zadržavale bi od svog prvobitnog pola samo polni nagon sad usmeren na isti pol!

Kasnija ispitivanja nisu uspela da opravdaju ovu zanimljivu ideju. I lezbejke i gejevi nose u sebi hromozomsku formulu (žene XX, muškarci XY) kao i heteroseksualne žene i muškarci.

"Međutim, pokusi na životinjama pokazali su da razni utjecaji na oplođenu stanicu i plod na ranom stupnju razvoja mogu poremetiti spolni razvoj èovjeka u tom smislu da mu se spolni organi i ostale spolne oznake djelomice razvijaju u smislu drugog spola, dakle, suprotno njegovu genetskom spolu." (Košièek)

To da ljudsko telo sadrži ženske i muške polne hormone i da po sastavu polnih hormona nismo "èisti" pripadnici ni jednog ni drugog pola, je veæ svima poznato. U procentualnom smislu žene u sebi sadrže više muških hormona nego što muškarci sadrže ženskih. Proseèan odnos kod žena je 3:2, u korist ženskih hormona, a kod muškaraca 16:3, u korist muških hormona. Ovo saznanje je mnoge nauènike ohrabrilo po pitanju pronalaženja uzroka homoseksualnosti. Mnogi od njih su u stvari pokušali da dokažu da je kod lezbejki i gejeva poremeæen proseèan odnos polnih hormona, odnosno da je kod njih pojaèana proizvodnja hormona suprotnog pola. Ova istraživanja nisu dala zadovoljavajuæi odgovor. (Poznato nam je da transvestiti u tretmanu pred operaciju uzimaju hormone suprotnog pola koji menjaju njihov spoljašnji izgled, ali uz pomoæ hormona oni ne menjaju seksualnu orijentaciju.)

Odnos polnih hormona u telu se prirodno menja sa starenjem. Kod žena u menopauzi se ovaj odnos okrene u korist muških hormona, a kod muškaraca se smanjuje proizvodnja muških hormona a poveæava stvaranje ženskih.

Polni hormoni èine naš nervni sastav spremnim da odgovori na polni nadražaj. Pojam polnog nadražaja je individualan, odnosno nema polnog nadražaja na koji svi reagujemo isto. "Spolni hormoni samo osposobljavaju mozak da na neke podražaje uopæe odgovara spolnim reakcijama. Međutim, koji su to podražaji za pojedinu osobu, oèito ovisi o određenoj funkciji njezinih moždanih stanica." Košièek zaključuje da u različitosti odgovora mozga na nadražaje treba potražiti odgovor na pitanje zašto je kod nekih ljudi polni nagon usmeren na isti pol. "To vjerovatno ovisi o drugaèijoj funkciji nekih njihovih moždanih stanica nego što te iste stanice reaguju u osobama s heteroseksualnim nagonom. Ili, pak, neki ljudi imaju u svom mozgu stanice, odgovorne za njihov spolni život, kakve drugi nemaju, i obrnuto?" I dalje nastavlja: "Jedino nam još nije jasno u kojoj mjeri geni, dakle nasljedni èinitelji, određuju funkciju, pa i spolnu funkciju mozga, a koliko su za to odgovorni utjecaji okoline u toku razvoja pojedinca. Istraživanja koja sam naveo èine vjerojatnim da geni imaju pri tom glavnu reè."

A šta kažu psihoanalitièari?!

Psihoanalitièari smatraju da najveæu ulogu u nastanku neuroza ima Edipov kompleks.

Edipov kompleks podrazumeva nesvesnu, potisnutu seksualnu želju za majkom koja muškarcu ne dopušta prirodno zadovoljavanje svojih seksualnih potreba. I žene mogu da imaju iste teškoæe s tim što je kod njih u pitanju seksualna želja za ocem. Pored pomenutog kompleksa u psihoanalitièkoj teoriji neuroza znaèajnu ulogu imaju i kastracijski kompeks i zavist zbog penisa. Prvo podrazumeva muškarèev strah još iz detinjstva da æe mu otac za kaznu iseæi penis jer tajno priželjkuje svoju majku, a drugo je ženin potisnuti oseæaj uskraæenosti zato što nema penis.

Psihoanalitièari u centar razvoja liènosti stavljaju seksualni nagon. To je centar oko koga se oblikuje svaka ljudska liènost, što se dešava u najranijem detinjstvu.

Frojdov naslednik Otto Fenichel sa sabraæom pokušava da odbaci nasledni faktor kao moguænot pojave homoseksualnosti i nameæe kao rešenje potiskivanje Edipovog i kastracijskog kompleksa. "Svjesno usmjeravanje spolnog nagona na osobe istog spola, dakle, osvješæivanje inaèe nesvjesnih homoseksualnih sklonosti služi, prema Fenichelovu mišljenju, tome da Edipov i kastracijski kompleks ostanu potisnuti." (Košièek)

Psihoanalitièari dalje tvrde da je ljubav prema majci, kod pojedinih muškaraca, toliko jaka da iscrpljuje svaku moguænost da svoje seksualne želje usmere prema drugim ženama, i zato ih usmeravaju na isti pol. Pored toga smatraju da se gejevi nesvesno plaše da bi usled seksualnog odnosa sa ženom mogli da ostanu bez penisa. Žena, po njima, postaje lezbejkom kad im seksualna želja za ocem ne

Grupni diplomski rad, Austrija

dopušta da se usmere na ostale muškarce pa je usmeravaju na žene. A zavist zbog penisa ih spreèava da budu prisne s muškarcem jer on ima organ koji one u isto vreme i priželjkuju i mrze. (Jednom reèju, izaberite manje zlo!)

Psihoanalitièari su se jako trudili da objasne mušku homoseksualnost, dok su žensku seksualnost i lezbejstvo zanemarili tako da njihova pretpostavka i ne može ozbiljno da se shvati. Kao ni njihov uèitelj, Frojd, oni nisu uspeli da prihvate ravnopravnost polova.

Još jedan Frojdov uèenik, Alfred Adler, krenuo je u tumaèenje neuroza i razvoja liènosti, tako da se i on uhvatio u koštac sa homoseksualnošæu. Ona je za njega "uzmicanje pred drugim polom", a posledica je jakog oseæanja manje vrednosti u seksualnom životu, nepoverenja u svoje seksualno-ljubavne moguænosti. Po njemu to je u stvari strah i nepoverenje u drugi pol koji su poèeli da se javljaju još u detinjstvu (iskustvo u porodici). Da bi se izbegao neuspeh ili poraz u odnosu sa drugim polom, osoba sa takvim iskustvom se u ranoj mladosti usmerava na isti pol, a samim tim se u istom smeru oblikuje i njen seksualni nagon.

"To je odgoj koji od djetinjstva upuæuje obeshrabrenu osobu da se kloni normalnog rješavanja problema spolnosti, kako bi isključila moguænost poraza, a to znaèi da izbjegava drugi spol," kaže Adler. A njegovi saradnici su saželi to shvatanje: "Sklonost prema vlastitom spolu izraz je produbljenog psihièkog odstojanja od drugog spola. Ona ukazuje na duboko ukorijenjeni otpor prema normalnoj spolnoj ulozi i ujedno je odluèno, iako nesvjesno nastojanje pojedinca da uspostavi pokolebano samopouzdanje. U muškaraca je homoseksualnost izraz težnje da se oslobode osjeæaja manje vrjednosti u odnosu prema ženama koje doživljavaju kao nadmoæna biæa. Isto tako, homoseksualnost je kod žena znak da pokušavaju nadomjestiti svoj osjeæaj manje vrjednosti prema navodno snažnijim muškarcima. U oba spola uvijek je prisutna sklonost potcenjivanju partnera koji oèekuje normalno spolno ponašanje, a iz toga proizilazi odbojnost i napadaèki stav prema njemu. Homoseksualno nastrojena osoba redovito pokazuje jako izraženu preosjetljivost, èastohlepnost i prkos. U njezinom ponašanju prisutna je samoživost, nepovjerljivost i želja za vladanjem; i u žena i u muškaraca slaba je sklonost da se "pridruže igri". Njihov je osjeæaj za zajednicu znatno ogranièen."

Treba uzeti u obzir i èinjenicu da su mnogi rezultati (i teorije), izneseni u javnost od strane psihoanalitièara, dobijeni posmatranjem relativno malog broja lezbejki i gejeva koji su pri tom imali razne psihièke smetnje, što znaèi da ne mogu biti ni merodavni, ali se ipak provlaèe kroz razne struène udžbenike kao i kroz institucije.

Utemeljivaèi seksologije su pokušali da na osnovu fizièkog izgleda žena i muškaraca utvrde njihovo seksualno opredeljenje i došli do zaključka da u konstituciji tela ne leži odgovor, mada...

Nemaèki psihijatar Ernst Kretschmer (1888-1964) je ispitao odnos između telesne građe i duševnih osobina ljudi. Podelio je ispitanike na dva osnovna tipa: leptosomni (starogrèki: lepton soma - tanko telo) i pinknièki (starogrèki: pyknos - zbijen). Prvom tipu pripadali su ljudi duguljastog lica, tankog vrata, uskog grudnog koša, tankog stasa, dugih udova. Ustanovio je da su takve osobe zatvorene u sebe, osetljive, manje prilagodljive okolini, sklone razmišljanju i maštanju. Drugom tipu pripadaju ljudi razmerno širokog a kratkog trupa, kratkog vrata, okruglog lica, kraæih udova. Oni su otvoreniji, društveniji, lakše se snalaze u životu, praktièni su, ali se manje zanimaju za misaone sadržaje. Međutim utvrđuje da među ljudima s leptosomnom telesnom građom ima više homoseksualaca, nego kod ljudi sa piknièkom građom tela.

Neka druga istraživanja, kao što je utvrđivanje udaljenosti temene i trtiène kosti kod gejeva i heteroseksualnih muškaraca, ili ispitivanje zuba (visina i širina sekutiæa) kod gejeva i heteroseksualnih žena i muškaraca ipak pokazuju razliku. Utvrđeno je da su dobijene mere kod gejeva, i u prvom i u drugom sluèaju, bliže onima kod heteroseksualnih žena nego kod heteroseksualnih muškaraca. Urađena su još neka ispitivanja koja pokazuju da su gejevi po nekim telesnim svojstvima bliži heteroseksualnim ženama nego

heterosekualnim muškarcima.

Poređenje telesne građe lezbejki sa heteroseksualnim ženama takođe je pokazalo razliku u nekim pojedinostima. Tako je recimo utvrđeno da su lezbejke- ispitanice èešæe imale natproseèno razvijen klitoris od heteroseksualki-ispitanica.

Poèetom ovog veka društvo je pitanje homoseksualnosti (manje-više!) iz zakonodavstva prebacilo u polje medicine. Još gori je sluèaj onih društava u kojima se na homoseksualnost gleda kao na zloèin i bolest. Medicina homoseksualnost nije mogla da uvrsti ni u jednu od poznatih bolesti, pa su je uvrstili u bolesna stanja, neku vrstu individualnosti, i to u duševnim funkcijama. Prvo su je nazvali psihièkom degeneracijom, ali nisu objasni šta to znaèi. Psihijatri su je svrstali među bolesne liènosti, psihopate. Psihoanalitièki školovani psihijatri još uvek lezbejke i gejeve smatraju osobama sa "kompleksima", odnosno s neurotièno izgrađenom liènošæu. Ostale grane medicine posustaju u rešavanju ove zagonetke i sreæni su zbog istrajnosti psihijatrije.

Medicina nije ispela da ispuni svoj osnovni zadatak, a to je leèenje ljudi, u sluèaju homoseksualnosti, jer malo ko je i hteo da pokuša da se izleèi.

Savremena medicina homoseksualnost još uvek ne može da prihvati nikako drugaèije sem kao bolest. Lekari su neko vreme živeli u nadi da æe mušku homoseksualnost izleèiti pomoæu hormona. Davali su testosteron i pomak je napravljen, pacijentima je bio pojaèan seksualni nagon, ali prema istom polu. Pokušali su sa estrogenom i ovde su dobijeni rezultati ali ne i zadovoljavajuæi. Pacijentima je opala seksualna želja, ali i ono malo želje što im je ostalo i dalje su delili sa istim polom.

Mnogo suroviji metod leèenja je kastracija. Neki od ovako leèenih gejeva zadržali su svoj seksualni nagon, neki su ga izgubili, ali to je i logièno jer su napustili seksualni život uopšte, a kod treæih seksualni nagon je oslabio.

Psihoanalitièari su nastavili da èeprkaju po svesnom i nesvesnom, ali bezuspešno.

Mnogi psihijatri su pokušali metodom hipnoze da izleèe homoseksualnost. I pored toga što je hipnotièka sugestija vrlo jaka, u pogledu seksualnog usmerenja ostala je nemoæna. Zapravo od pacijenata se u hipnotièkom snu zahtevalo da prestanu da se zanimaju za isti pol.

Sve više primenjivana "tehnologija menjanja ili leèenja ponašanja", u kojoj terepeut raznim prijatnim ili neprijatnim nadražajima, vežbama, pohvalama i nagradama, kao i preprekama razvija kod pacijenta smisao za određeno ponašanje ili ga odbija od njega. Jedna od metoda primenjivanih na gejevima jeste prikazivanje slika mladiæa i odraslih muškaraca pri èemu su pacijenti izlagani neugodnim udarima struje ili su im davali sredstva za povraæanje. Kasnije su im uz ukusno jelo i prijatnu muziku prikazivali slike golih žena. Metod "lepog ponašanja" nije dao oèekivane rezultate.

Neki od "struènjaka" garantuju izleèenje koje dolazi nakon stupanje u brak sa osobom suprotnog pola.

Mnogi od udžbenika psihijatrije koji obiluju impozantnim brojem stranica i obrađenih tema homoseksualnost zaokruže sa par reèenica. Neki od autora psihijatrijskih udžbenika homoseksualnost još uvek svrstavaju među seksualne perverzije. Košièek dalje navodi da su toliko zastareli da polni nagon (heteroseksualni) još uvek karakterišu kao "nagon za održanje vrste" (što znaèi da homoseksualni totalno negiraju). "Vidjeli smo da je homoseksualna prostitucija razmjerno manje rasprostranjena od heteroseksualne. Ljubitelji vlastitog spola rjeđe obolijevaju od spolnih zaraznih bolesti nego osobe koje se spolno druže pretežno s drugim spolom. Spolna nasilja također su u homoseksualnim odnosima rjeđa nego u odnosima žena i

muškaraca. U spolnom životu sa istim spolom nema neželjenih trudnoæa, nema nasilnih pobaèaja, nema zanemarivanja i zlostavljanja djece. Nameæe nam se zaključak da homoseksualnost ne samo nije neko društveno zlo, nego je po društvo èak manje štetna od heteroseksualnosti." (Košièek)

POMORANDŽE NISU JEDINO VOÆE
Džinet Vinterson

Seminarski rad iz Engleske književnosti - Ljubav, konvencija, religija
Radenka Grubaèiæ

UVOD

"Pomorandže nisu jedino voæe", prvi i autobiografski roman Džinet Vinterson je objavljen 1985. i donio joj je svetsku slavu.

To je roman izazova zato jer provocira sve ono što crkva i društvo smatraju normalnim i prirodnim. To je roman pobune jer heroina Džinet se buni protiv autoriteta crkve i njenog "prirodnog reda stvari". To je roman potrage jer jedna mlada devojka pokušava da pronađe sebe i svoj vlastiti stav prema životu. To je hrabar roman, jer se heroina ne boji slediti svoje instinkte i odbaciti sve ono što ogranièava njenu slobodu izbora.

To je takođe i priča o odrastanju i coming out-u jer Džinet prolazi kroz bolan proces odrastanja u crkvenom okruženju i sve do njenog konaènog coming out-a sebi i drugima, nakon toga, odbijanja

svih društvenih i moralnih vrednosti, koje njena porodica i crkva vide kao takve. To je i odbacivanje nezanimljive i prisilne heteroseksualnosti i sveta religiozne dogme. Ovo je prièa o ljubavi i njenoj strašnoj borbi da preživi u takvom svetu. Ta ljubav mora da se bori za opstanak samo zato što je to ljubav između dve žene. Gotovo svi likovi u romanu ovu ljubav smatraju nenormalnom i neprirodnom i naša heroina osuđuje i odbacuje sve "normalno i prirodno", porodicu, crkvu, ali ne svog Boga kako bi pomogla toj ljubavi da pronađe svoj put.

DŽINETINO RANO RELIGIOZNO OBRAZOVANJE

Roman zapoèinje opisom Džinetine porodice. Roditelji pripadaju srednjoj radnièkoj klasi i Pentakostalnoj evangelistièkoj crkvi. Žive u malom gradu na severu Engleske. Džinetina majka koja ju je usvojila kad je bila mala, je veoma pobožna i ceo svoj život je posvetila crkvi i misionarskom radu. Veoma je aktivna u svakom pogledu, dok je njen muž potpuno pasivan i retko se pojavljuje u romanu.

Iz prvih strana saznajemo o njenom stavu prema životu i seksu i pojmovima o veènoj borbi između dobra i zla, pravog i pogrešnog. Tu ne postoje složena oseæanja, veæ ona uvek sve doživljava isključivo. Postoje prijatelji i postoje neprijatelji "Neprijatelji su: Đavo (u svojim brojnim oblicima), komšije, seks (u svojim brojnim oblicima), puževi. Prijatelji su:

Bog, naš pas, tetka Medž, romani Šarlot Bronte."

Džinetina majka ima jako neobièanu interpretaciju božje reèi. Ona je obeæala Bogu da æe "dobiti dete, odgojiti ga i posvetiti Gospodu: misionarsko dete, sluga Božji, blagoslov".

Njoj se nikad nije dopadala ideja da zaène dete tako da je usvojila Dženet iz sirotišta i sad je priprema da postane deo njenog prirodnog i božanskog plana.

Ona èak menja kraj romana "Džejn Ejr", jedine knjige osim Biblije koju èita svojoj æerki; Džejn i sveštenik žive u celibatskom braku sliènom onome u kome žive Džinetini roditelji i odlaze u Indiju na misionarski rad. Mnogo godina kasnije Džinet æe razoèarano otkriti taj mamin plan koji je izdaja i laž: Džejn se u stvari ne udaje za sveštenika Džona Riversa veæ za Roèestera.

Majka je toliko opsednuta Džinetinim religioznim kuænim obrazovnjem da èak izbegava da je pošalje u školu objašnjavajuæi da je škola "mrestilište u kome æe te odvesti na pogrešan put".

Naravno, ipak æe morati da je pošalje u školu. Ona je protiv seksa i misli da se seks mora izbegavati po svaku cenu, èak i u braku i upozorava Džinet da "nikad nikom ne dozvoli da je dodirne Dole".

Prezire komšije koje svaki dan vode ljubav i kad ih èuje zapuši uši Džinet. Èak joj zabranjuje da gleda programe o životinjama jer se boji da bi to moglo imati loš uticaj na nju. Njena æerka treba biti èista, pobožna i savršena kako bi obavljala svoj budući misionarski rad.

Ona sama je jednom imala neku aferu sa

Pjerom u Parizu pre nego što se stvarno posvetila Gospodu, ali sada o tome misli kao da je bila na ivici propasti i skoro nikada o tome ne prièa Džinet. Zabranjuje joj da ide u prodavnicu papira koje drže dve žene zato što je sigurna da su ih zaposele "neprirodne strasti".

Naravno, ona nikad ne objašnjava šta to znaèi. Po njenom mišljenju gospoðica Džuzberi nije sveta zato što je još uvek neudata, a više nije mlada. Mamina èudna gledišta dele mnogi èlanovi njihove evangelistièke zajednice. To što ste neudate, a ne više mlade je siguran znak da su vas zaposele "neprirodne strasti" i osobe koje imaju ovakve karakteristike crkva mora izbegavati i osuditi. Sve što je drugaèije se ne toleriše. Druge religije se ne priznaju i svi oni koji ne pripadaju njihovoj crkvi još uvek nisu sveti.

Što se tièe Džinet ona je i više nego spremna da ispuni majèina oèekivanja. Smatra da je dobro to što je predodreðena da postane misionarka jednog dana i što ne mora da se uda jer uopšte ne voli muškarce. Jedna komšinica joj je poverila da se udala za zver i sama Džinet je uverena da ni drugi muškarci koje poznaje nisu mnogo bolji. Veæinom izgledaju poput zveri, piju i tuku svoje žene i brakovi im nisu sreæni. Èesto o tome razmišlja, ali na kraju uvek prevlada oseæanje da æe se i ona jednog dana zaljubiti kao i svi drugi. I zaista tako se i dogodilo, nekoliko godina kasnije.

iz filma Nebeska stvorenja

LJUBAV i RELIGIJA

Zaljubljivanje u Melani èini da Džinet intenzivnije razmišlja o svojoj crkvi i doživljava je ne kao "svetilište ljubavi veæ kao demonstraciju moæi" i shvata da "heteroseksualnost nije jedini životni izbor, štaviše, èesto nije ni najbolji".

Džinet je sreæna u ljubavi sa Melani i ne oseæa sram niti sumnju. Što se nje tièe, odnos sa Melani je najprirodniji i ispravan je zato što je davno nauèila da je "sve u prirodnom svetu simbol velike borbe između dobra i zla ".

To znaèi da, ukoliko njena ljubav prema Melani nije zla, mora biti da je dobra i ispravna. Prihvataju æi stav "Onima koji su èisti sve je èisto" koji je uverava da je njena ljubav ispravna, ona miri svoje liène odnose sa ženama sa javnom pozicijom u crkvi. "Džinet ne oseæa da postoji razilaženje, moralno ili neko drugo između njenog seksualnog opredeljenja i crkvenih dogmi zato što veruje, kao i sama spisateljica, da ljubav nema veze sa polom".

Džinet shvata u ranom periodu da je heteroseksualnost, koja joj se gadi i koja joj je nezanimljiva, nametnuta i prisilna. Kad je pastor Sprat pita "Porièeš li da voliš ovu ženu ljubavlju koja je rezervisana za muškarca i ženu", ona odgovara "Ne, da, mislim naravno da je volim". Džinet ne porièe svoju ljubav prema drugoj ženi veæ porièe sugestiju da je ljubav "rezervisana za muškarca i ženu". Tako, ona "istovremeno odbija patrijarhalno insistiranje da objasni svoj odnos kao lošu imitaciju heteroseksualnosti i potvrðuje da je to nešto sasvim drugo, možda èak nešto više".

Kad pastor kaže da je njena ljubav prema Melani neprirodna, ona citira Svetog Pavla u knjizi o Rimljanima: "Ja znam i uveren sam da tako i Gospod veruje da ništa nije neprirodno samo po sebi; neprirodnim su ga uèinili oni koji misle da je to neprirodno."

U korenu problema, kako to Džinet vidi, leži ne njena žudnja prema ženama veæ nesposobnost drugih da shvate i prihvate lepotu seksualne ljubavi između dve žene. Kljuène reèi "problem je u vama ne u nama" potvrðuju njeno duboko uverenje da je njena ljubav dobra, ispravna i da nesposobnost

drugih da je prihvate kao takvu je njihov problem i svaki pokušaj da se ta ljubav osudi, u sebi sadrži perveziju.

Crkva daje Džinet dosta moæi - ona može da drži propovijedi pastvi i, tako, utièe na nju. Po mišljenju crkvenih otaca, Džinetin muški pristup crkvenom domenu jeste ono što joj dozvoljava da uzurpira mušku moæ u seksualnom domenu. Prema njihovoj logici Džinetine "neprirodne" strasti se razvijaju, kako Dženet objašnjava, iz "èinjenice da je ženama dodeljena moæ u crkvi, … ulazeæi u muški svet na druge naèine ja sam izneverila božju reè i pokušala to da uradim seksualno … Dakle, tu smo, moj uspeh za oltarom je kriv za moje moralno posrtanje. Đavo me je napao tamo gde sam bila najslabija: moju nesposobnost da shvatim granice sopstvenog pola".

Po mišljenju Džinet Vinterson, homoseksualac nije imitacija heteroseksualca; lezbejka nije neka inferiorna verzija muškarca. Kad Džinetina majka, obraæajuæi se kæerki, promrmlja "s gađenjem", "imitiraš muškarce" naša Džinet odgovara: "Pa ukoliko stvarno imitiram muškarce ona ima razlog da bude zgađena. Što se mene tièe, muškarci su nešto što se vrzma okolo, ne naroèito interesantni, ali potpuno bezopasni. Nikad nisam pokazala ni najmanje interesovanje za njih i osim toga što nikad ne nosim suknju ne vidim ništa drugo zajednièko s njima".

Kasnije kad su dva geja ušla u crkvu držeæi se za ruke i Džinetina majka prokomentarisala "taj je trebalo da bude žena", Džinet primeæuje: "To uopšte nije istina. U to vreme nisam imala mnogo znanja o seksualnoj politici, ali sam znala da homoseksualac ne lièi na ženu ništa više od nosoroga. Sad kada imam izvesna znanja o seksualnoj politici i dalje smatram da je ovo mišljenje ispravno. Postoje nijanse u znaèenju, ali muškarac je muškarac gde god se nađe." Vinterson veruje da homoseksualni ljudi, bilo muškarci ili žene, sa seksualnom politikom ili bez nje, nisu jedan pol zarobljen u tuđem telu.

Džinet voli i Boga i Melani i smatra da je Bog dobar i da je njena ljubav dar od Boga i da zato mora biti prihvaæena i cenjena. Ona oseæa da joj Bog nije neprijatelj, ali da božje sluge jesu. Zato odluèuje da napusti sve, porodicu, crkvu, ali ne svog Boga. Odluka je teška, ali ona je i hrabra i svesna da ne postoji izbor koji ne znaèi gubitak. "Nije sudnji dan veæ novo jutro."

Literatura

1. Oranges Are Not the Only Fruit, Jeanette Winterson, London, Vintage, 1991.
2. The Lesbian Postmodern, izdala Laura Doan, Njujork, Columbia University Press, 1994.
3. Oranges Are Not the Only Fruit, Jeanette Winterson, skripta preraðena za seriju, London, Pandora Press, 1991.

VATRA (FIRE)

Režija: *Dipa Mehta (Deepa Mehta)*
Uloge:
Šabana Azmi (Shabana Azmi) kao Rada
Nandita Das kao Sita
Kulbušan Karbanda (Kulbushan Kharbanda) kao Ašok
Kanadsko-indijska produkcija

Najnovije ostvarenje veteranke filmske režije Dipe Mehte je oèaravajuæe ispitivanje šta se dešava sa jednom porodicom iz Nju Delhija usred njene transformacije. Rada (neverovatna Šabana Azmi) je istrajna u svojoj vernosti mužu Ašoku (Kulbušan Karbanda), uprkos njihovog jalovog braka i braka bez seksa. Petnaest godina Rada je bila savršena indijska supruga, dok Ašok, uz svog spiritualnog voðu, pokušava da se otarasi svih oblika požude.

U meðuvremenu, Ašokov brat Jatin (Jaaved Jaaferi) kuæi dovodi svoju novu ženu Situ (Nandita Das), ali ne želi da se odrekne odnosa sa prijateljicom Kineskinjom.Tu su još i Bidži (Kušal Reki), Ašokova i Jatinova bolesna majka, koja budno prati dešavanja u porodici, i Mundu (Ranjit Chowdhry), koji radi u porodiènom restoranu i videoteci.

Veoma polagano, Sitino prisustvo prouzrokuje kidanje veza koje su spajale porodicu. Svaki èlan pokušava da se drži onoga što lièi na duboko ukorenjenu tradiciju indijskog porodiènog života, dok istovremeno traži naèin da izrazi liène želje i potrebe. Nesposobna da izazove muževljevu naklonost, mlada Sita prva poèinje da ispituje poredak stvari u porodici. Njene sumnje su zarazne i uskoro Radina odanost mužu biva dovodena u pitanje. Lišene naklonosti svojih muževa, dve žene se zbližavaju na naèin koji ih obe podjednako iznenaðuje.

Režiserka i scenaristkinja Dipa Mehta je uspela da uhvati promenljivi pejsaž celog indijskog potkontinenta, gde su i muškarci i žene uhvaæeni u ogromnoj tenziji izmeðu obaveze da nastave porodièni tradiciju i želje za veæom slobodom i nezavisnošæu. Raskošno snimljen i strastveno isprièan, film VATRA uzbuðuje èula i emocije.

Prevela s engleskog Rada

PUSTINJA SRCA (DESERT HEARTS)

Režija: *Dona Deiè (Donna Deitch)*
Uloge:
Helen Šejver (Helen Shaver)
Patriša Šarbono (Patricia Charbonneau)

Mnogi ga smatraju jednim od najboljih i najuticajnijih filmova ikad snimljenih o lezbejkama, film "Pustinja srca", Done Deiè, je jedan od prvih holivudskih filmova koji oseæajno odslikava lezbejski odnos. Radnja je smeštena u 1959. godinu i bazirana je na romanu Džejn Rul (Pustinja srca). Prièa prati Vivian (Helen Šejver), profesorku iz Njujorka,

koja je krenula na ranè u Renu, Nevada, da dobije razvod. Tu upoznaje i smesta oseæa privlaènost prema Kej (Patriša Šarbono), otvorenoj i slobodoumnoj lezbejki, skulptorki i radnici u kazinu. Ova privlaènost ujedno je plaši i oèarava, ali koliko god snažno se trudi da odbije Kejina udvaranja i ostane u svom konvencionalnom naèinu života, i želja konaèno odnose pobedu nad razumom i potiskivanjem. Na kraju ona odbacuje oprez, prepušta se zavoðenju i zaljubljuje se. Ova nežna romantièna drama je zaista pozitivan film.

Prevela s engleskog Rada

CRNA UDOVICA (BLACK WIDOW)

Snimljen 1986.
Režija: *Bob Rafelson (Bob Raffelson)*
Glumice:
Debra Vinger (Debra Winger)
Tereza Rasel (Theresa Russel)

Detektivka Vinger je za petama Terezi Rasel koja je optužena da je ubila nekoliko svojih bivših muževa. Konaèno uspeva da je pronaðe na Havajima u jednom luksuznom hotelu. Obe se upisuju na poèetni kurs iz ronjenja. Vinger uviða svoju šansu da bolje upozna Rasel i tako kad treba da vežbaju pita je da li želi da se udruži s njom. Rasel leži na leðima, Vinger kleèi pored nje i daje joj veštaèko disanje. Za trenutak zastaje da bi joj objasnila da ne pokušava da je zavede, a onda nastavlja vežbu.

Razlog zbog koga smatram da je ova vežba veštaèkog disanja pomalo lezbejska je zato što Debrin lik postaje fasciniran Crnom udovicom (Rasel). Seæam se jedne scene u kojoj Debra posmatra lik Raselove i kreæe se prema projektovanom približenom liku Terezinog lica.. Pomera prst po Terezinim usnama veoma senzualno.

U filmu se definitivno oseæa lezbejski fluid, a kasnije dolazi i do pravog poljupca.

Prevela s engleskog Rada

Ljilja
U SUSRET DVEHILJADITOJ
MARINA CVETAJEVA
- kratka biografija

Marina Cvetajeva je roðena 1892. u Moskvi. O svom obrazovanju kaže: "*Sve što mi je bilo suðeno da saznam saznala sam do svoje sedme godine, a ostalih 40 godina uèila sam da to razumem*." Sa devet godina polazi u školu. Dotle je majka nju i sestru Anastasiju poduèavala jezicima i umetnosti. Bila je usresreðena na duhovni razvoj svojih kæeri. Naroèito veliku pažnju u Marininom obrazovanju poklanjala je muzièkom obrazovanju. I sama talentovana pijanistkinja, bila je zadovoljna Marinim sluhom.

1902. zbog majèinog slabog zdravlja prvo odlaze u Švajcarsku, gde borave godinu dana, a zatim u Nemaèku. Nakon tri godine u inostranstvu, majèino zdravstveno stanje se pogoršava i one se vraæaju u Rusiju. Majka joj ubrzo umire, u trideset sedmoj godini, i Marina to karakteriše kao "prvo pomeranje tla", "prvi prelom kième".

Više nije sela za klavir. Najviše vremena posveæuje èitanju.

Njenom ocu od uprave škole stiže molba da je udalji od drugarica na koje vrši "poguban uticaj šireæi revolucionarne ideje".

Marina piše pesme i 1907. pravi prve beleške u svom "literarnom dnevniku" koji æe voditi do kraja života.

Svoju prvu knjigu "Veèernji album" posveæuje rano preminuloj slikarki Mariji Baškircevoj, èijim je intelektom, talentom i upornošæu u radu u to vreme zadivljena. Rukopis je sama odnela na štampanje, nikom ništa ne govoreæi. Bila je u sedmom razredu gimnazije.

1912. udaje se i raða svoju prvu kæerku Arijadnu Efron - Alju.

Izdaje još dve zbirke pesama, "Èarobni fenjer" i "Iz dveju knjiga".

1915. njen muž odlazi na front.

Te iste godine zapoèinje strasno prijateljstvo sa pesnikonjom Sofijom Parnok, kojoj posveæuje ciklus “Prijateljica”. Ovo prijateljstvo je nakon godinu dana buèno i zauvek prekinuto.

1916. prvi put odlazi u Petrograd i nada se susretu sa svojom “severnom sestrom”, pesnikinjom Anom Ahmatovom. Međutim do susreta nije došlo. Seæajuæi se petrogradske književne veèeri na kojoj je èitala svoje pesme, Marina mnogo godina kasnije u prozi “Nezemaljsko veèe”, piše: “*Ahmatova! reè je reèena. Svim svojim biæem oseæam napregnutost - neizbežnu - uz svaki moj stih - poređenje... ne samo Ahmatove i mene, veæ petrogradske i moskovske poezije, Petrograda i Moskve. (Ali, ako me neki ljubomornici Ahmatove slušaju protiv mene, ja ne èitam protiv Ahmatove, nego - prema Ahmatovoj. Èitam - kao da je Ahmatova u sobi, samo Ahmatova. Èitam za odsutnu Ahmatovu. Meni je moj uspeh potreban - kao direktna linija do Ahmatove. I ako ja u datom trenutku hoæu da sobom pokažem Moskvu - najbolje moguæe, to nije zato da bih Petrograd - pobedila, veæ zato da bih tu Moskvu - poklonila Petrogradu, da bih Ahmatovoj poklonila tu Moskvu u sebi, u svojoj ljubavi, da bih se pred Ahmatovom - poklonila*...”

Te godine je napisala i èuvenih trinaest pesama “zlatoustoj Ani svekolike Rusije”.

O naklonosti Cvetajeve prema Ani Ahmatovoj, Ana Saakjanc piše: “*Cvetajeva je dugo gajila oduševljenje za Ahmatovu, o èemu svedoèe saèuvana pisma ili koncepti za pisma: - Ah, kako Vas volim, kako Vam se radujem, i kako mi je bolno bez Vas, i visoko od Vas! - pisala je ona Ahmatovoj u aprilu 1921. O svojoj ljubavi prema Ahmatovoj Cvetajeva piše i 1926, kad je veæ bila izvan Rusije. Ahmatova je blagonaklono primala to obožavanje, pisala joj je posvete na svojim knjigama koje joj je Cvetajeva slala. Cvetajeva je Ahmatovu ubrajala u ‘èiste lirièare’ ili ‘pesnike bez razviæa’, èija su se ‘duša i lièност oformili veæ u majèinoj utobi’... Pred kraj života izmenila je svoj odnos prema Ahmatovoj. Godine 1940. ona piše o izabranoj poeziji Ahmatove ‘Iz šest knjiga’:... proèitala sam, ponovo proèitala gotovo celu knjigu Ahmatove, i - staro je, slabo. Èesto je... sasvim slab završetak, koji se spušta (i svodi) ni na šta... Ali šta je ona radila od 1917. do 1940? U sebi... Šteta. Jedini, dvodnevni, susret Cvetajeve i Ahmatove odigrao se poèetkom juna 1941. u Moskvi, i on, mora se pretpostaviti, nije doveo do međusobnog razumevanja*...”

Na Marinine stihove “O, muzo plaèa...” D. Šostakoviè je napisao Svitu za glas i klavir op. 143.

U narednoj knjizi “Vrste” koja je štampana 1922. uglavnom su pesme nastale 1916. godine.

1917. na samom poèetku revolucije Marina rađa svoju drugu kæerku, Irinu. U tom periodu njen otac profesor Cvetajev otvara Muzej lepih umetnosti - delo njegovog dugogodišnjeg i napornog rada - ali ubrzo umire.

Novac i gotovo cela kuæa njenih roditelja su nacionalizovani. Njoj i deci su ostale samo tri sobe.

Marina odlazi na Krim i tu joj se život èini lakšim nego u prestonici. Dolazi po decu, međutim izlaz iz Moskve joj više nije dozvoljen. U vreme njenog odsustva kuæa joj je opljaèkana, sobe zauzete i ona se s decom smešta u trpezariju. Loži nameštaj - tako se greju. Hrane gotovo da i nemaju.

Alja ima šest godina i poèinje da vodi dnevnik:

“Moja majka.

Moja majka je veoma èudna. Moja majka uopšte ne lièi na majku. Majke uvek uživaju u svome detetu, i uopšte u deci, a Marina ne voli decu.

Ona ima svetlosmeđu kosu, ona se sa strane uvija. Ima zelene oèi, nos malo kukast i ružièaste usne. Ima vitak stas i ruke koje mi se dopadaju.

Dan koji ona najviše voli su Blagovesti. Ona je tužna, brza, voli Stihove i Muziku. Ona piše pesme. Ona je trpeljiva, trpi uvek do krajnosti. Ona se ljuti i voli. Ona se uvek nekud žuri. Ona ima veliku dušu. Nežan glas. Brz hod. Marinine ruke su sve u prstenju. Marina noæu èita. Njene oèi su skoro uvek nasmešene. Ona ne voli da je gnjave nekim glupim pitanjima, ona se tek tad ljuti. Ponekad ide kao izgubljena, ali oðednom kao da se probudi, poène da govori i opet kao da nije ovde.”

Kasnije Arijadna piše o svojoj majci: "*Pošto bi zapisala sve šta treba da uradi, sve neodložne stvari, od ranog jutra, sveže glave, prazna i mršava stomaka, nalila bi sebi šoljicu vrele crne kafe, stavila je na pisaæi sto, kome je svakog dana svoga života išla kao radnik svome stroju - s istim oseæanjem odgovornosti, neizbežnosti, nemoguænosti da bude drugaèije. Sve što je u datom trenutku na stolu bilo suvišno, odlagala je na stranu, oslobađajuæi, veæ mahinalnim pokretom, mesto za svesku i za laktove. Èelom se oslanjala na dlan, prste je zavlaèila u kosu, koncentrisala se u trenutku. Postajala je gluva i slepa za sve što nije rukopis, zarivala se bukvalno u njega - oštricom misli i pera*."

1918-19. sasvim je posveæna pozorištu, "U životu je crno, u pozorštu - èisto".

Tokom '18. napisala je šest komada i preko sto trideset pesama.

U pozorištu Vahtangova u Moskvi "u pustom teatru, na punoj sceni", èita svoju poemu "Meæava" i upoznaje glumicu Sonju Holidej o kojoj kasnije u knjizi "Povest o Sonjeèki" piše: "*Preda mnom je živi požar. Gori sve - gori sva. Gore obrazi, gore usne, gore oèi, negasivo u plamenu usne gore, beli zubi gore - baš se od plamenova viju kose, dve crne pletenice, jedna na leđima, druga na grudima, baš je plamenom jednu odbacila. I pogled iz tog požara - takvog ushiæenja, takvog oèajanja, takve: plašim se! takve: volim!...*"

"Mrmlja kao pospana. Sa otvorenim - dalje ne može - spava, spava kao na javi! Same smo, baš nikog nema, ni mene nema. I kad sam se, od neèeg otpuštena, osvrnula, na sceni stavarno nikog nije bilo: svi su osetili ili, iskoristivši tren, bešumno, bezvuèni izašli. Scena je bila - naša.

I tek tad sam primetila da u ruci držim njenu ruèicu."

(sonjeèka)-Tada sam se toliko uplašila! Toliko sam posle plakala... Kad sam Vas ugledala, èula, najednom sam tako bezumno zavolela, shvatila sam da Vas nije moguæe ne zavoleti, bezumno - tako sam Vas zavolela najednom.

(marina) - Sonjeèka, da li ste primetili kako mi je lice onda gorelo?... Sad sam shvatila: Vama u susret je plamtelo, Sonjeèka... ni meni ni Vama. A ljubav je ipak došla. Naša.

(...) "To je bilo moje poslednje rumenilo u decembru 1918. godine. Èitava Sonjeèka - moje poslednje rumenilo. (...) Sreæna sam jer se moje poslednje rumenilo prišilo za Sonjeèku. (...) Kako je došla? Kako? U zimu je u mom životu nije bilo. Znaèi - proleæe. U proleæe 1919. godine, ali ne u rano, taènije - u aprilu, jer za mene su sa njom povezane paperjaste topole pred kuæom. U vreme prvih zelenih listiæa.

Prvi njen dolazak meni - na divanu, povijenih nogu, još u mraku, još sa zorom u prozoru, i prve njene reèi u mojim ušima - jadanje.

(...) Sonjeèka! Želela bih da se posle moje povesti u tebe zaljube - svi muškarci, da na tebe budu ljubomorne sve žene, da za tobom pate - svi pesnici.

(...) Grlila sam je bratski.

Ne bio je to plamen, èisto nadahnuæe, bez pokušaja da se pokazuje, troši, ostvari. Evo o tome moje francuske prièe jednom mom prijatelju petnaest godina kasnije. Prijatelj je prošao, prièa je ostala. Neka. Neka ostane.

- Ne seæam se da sam je ljubila osim obiènih poljubaca, gotovo mahinalnih, to je bilo kao sa 'ti': volela sam je suviše, sve ostalo je bilo manje.

Jer kad se ne voli, poljubac govori više, a kad se voli manje; sam po sebi je nedovoljan. Piti da bi se ponovo pilo. Poljubac u ljubavi - to je morska voda u žeđi (morska voda ili krv - dobri su za brodolomnike). Ako je to veæ bilo reèeno - ponoviæu. Jer nije važno reæi nešto novo - važno je pronaæi jedinstveno istinitu reè.

Više sam volela da ne utolim žeđ potpuno.

I još jedna stvar o kojoj nikad nije pisano iako je oèigledna: poljubac u ljubavi je ružan put koji vodi ka zaboravu. Poèevši sa poljupcem duše, nastavlja se poljubcem usana i završava poljupcem poljupca. Uništavanjem. Ali ja sam je èesto grlila bratski, zaštitnièki, da bih je malo ogradila od života, od hladnoæe, od noæi.

(...) "Moje malo dete, nikad mu nisam dozvoljavala da se vraæa samo...

Jednostavno o tome nisam mislila - jer ono je bilo - bila je to realnost među takvima kakvi smo mi bili - bila je to bezizlaznost. Tek sad,

petnaest godina kasnije, seæam se svega toga ispunjena zahvalnošæu jer mi tada sve to nije dolazilo u glavu.

Sonjeèka je obožavala moju decu: šestogodišnju Alju i dvogodišnju Irinu.

Sada kad se seæam Sonjeèke, shvatam sva ta poređenja žena sa cvetovima, oèiju sa zvezdama, usana sa laticama.

Sonjeèka je sa mojoj decom bila potpuna vizija materinstva, devièanskog materinstva, materinskog devièanstva: devojke, nedevojke - devojke - bogorodice."

(...) "Znala sam da se moramo rastati. Da sam bila muškarac - to bi bila najsreænija ljubav - a ovako - morale smo rastati, jer ljubav prema meni bi joj sigurno smetala - i veæ je smetala - da voli drugog, uvek bi bila senka, koju bi ona sa mnom prenosila...

Ona se morala otrgnuti od mene - sa mesom duše, njene, moje.

Sonjeèka je otišla od mene - u svoju žensku sudbinu. Njen nedolazak k meni bio je samo njeno pokoravanje sopstvenoj ženskoj predodređenosti: da voli muškarca - na kraju krajeva svejedno kakvog - da voli samo njega sve do smrti.

Ni u jednu od zapovesti - ja, moja ljubav prema njoj, njena ljubav prema meni, naša ljubav - nije ulazila. O nama dvema u crkvi nisu pojali, o nama nije pisano u Jevanđelju.

Meni je sa Sonjeèkom dato tri meseca. Ne. Èitava Sonjeèka, tromeseèna. Sa njom je veæ više od ljudskog veka i srca..."

(sonjeèka) - Nije ropstvo, ne nije strah oèiju, strah od Vas Marina, strah da Vas ne izgubim, ili da Vas steknem (kakva odvratna reè, steæi, zadobiti, osvojiti, sve odvratnije). Strah, okrenuti ključ, nešto poèeti što se posle neæe moæi zaustaviti... i jednostavno strah Vašeg straha, Marina. Otkud sam mogla znati. Èitavog života sam, Marina, bila ovakva, reè i èin i misao, jedno, najednom, istovremeno, tako da u meni nije bilo ni reèi, ni èini, ni misli, nego samo elektrièna munja. Rastanak, bol i patnja, tako mi živi sebe sahranjujemo hiljadu puta.

1919. Marinini savremenici pišu: "*Ona ide bosa, u pocepanoj haljini, u kojoj verovatno i spava...*"

Marina zapisuje: "*Živim sa Aljom i Irinom (Alji je 6 godina, Irini 2 godine i 7 meseci) u Borisogljebskoj ulici, preko puta dva drveta, u sobici, na tavanu, bivšoj Serjožinoj. Brašna nemam, hleba nemam, ispod pisaæeg stola je oko 6 kila krompira, ostatak od puda koji su mi pozajmili susedi - to je celokupna zaliha koju imam...*"

Živi isključivo od tuđe pomoæi i jedina zarada po par rubalja za književne veèeri (kojih æe se kasnije u emigraciji sa èežnjom seæati).

*"Moj dan: ustajem - gornji prozor je jedva nešto malo posiveo - hladno - barice - prašina od testerisanja - kofe - bokali - krpe - svuda deèje haljinice i košulje. Testerišem. Ložim. Perem u ledenoj vodi krompir, koji kuvam u samovaru... Samovar uzvarujem na vrelom žaru koji vadim iz peæi...Onda spremanje... zatim pranje veša, pa pranje sudova: vangla i bokal domaæe izrade bez drške 'za deèji vrtiæ'... Maršruta: odneti sudove u deèji vrtiæ (Molèanovka, 34) - onda Starokonjušenim na Preèistenku po pojaèanu ishranu, onda u Prašku menzu (na karticu koju sam dobila od šustera), iz Praške (sovjetske) bivšem Generalovu - možda daju hleb - odatle opet u deèji vtiæ, po ruèak - odatle - sporednim stepeništem sa pokaèenim bokalima, porcijama i manjerkama - nema ni santimetra slobodnog! i još užas: da nije ispala iz korpe torba s krompirima? - sporednim stepeništem-kuæi. Odmah prema peæi. Žar se još nije ugasio. Duvam. Potpaljujem. Sva hrana - u jednu šerpicu: supa nalik na kašu... Hranim i stavljam u krevet Irinu... Kuvam kafu. Pijem. Pušim... U 10 s. dan je završen. Ponekad testerišem i cepam za sutra. U 11 ili 12 i ja idem u krevet. Sreæa zbog lampe pored samog jastuka, tišine, sveske, cigarete, ponekad - hleb*a..."

Krajem novembra '19. Marina svoje devojèice veæ iznemogle od gladi daje u prihvatilište. Posle nekoliko dana starija, Alja, se razboljeva i Marina je prebacuje u bolnicu, a zatim uzima kuæi da bi brinula o njoj. U februaru '20. sasvim sluèajno saznaje da je mlađa kæerka Irina umrla od iscrpljenosti.

Seæanje savremenika iz tog perioda: "*Te dve poetične duše, majka i kæerka, više nalik na dve sestre, predstavljale su najdirljiviji izraz potpune odvojenosti od stvarnosti i slobodnog*

života u maštи - u uslovima kada drugi samo jauèu, boluju, umiru. Duševna snaga ljubavi prema ljubavi i ljubavi prema lepoti kao da je oslobađala te dve ljudske ptice boli i tuge. Glad, hladnoæa, potpuna odbaèenost - i veèito cvrkutanje, i uvek bodro koraèanje i osmehnuto lice. To su bile dve heroine..."

Krajem '20. nastaje poema "Na crvenom konju" koju posveæuje Ani Ahmatovoj.

1921. osniva se stari Savez pisaca. Otvara se knjižara u kojoj književnici mogu da prodaju sopstvene knjige. Marini je ovo jedini vid kakvog-takvog prihoda.

Najzad dobija vest da joj je muž živ i da studira u Pragu. Planira da mu se pridruži.

1922. piše poemu o bekstvu "Kansko ropstvo", ciklus "Smetovi" i poemu "Sokaèiæi".

11. maja '22. Marina i Alja odlaze u Rigu, zatim u Berlin, Prag.

"Naš prtljag je - mali sanduk s rukopisima, kofer, pled - plus pletena korpa sa 'domaæinstvom' ", beleži kasnije Alja.

Njih troje izvesno vreme žive u Pragu, a zastim se sele u selo Mokrops, nedaleko od Praga. Marina ovde završava u Rusiji zapoèete rukopise i objavljuje èlanke u novinam namenjenim ruskoj emigraciji. Vodi intenzivnu prepisku sa nekoliko bliskih osoba.

Berlinski 'Helikon' joj štampa zbirku "Zanat".

1923-24-tu Marina provodi u Pragu. Period intenzivnog druženja i intenzivnog rada. Ulazi u redakciju književnog zbornika "Kovèeg", kojem je sam dala ime. S jeseni '24. Marina prelazi u selo Všenore.

1925. raða sina, Georgija.

Piše poemu "Pacolovac", koju æe kasnije štampati u jednom èasopisu. Pišuæi '33. o tom periodu, Marina kaže: *"U gornjem delu dvorišta, iza ogradice, nalazi se brezova senica, u njoj pre podne èuvam sina... i pišem. Izolovan zatvor na slobodi*..."

Radi na eseju "Junak rada" i završava zbirku "Posle Rusije". "1922 - 1925", koja izlazi tri godine kasnije u Parizu.

Boravak u Parizu - "kulturnoj prestonici sveta" - najjaèem centru ruske inteligencije, gde su postojala brojna, razlièita ruska društava i udruženja, gde je izlazilo dvoje novina i tri èasopisa, Marinu èini još nesreænijom. Objavljuju je tek po neki èasopisi, ali je nerazumevanje potpuno od strane "kulturne elite" nakon eseja "Pesnik o kritici". Izaziva pravi potres u krugovima književnih kritièara.

Zbog teške materijalne situacije prelaze u Medon. Šesnaestogodišnja Alja poèinje da zaraðuje.

Marina beleži: *"U meni - tokom svih ovih godina (1917-1927) - nije otupeo um, veæ duša. Èudan zaključak: upravo je za oseæanje potrebno vreme, a ne misao. Misao je munja, oseæanje - zrak najudaljenije zvezde. Oseæanju je potrebna dokolica, ono ne živi uz strah. (...) Oseæanje, oèigledno zahteva više nego misao. Ili sve, ili ništa. Ja svome ništa ne mogu da dam: ni vremena, ni tišine, ni osamljenosti: ja sam uvek među ljudima (od 7 ujutru do 10 uveèe, a u 10 sam toliko umorna - kako da oseæam! Oseæanje zahteva snagu!)"*

1928. piše "Perekop" (kraj Bele armije) i objavljuje beli "Labuði tabor". Pod optužbom da saraðuje sa "boljševièkim" listom obustavljaju joj štampanje "Labuðeg tabora".

1928. njenog muža optužuju da je komunista. Bojkot je na vrhuncu. Za "Perkop" koji niko ne želi da štampa Marina kaže: "... *niko ga neæe, desnima je - levi po formi, levima - desni po sadržaju. (...) Jednom reèju, pola godine rada uzalud - ne samo da neæe platiti, nego neæe u štampu, tj. neæe proèitati....*" Troškovi života su sve veæi jer joj je muž bolestan. Prevodi "Deliju" na francuski i organizuje joj je èitanje u poznatom pariskom književnom salonu. Povodom toga Jelena Izvoljska piše: "*Avaj! ruski delija nije mogao da se primi u snobovskoj atmosferi koja vlada u toj kuæi. Mislim da bi je drugi pariski krugovi cenili, ali posle neuspelog nastupa - Marina se zatvorila u svoje usamljeništvo*."

1930. se smatra presudnom u izvesnom smislu za dalju sudbinu cele porodice. Marinin muž se okreæe Sovjetskom Savezu. " *S.J. je potpuno otišao u Sovj. Rusiju, ništa drugo ne vidi, a u njoj vidi samo ono što hoæe*" - piše Marina.

"Sudbina mojih knjiga je: 1. jednostavnije, 2. veselije, 3. otmenije. Tako usamljena kao što sam ovih pet godina nikada nisam bila... Od 'poezije' imam samo svoju nesreænu svesku" - piše Marina. Marina se sve èešæe okreæe prozi. Piše "Pesme Puškinu" i "Umetnost u svetlu savesti" - knjigu od koje u jednom trenutku odustaje.

1931. Marina u jednom pismu piše: *"Ispala mi je polovina obrve... zbog opšte iscrpljenosti*."

1932. njen muž stupa u "Savez za povratak u SSSR".

Alja pletenjem kapa izdržava ostale.

1934. beogradski "Ruski arhiv" joj štampa ciklus "Posmrtni poklon", kao i nešto ranije esej "Pesnici s istorijom i pesnici bez istorije" i "Reè

o Baljmontu".

Marina još uvek ne sluti da joj je muž veæ odavno u službi Sovjetskog Saveza.

1935. Marina piše svoj dugogodišnjoj prijateljici Ani Teskovoj: *"Znate li, draga Ana Antonovna, dobru gataru u Pragu? Jer bez gatare, izgleda neæu moæi. Sve se svelo na jedno: otiæi ili ne. (Ako odem - onda je zauvek). Ukratko: i S.J. i Alja i Mur - hrle. Oko nas je pretnja rata i revolucije, uopšte - katastrofalnih događaja. Da živim ovde sama - nemam za šta. Emigracija me ne voli. Posl. Novosti su me istisnule: ne štampaju me više uopšte. Pariske dame-patronese ne mogu da me smisle - zbog nezavisne naravi. Najzad - Mur ovde nema nikakve perspektive. Gledam te dvade-setogodišnjake - oni su u æorsokaku. (...)* i;

"Draga Ana Antonovna, živim pod olujnim oblakom - odlaska. Još nema nièeg realnog, ali meni - za oseæanja - ništa realno nije potrebno.Oseæam da se moj život prelama na pola i da je to njegov poslednji kraj...

S.J. ne mogu više ovde da držim - a i ne držim ga - bez mene neæe, nešto išèekuje (da ja 'progledam'), ne shvataјuæi da æu ja takva umreti. Ja bih na njegovom mestu: ili-ili. Na leto putujemo. A vi? I ja bih, naravno, rekla - i ja, jer - rastati se ne možemo. Osim toga, ovde bih sama sa Murom propala. Ali on to na sebe neæe da uzme, èeka da ja dobrovoljno - spalim brodove (po njemu: razapnem sva jedra!)... Najviše bih želela - Vama u Èešku - zauvek."

U jesen 1936. piše svoje poznate eseje o Puškinu ("Moj Puškin" i "Puškin i Pugaèov"). U martu, iste godine Alja prva odlazi u Sovjetski Savez. Marinin muž nestaje iz Francuske i saslušava je policija. Postoje svedoèanstva na osnovu kojih se zaključuje da Marina nije ništa znala o delatnosti svoga muža. Ima samo dvoje - troje prijetelja sa kojima se viđa. Èeka odgovor na podnetu molbu za povratak u SSSR. Piše Ani Teskovoj o svojim patnjama za okupiranom Èehoslovaèkom - tada nastaju "Pesme o Èeškoj" - piše o usamljenosti: *"Odlazim samo u dve kuæe*".

Uz pomoæ prijatelja jedan deo svojih rukopisa šalje u Bazel, a drugi u Amsterdam (koji je izgoreo za vreme bombardovanja).

Juna 1939.g. Marina sa sinom Georgijem stiže u Moskvu. Odmah po dolasku saznaje da joj je sestra veæ dve godine u logoru.

Muž joj je bolestan. Alja uspeva nešto da zaradi prevodeæi na francuski. Nakon dva meseca, dvadesetsedmogodišnju Alju hapse, i odvode u logor, optužujuæi je za špijunažu. Nakon izvesnog vremena hapse i muža.

Marinu i Georgija proteruju iz Moskve, jer nisu posedovali boravišnu dozvolu. Radi na prevodima gruzijskih, jevrejskih i beloruskih pesnika i priprema sopstvenu zbirku pesama koju joj neæe primiti.

Marina sa viđa sa svojim prijateljima i neki od njih se trude i da joj pomognu, ali do bliskosti, za kojom ona toliko èezne, neæe doæi.

1940. ona i sin dobijaju dozvolu za boravak u Moskvi i sele se iz jedne iznajmljene sobe u drugu. *"Ja ne mogu da iskorenim iz sebe - prava. (A da ne govorim o tome da su u Rumjancevskom muzeju tri naše biblioteke: dede: Aleksandra Danilovièa Mejna, majke: Marije Aleksandrovne Cvetajeve, i oca: Ivana Vladimirovièa Cvetajeva. Mi smo Moskvu - darovali. A ona mene isteruje - izgoni. Ko je ona da se preda mnom oholi?)"* - pita se Marina.

Dugo se mislilo da po povratku u Sovjetski Savez nije pisala poeziju međutim u sveskama prevoda ipak su pronađene neke od pesama.

1941. stiže joj vest da je Alja živa. Od muža nema vesti (zvanièno je zavedeno da je streljan '41.). Usmerena je samo na sina. Želi da ga zaštiti i odluèuje se za evakuaciju, zajedno sa moskovskim piscima, u Èistopolj. Pošto nije bila èlanica njihovog Saveza odbijaju je i daju joj dozvolu da se smeste u gradiæ Jelabugi gde su životni uslovi bili užasni.

Marina i sin se svađaju - ljut je što ga je tu dovela. Ponovo podnosi molbu za boravak i posao u Èistopolju. Molba joj je odobrena i ona pronalazi smeštaj za sebe i sina, gde se nikada nije uselila.

Pronašli su je obešenu. Imala je èetrdeset i devet godina. Milicija je preuzela telo i na sahrani nikoga nije bilo. Ne zna se gde je sahranjena.

Septembra 1940. zabeležila je u svom dnevniku: *"Niko ne vidi, ne zna da ja veæ godinu dana (približno) tražim oèima - kuku, ali nje nema, zato što je svuda elektrika. Nikakvih*

'lustera'... Godinu dana merkam smrt. Sve je nakazno i strašno. Da progutam - odvratno mi je, da skoèim - mrzim, iskonska odvratnost prema vodi. Neæu da plašim (posmrtno), èini mi se da se ja veæ sebe - posmrtno - plašim. Ja neæu da umrem. Hoæu da ne budem. Glupost. Još uvek sam potrebna - ... ali, Gospode, kako sam mala, kako ništa ne mogu!..."

Mur je sutradan otputovao i sa sobom poneo pismo koje je Marina ostavila: "*Molim da me primite na rad kao sudoperu u otvorenoj menzi Književnog fonda."*

Završio je desetoljetku, a zatim se u Moskvi upisao na odsek za književnost na Filološkom fakultetu. Poèetkom '44. bio je pozvan u vojsku. U junu iste godine primljen je u bolnicu nakon ranjavanju, gde je i umro.

Arijadna Efron - Alja, umrla je 1975.g. U zarobljeništvu je provela više od dvadeset godina. Radila je na mnogim majèinim rukopisima, tumaèeæi ih.

Na objavljivanju dela Marine Cvetajeve radi se na nekoliko punktova: u Sovjetskom Savezu, Americi, Parizu i u nekim manjim evropskim centrima. Celokupan arhiv (dnevnici, beleške, 'sveske'), koji je Alja zaveštala Centralnom državnom arhivu literature i umetnosti u Moskvi, otvara se dvehiljadite godine.

Literatura:
- *Marina Cvetajeva, Izabrana dela - Pesme i poeme / Narodna knjiga, Srpska književna zadruga / Beograd, 1990.*
- *Marina Cvetajeva, Povest o Sonjeèki*

REDKLIF HOL (RADCLYFFE HALL)

Roðena je u Bumenmautu, Hempšir 12. avgusta 1880, umrla u ulici Dolfin Skver, London, 7. oktobra 1943.

Roðena je kao Margerit Redklif-Hol, æerka Redklif Redklif-Hola. Bila je poznata kao Piter dok je bila dete, kasnije je sebe zvala Džon, verovatno po svom pradedi na koga je veoma lièila.

Izmeðu 1906. i 1915. Objavila je pet zbirki poezije, uglavnom o "toj moænoj strasti, toj božanskoj želji" koju je oseæala prema ženama.

1907. njena poezija je privukla pažnju pedesetogodišnje Majbel Baten, koja je bila udata i imala odraslu æerku. Zaljubile su se i poèele da žive zajedno kad je Mejbelin muž umro.

1915. Redklif Hol se zaljubila u roðaku Mejbel Baten, Unu Trubridž (1887-1963), skulptorku koja je bila udata za admirala i imala mladu æerku. Mejbel Baten je umrla 1915. a 1917. Redklif Hol i Una Trubridž su poèele da žive zajedno.

Poèetkom 20-tih godina ovog veka poèela je da piše romane i pisala je pod imenom Redklif Hol. Njen roman *Adam's Breed* iz

1926. je bio jedini roman, osim Fosterovog *Puta u Indiju*, koji je dobio nagrade Prix Femina i James Tait Black Memorial Prize.

1928. napisala je *Vrelo samoæe (The Well of Loneliness)*, prvi neprerušeni lezbejski roman i najveæim delom autobiografski. Ovo je prouzrokovalo negativne kritike i Džejms Daglas, urednik Sunday Express-a, štampao je na naslovnoj strani, "Radije bih dao zdravom deèaku ili zdravoj devojèici otrov da popiju nego ovaj roman. Otrov ubija telo, ali moralni otrov ubija dušu." Knjiga je bila zabranjena u Velikoj Britaniji, ali je Džonatan Kejp poslao rukopis u Pariz gde ga je Pegasus Press objavio. Knjige su se slale širom sveta èak i u Veliku Britaniju gde ih je carina zaplenila dok su bile na putu za knjižaru Leonarda Hila. Leonard Hil je optužen, a advokati odbrane su dobili podršku za knjigu od vodeæih intelektualaca tog vremena ukljuèujuæi E. M. Fostera, Virdžiniju Vulf i Lorensa Hausmana.

Kako bilo, sudija je odbio da sudi po vrednosti dela i presudio da je delo opsceno i ono je bilo zabranjeno. Ipak knjiga je objavljivana u inostranstvu i bila je veoma popularna, naroèito u Americi. Prevedena je na jedanaest jezika i prodata u milion primeraka za autorkinog života.

Autorka nikad nije ponovila uspeh s drugim romanima. Sve njene knjige su posveæene "Nama trima", njoj, Mejbel Baten i Uni Trubridž.

Roman koji je probio led,*Vrelo samoæe*, sad deluje pomalo zastarelo pošto odslikava tada važeæe teorije o "seksualnoj inverziji" koje je i sama autorka podržavala negujuæi stereotip o muškobanjastoj lezbejki. Meðutim, kroz njeno ozloglašeno delo lezbejstvo je doprlo do svesti mnogih ljudi koji su se ranije trudili da ga ignorišu.

Objavila je dve **zbirke poezije:**
Twixt Earth and Stars, 1906
Songs of Three Counties, and Other Poems, 1913

Romani:
The Forge, 1924
The Unlit Lamp, 1924
A Saturday Life, 1925
Adam's Breed, 1926
The Well of Loneliness, 1928
The Master of the House, 1932
Miss Ogilvy Finds Herself, 1934
The Sixth Beautitude, 1936

Kritike romana *Vrelo samoæe*

Shadowy Corners in the Hall of Fame,
Andrea Dvorkin:

"Borba umetnice koja je roðena lezbejkom i žigosana zbog svoje muškobanjastosti je u srcu romana *Vrelo samoæe*. U romanu Hol iznosi mišljenje da su lezbejke roðene, a ne da su postale lezbejke; da je želja prema istom polu tragièna zbog neprijateljskog raspoloženja društva; da je 'najusamljenije mesto na svetu nièija zemlja seksa'; da se muškobanjasta lezbejka suprotstavlja društvu time što želi da uzurpira muške privilegije. Uèinivši lezbejstvo vidljivim pomogla je

da se uništi zaštitnièki prekrivaè društveno prihvaæenih romantiènih prijateljstava između žena. Ironièno, ovo pojednostavljenje je dovelo do toga da se homoseksualnost poène smatrati bolešæu. Reènik joj je možda arhaièan, ali joj je stav hrabar.

Osim borbe za homoseksualna prava, njena politika je bila loša. Odrekla se svoje podrške borbi žena za pravo glasa kad su se 1912. hiljade žena tukle sa policijom na ulicama Londona. Bila je antisemitkinja i fašistkinja.

Girls will be boys,
Karen Robinson

Hol je bila zastrašujuæa žena. Bez smisla za humor, autokratièna, pokvarena, egoistièna. Hol predstavlja biografkinju sa ozbiljnim nedostatkom empatije. Èak i njeno lezbejstvo je bilo èisti elitizam. Ona je bila "lezbejka od roðenja", a njena partnerka isto tako neprijatnog nastupa Una Trubridž je bila "lezbejkina braèna druga". Bogatim lezbejskim krugovima u kojima su se kretale nije bila potrebna odbrana njihovih odnosa i naèina života.

Prevela s engleskog R. G.

Blejz Distefano
FARMERKA BRAUN

Poznata spisateljica, pesnikinja, feministkinja, siroèe, humoristkinja, anti-nuklearna aktivistkinja, scenaristkinja, lezbejka, ljubiteljka životinja, farmerka – Rita Me Braun (Rita Mae Brown) - spira prašinu podignutu oko istina i laži, gej žena ili lezbejki, republikanaca i demokrata.

60-tih godina uèestvovala je u pokretu za ljudska prava i anti-ratnom pokretu; pomogla je u stvaranju ženskog pokreta i Studentske lige homoseksualaca, prve gej grupe na univerzitetu u Americi; uèestvovala je u Stounvolskim pobunama ("Bila sam jedna od dve žene otprilike"). Godine 1969. kad se Nacionalna organizacija žena tek razvijala i nije bila otvorena prema lezbejstvu, Rita Me Braun se otvorila na jednom od sastanaka, "Umorna sam od toga da slušam prièe o muškarcima. Recite nešto dobro o ženama. Ja æu reæi nešto dobro. Ja ih volim. Ja sam lezbejka." Kad sam prokomentarisala da je ovo bila veoma hrabra opaska, rekla mi je: "Pa da, ja jako loše lažem tako da mi je ta istina dobro došla".

Ah, ta istina. Što se tièe istine, vi definitivno zavisite od Rite Me Braun. Kad ju je reporterka Liz Smit upitala, "Zašto morate da govorite ljudima da ste gej? Koju to ima svrhu?" ona je odgovorila da je ružno lagati. Smit je na to odgovorila, "Æutanje nije laganje". Rita Me je na to rekla: "To je preæutkivanje istine."

Jedina preæutkivanja u njenoj nedavno objavljenoj autobiografiji, *Rita Will-Memoir of a Literary Rabble-Rouser* (Bantam Boots), su zbog zakonskih ogranièenja: "Pravila optužnice su tako stroga da postoji toliko toga što ne smete da kažete iako ste bili svedokinja," kaže ona u uvodu knjige.

Samo èetiri godine nakon što je napravila svoj coming out u Nacionalnoj ženskoj organizaciji, dospela je u centar pažnje objavljivanjem svog romana, *Rubyfruit Jungle* (prvog od šesnaest koje je do danas napisala). Knjiga govori o mladoj devojci koja je neposredna, otvorena i oseæa se dobro u vezi

sa svojim lezbejstvom, što je bila nova ideja u to vreme, a gej muškarcima i lezbejkama je stalno potrebna. Dvadeset pet godina kasnije, još uvek se prodaje.“ Zbog *Rubyfruit Jungle* sam postala ozloglašena” kaže ona u *Rita Will*, “bilo je dosta neprijateljskih pisama, brojnih pretnji ukljuèujuæi i dve pretnje bombama, intenzivniji bes konzervativnog krila feministièkog pokreta i prezir radikalnih lezbejki. Strejt ljudi su bili besni jer sam ja gej. Lezbejke su bile besne jer nisam gej dovoljno.”

Iskrenost prema samoj sebi može vam doneti poštovanje, ali isto tako može biti i veoma bolna.

Kad sam rekla Riti Me Braun o èlanku kolumniste Dejla Karpentera u *OutSmart-u* u kome je on izjavio da je èista diskriminacija isključivati muškarce sa Teksaške lezbejske konferencije, rekla mi je da joj je jasno šta on hoæe da kaže.

“Ali ono što on nije shvatio kao važan momenat je èinjenica da dok on pati i trpi izvesnu vrstu opresije zato što je gej, još uvek ima privilegiju zato što je muškarac”, rekla je, “I da je ponekad važno za ljude koji su diskriminisani da se skupe ako ne iz nekog drugog razloga veæ da potvrde èinjenicu da su i oni važni.”

Mada ne bi trebalo da bude tako, za neke ljude jeste.

“Mislim da su ključène reèi nekima nerazumljive,” nastavlja ona.

“Nekim ljudima treba više podstreka nego drugima.”

O jednom pismu uredniku *OutSmart-a* u kojem je neka žena prigovorila Karpenterovom “neznanju i bezoseæajnosti” zato što je upotrebio termin “gej žena” umesto “lezbejka”, Rita Me kaže, “Jadnik, napadaju ga sa svih strana. Mislim da su stvarno cepidlake. Ja ne mislim da je on tako strašno nesenzitivan zbog toga što je rekao gej žena, stvarno ne mislim. Za mene to nije bitno. Ja brinem o poslu, novcu, o tome da li æe vam dozvoliti da šetate ulicom. Nije me briga kako me nazivate.”

Takođe je nije briga za republikanske i demokratske partije. Razlika između ovih dveju partija, kaže ona, “je isto što i razlika između sifilisa i gonoreje. Nijedna partija nema baš neki jak program za Ameriku. Njih ne brine naša ekonomska osnova”, kaže, “I ja ne govorim o tome kako treba biti socijalista ili nešto slièno. Ono što je bitno je da li je naša ekonomija bezbedna za ostatak planete.”

Jednostavno, zar ne?

“Stvarno jednostavno”, nastavlja ona. “Ne razumeju da svi problemi sa kojima se suoèavaju èesto proizlaze iz toga kako koristimo i lociramo resurse. Tako prihvataju status quo i u stvari, su posedovani od strane velikih industrija, itd. Zato oni stvarno ne predstavljaju amerièki narod. I ne mislim da to èini ijedna partija.”

A šta je s nama? Ko nas predstavlja? U svojoj knjizi, ona piše,

“Nikome nije stalo do gej ljudi. Crnci ne žele gej ljude među sobom, belci ne mogu da ih podnesu. Bogataši šalju bogate gej ljude psihijatrima. Siromašni ih izbacuju na ulicu. Niko nas ne želi. Ja nas želim. Moramo da branimo jedni druge.”

Borila se za nas godinama i za to vreme je trpela gnev i kritiku, naroèito nakon raskida sa teniserkom Martinom Navratilovom i odnosom sa Martininom bivšom devojkom, Džudi Nelson. Pomogla im je da prođu kroz težak period raskida. “Glavni razlog zbog koga sam se toliko trudila da održim tu parnicu između Martine i Džudi van suda i van javnosti,” kaže u knjizi, “je bilo pitanje šta bi to moglo uèiniti drugim gej ljudima. Mnogo smo se trudile da to postignemo. Nimalo nam nije bio potreban zbrkani, ljigavi seks skandal.”

Pre nego što se parnica završila, “Džudi je zaključila da je zaljubljena u mene. Znala sam da nije, ali je ona mislila da jeste … Poèela sam previše da uživam u pažnji koju mi je poklanjala.”

Nijedna od nas se nije mnogo potresla kada se taj odnos završio. “Zahvalna sam joj što mi je dozvolila da shvatim da ne mogu da budem u odnosu u kome se naša moralna gledišta razlikuju, niti mogu da podnesem da me kontrolišu. Što se tièe Martine, nikad mi nije zahvalila što sam pomagala da se ta parnica održi van suda.”

Pre tog debakla sa Martinom, Rita Me je putovala u Holivud, gde se proslavila kao scenaristkinja. Bila je nominovana za nagradu Emmy 1982, a dobila je Writer’s Guild nagradu

iste godine za najbolji raznovrsni šou na televiziji. Šou se zvao “Volim slobodu”. Napisala je pet scenarija i dve televizijske drame ukljuèujuæi onu za koju je primila nagradu.

Jedan od scenarija je bio za film *Slumber Party Massacre* (u originalu *Sleepless Nights*). Taj film je režirao Rodžer Korman. Da ne zaboravimo njenu èetvoroèasovne mini seriju, *Dugo toplo leto* u kojoj su glumili Don Džonson i Sibil Šepard.

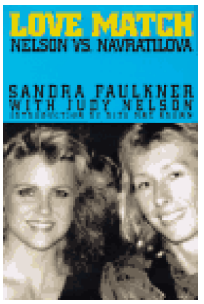
Dok je boravila u Holivudu, Rita Me je jednom otišla na zabavu koju je prireðivao Marlo Tomas. Tu je upoznala Fani Flag, šezdesetogodišnju komièarku i kasnije autorku romana *Fried Green Tomatoes at the Whistle Stop Café* (Po ovoj knjizi je napravljen film koji se kod nas prikazivao pod naslovom *Vreli dani u Alabami*, prim. prev.). Rita se zaljubila na prvi pogled. Na žalost, to nije uspelo jer je Fani tako homofobièna. “Znate Fani ima skoro 60 i tu je prepreka prevelika razlika u godinama. Oni su se veæ uklopili u svoje karijere, a mi smo tad bili deca i borili smo se protiv rata u Vijetnamu i za ljudska prava. Preveliki je jaz izmeðu nas. To ne znaèi da se nas dve ne volimo, veæ da nikad neæemo videti svet istim oèima zbog sopstvenih ogromnih gubitaka i izgubljenih iluzija i na kraju saznanja da, *O moj Bože moramo uzvratiti udarac.*”

Izmeðu 1979-1987, Rita Me je izgubila Fani (ljubav njenog života), Martinu, Baby Jesus (njenu maèku i *drugu* ljubav njenog života), majku i Džerija Fajfera i Herba Meja (koji su bili ljubavnici 14 godina i obojica umrla od AIDS-a). Fajfer joj je bio blizak prijatelj 28 godina.

“Nisu mogli da naðu nikoga ko bi se pobrinuo za Džerijevo telo zato što je bila subota (kad je umro) i, što je još važnije, umro je od AIDS-a (1985). “

Nakon razmišljanja da ga sahrane na njenoj farmi, pronašli su jednog pogrebnika koji je prihvatio da se pobrine za telo. Na službi, kojoj je prisustvovalo “stotine poznanika” i “dvadeset ili dvadeset pet dobrih prijatelja” koje je imao, samo dvojica gej prijatelja su bili prisutni.

“Nijedna druga gay osoba nije želela da prisustvuje Džerijevoj sahrani jer je umro od AIDS-a”, piše Rita Me u svojoj knjizi.

“Tuga je poput bumeranga. Odbacite je, a ona vam se vraæa i udara vas ponovo. Ovo je za mene toliko sveže, a tako sam iscrpljena da ne mogu da sakrijem bol i onda briznem u plaè. Ljudi oko mene su navikli da uvek budem vesela i zabavna, a ja trenutno ne mogu da budem takva. Vreme leèi sve rane. I moje æe.” Èak i dok je tužna, reèi su joj iskrene i istinite: “Tražim od vas da ne mrzite one koji se loše odnose prema vama… Lakše je ovo napisati nego izvesti ali postoje ljudi koji to ne znaju. Malo je onih koji su stvarno zli. Mržnja je kao otrov. Može da vam se proširi kroz sistem. Oprostite im ako možete. Zaboravite ih ako morate.”

Kako je ona sama prošla kroz to?

“Dosta sam jaka,” kaže. “I imam veru – ako ste proèitali knjigu, znate da sam imala veoma strogog i pobožnog oca i majku. Takoðe smatram da vam život na selu daje veru. Jedino što morate da uradite jeste da ustanete i pogledate u planine i životinje, da shvatite da su vaše probleme skoro uglavnom kreirala ljudska biæa. Ali nije samo ljudski život - život. Toliko toga tu ima.”

Za Ritu Me, osim pisanja, tu je i njena farma u Šarlotsvilu, Virdžinija, gde živi veæ 20 godina. “Znam da æe vam ovo zvuèati dosadno, ali ja radim eksperimente sa travom – gajim razlièite kombinacije trave na razlièitim pašnjacima. Jednostavno volim to da radim.”

Èini mi se da život i rad na farmi uz pisanje ne dozvoljavaju vam mnogo vremena za vanredne aktivnosti, tako da pitam farmerku Braun da li gleda TV. “Jako malo, ali volim fudbalske utakmice.”

Pitam je da li je ikad gledala seriju *Elen*. “Elen Dedženeris me je pozvala pre nego što je napravila coming – out epizodu, tako da sam je gledala i smatram da je dobra.” …

Prevela s engleskog Rada

MARTINA NAVRATILOVA

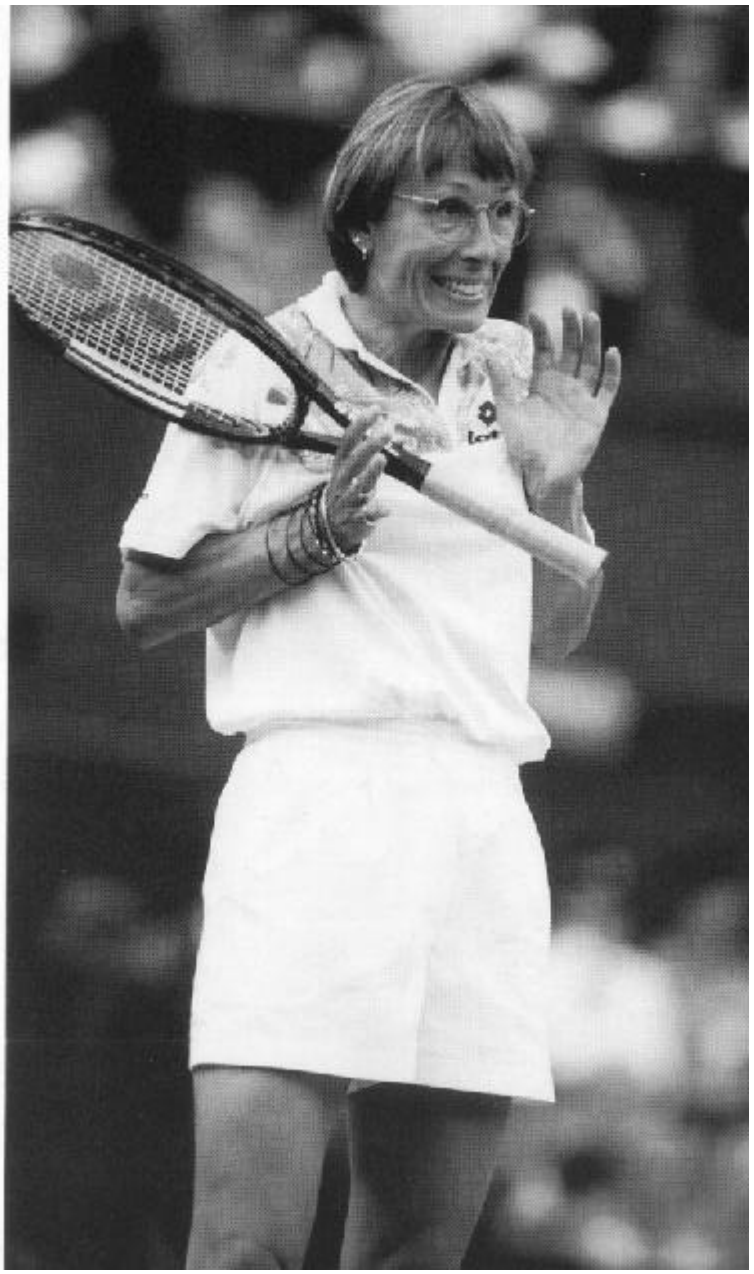
Uvod

Jedna od najuspešnijih i najkontroverznijih sportistkinja sveta, Martina Navratilova je bila teniserka osamdesetih godina. Dvadeset godina – od 1974 do 1994 – Navratilova je izazivala strah, trepet i divljenje na teniskim terenima, osvajajuæi titule u singlu i dublu svojim moænim sportskim umeæem i briljantnom taktikom. Roðena u tadašnjoj Èehoslovaèkoj, emigrirala je u Ameriku 1975. u potrazi za slobodom i kontrolom nad sopstvenom karijerom. Tokom dve naredne decenije postaje najplaæenija i bez sumnje najslavnija sportistkinja na svetu.

Martinini uspesi su brojni. Osvojila je više singlova i dublova od bilo koje druge teniserke. Njenih devet osvojenih singl titula u Vimbldonu su najbolji rezultat jedne teniserke na tom prestižnom dogaðaju, a njene 54 titule na Grand Slemovima (ukljuèujuæi singlove, dublove i mešane dublove) mogu se meriti samo sa legendarnom Margaret Smit Kort koja je osvojila ukupno 62. Osim toga, Martina je pružila tenisu jedno od najveæih i najslavnijih rivalstava u svetu sporta, izmeðu nje i Kris Evert, koje je trajalo godinama. Deset godina Navratilova i Evert su pobeðivale jedna drugu u trci za prvo mesto, sastajuæi se èak èetrnaest puta u finalima Grand Slem turnira. Možda je upravo tad Martina pokazala svoje pravo umeæe i genijalnost – osvojila je deset od èetrnaest Grand Slem finala u kojima se sastala sa Kris Evert.

Rana iskustva

Navratilova je roðena 18. oktobra, 1956, u Pragu, u Èehoslovaèkoj. Rasla je u predgraðu, Revnicama, sa majkom i oèuhom. (Otac je poèinio samoubistvo kad je ona bila jako mala). Kao vitka i atletski graðena devojèica, Navratilova se bavila mnogim sportovima poput hokeja i skijanja. Èesto se takmièila sa deèacima. “Ne bavim se baš mnogo psihologijom i ne znam kako je na mene uticala èinjenica da me je otac ostavio, laži i njegovo samoubistvo niti oseæaj da sam neprilagoðena okolini, mršava nestašna devojèica s kratkom kosom,” napisala je ona u svojoj autobiografiji *Martina.* “U Èehoslovaèkoj nikad me niko nije grdio zato što se igram sa deèacima, igram hokej na ledu i fudbal.”

Lenka Kralova, Republika Èeška. Poznata po ptretima Martine Navratilove. Više grupnih izložbi u Èeškoj i Holandiji.

Martinini roditelji su bili administratori za tenis u èehoslovaèkoj vladi, a baka je igrala u u èeškom nacionalnom teniskom timu pre Drugog svetskog rata. Zato je bilo sasvim prirodno da se mlađana aktivna Martina okrene tenisu i poène ozbiljno time da se bavi. Poèela je kao i veæina ostale dece tako što je udarala loptu u zid skraæenim reketom dok su njeni roditelji igrali na terenu. Dok je bila mala, oèuh ju je trenirao. U svom prvom turniru stigla je do polufinala kad je imala samo osam godina. Kad joj je bilo èetrnaest osvojila je svoj prvi nacionalni turnir a sa šesnaest bila je prva na listi najboljih teniserki Èehoslovaèke.

Njeno tenisko umeæe obezbedilo joj je uèešæe na turnirima u drugim zemljama, ukljuèujuæi i Ameriku. Prvi put je bila u Americi 1973. godine i zaljubila se u brzu hranu, pice i hamburgere. Zato se mnogo ugojila, igra joj je postala usporenija i tad je prvi put izgubila od Kris Evert u Akronu, Ohajo. Sledeæe godine, nakon što je ponovo oslabila, poèela je da pobeđuje najbolje svetske teniserke, ukljuèujuæi Smit Kort u èetvrtfinalu Australian Open-a, 1974.

Odluka da napusti Èehoslovaèku

Mlada teniserka je poèela da se oseæa ugroženom jer je èehoslovaèka vlada poèela da upravlja njenom karijerom. Emigrirala je u Ameriku 1975. baš pre svog devetnaestog roðendana. “Politika nije imala nikakve veze sa mojim odlaskom,” kaže ona. “Tenis je bio u pitanju.” Navratilova je oseæala da mora da ode u Ameriku kako bi se razvila i kao teniserka i kao lièност, ali odluka je bila bolna. Znala je da æe proæi godine pre nego što opet bude videla svoje roditelje i mlađu sestru, zato što nije mogla da se vrati u Èehoslovaèku a oni nisu mogli da napuste zemlju. Ipak je ostala pri toj odluci. “Shvatila sam da nikad neæu imati slobodu da dobro igram tenis dok god sam pod kontrolom vlade,” rekla je u magazinu Sport.

Navratilova je stalno osvajala singl titule sledeæih nekoliko godina i do 1977. je bila treæa teniserka sveta. Ali nije mogla da osvoji nijedan od èetiri velika Grand Slem turnira-Australian Open, French Open, Wimbledon, U.S. Open. Godine 1975. stigla je do finala French Opena i Australian Opena, a 1976. izgubila je u polufinalu Vimbldona od Kris Evert. Prva Grend Slem pobeda je bila u dublu Vimbldona sa Kris Evert kao partnerkom.

Pošto se prilagodila životu na zapadu do 1978, Navratilova je poèela da stremi ka prvom mestu. Njena prva singl titula na Vimbldonu je dobijena te godine u teškom meèu protiv Kris Evert. 1979. osvojila je singl i dubl titule u Vimbldonu.

21. jula 1981. Martina je postala amerièka graðanka. Od 1982. do 1987. bila je prva teniserka sveta i redovno je osvajala Grend Slem i druge turnire. Osvajala je Vimbldon 1982, 1983, 1984, 1985, 1986 i 1987; a U.S. Open 1983, 1984, 1986 i 1987. Imala je dosta i dubl titula, uglavnom u paru sa Pem Šrajver. U jednom trenutku u 1984. Martina je imala skor od 74 uzastopne pobede.

Za Navratilovu uspeh je podrazumevao mnogo teškog rada. Bila je na specijalnoj dijeti i naporno je trenirala – dizala tegove, trèala na kratke staze, prouèavala svaki aspekt igre. Tražila je i prihvatala savete trenera i drugih igraèica i jedna je od prvih sportistkinja koja je angažovala liènog trenera puno radno vreme. Njen fizièki izgled se razlikovao od izgleda mnogih amerièkih sportistkinja koje su se trudile da zadrže nemoguæu kombinaciju tzv. “klasiène” ženstvenosti i u odreðenoj meri naglašene mišiæavosti i kondicije. Kad su novine poèele da spekulišu o njenom seksualnom opredeljenju, nije se mnogo trudila da prikrije svoju homoseksualnost. “Nikad nisam smatrala da ima neèeg èudnog u tome što ste gej,” napisala je u svojoj autobiografiji. “Èak i kad sam razmišljala o svojoj seksualnosti, nikad nisam panièila i pomislila o, Bože, ja sam èudna, nastrana, šta æu sad?”

Povratak kuæi

1986. godine Martina Navratilova se vratila u rodnu Èehoslovaèku, prvi put otkad je napustila zemlju i otišla u Ameriku 1976. godine i to kao èlanica U.S. Federation Cup tima koji je pobedio odgovarajuæi tim Èehoslovaèke. Njen povratak je bio glavni medijski dogaðaj i kako je dobro igrala i pobeđivala postala je miljenica èehoslovaèkih poklonika tenisa. Obasipali su je cveæem na terenu, a gomile su tražile autogram. U poèetku zbunjena, Martina je na kraju

popustila i slala poljupce oduševljenoj gomili. “Celo ovo iskustvo je bilo nešto o èemu nisam mogla ni da sanjam,” rekla je kasnije.

Atletski građena Martina jednom je izjavila da planira aktivno da se bavi tenisom dok ne napuni bar èetrdeset godina. Ali, kako su nove igraèice poput Štefi Graf i Monike Seleš poèele ozbiljno da ugrožavaju njeno prvo mesto, Navratilova se suoèila sa èinjenicom da je postala znatno sporija. Graf, koja je osvojila sva èetiri Grand Slem turnira 1988. pobedila je Martinu u finalu Vimbldona iste godine. Mada se Martina držala sve do 1994., osvojila je samo još jedan Grand Slem turnir i to Vimbldon 1990. godine. Povukla se iz tenisa u novembru 1994.

Jedna od najbogatijih sportistkinja na svetu, Navratilova živi u Aspenu, država Kolorado, a svoje vreme i novac poklanja u dobrovoljne svrhe. Proglašena za Sportistkinju osamdesetih od strane National Sports Review, United Press International i Associated Press, ona je olièenje teniske velièine i nesputanog sportskog duha. “ Navratilova je postala ono što retko ko od nas uspe,” napisao je Keri Kirkpatrik u Neewsweek-u . “Ona je uèiteljica, savest, idealni model za ugled, naša Svetska ikona. Bez sumnje, najbolja sportistkinja svih vremena, teniska šampionka a, iznad svega, velika dama humanosti.”

Rezultati

Drži rekord svih vremena sa 167 singl i 163 dubl titule.

Drži brojne rekorde na Vimbldonu –najvažnijem teniskom turniru – ukljuèujuæi i najviše osvojenih singlova (èak 9).

Osvojila 18 titula u ženskom singlu na Grand Slem turnirima – Otvoreno prvenstvo Australije (tri puta), Otvoreno prvenstvo Francuske (dva puta), Vimbldon (devet puta) i Otvoreno prvenstvo Sjedinjenih Amerièkih Država (èetiri puta).

Nakon što je napustila Èehoslovaèku, Navratilova je postala jedna od najboljih teniserki svih vremena.

Prevela s engleskog Rada

KRATKA BIOGRAFIJA - Svetlana Liler

Roðena sam u Beogradu, 1935.godine i pripadam poslednjoj genaraciji devojaka koje su se obrazovale u Ženskoj gimnaziji. Paralelno sam išla i u muzièku školu (violina) i san mi je bio da upišem Muzièku akademiju, odsek dirigent. Imala sam osamnaest godina, nosila sam pantalone i imala sam kratku belu kosu (kosa je poèela da mi sedi od dvanaeste godine). Izazivala sam zaprepašæenje gde god bih se pojavila. Èesto su me poznanici mešali sa još jednom motoristkinjom, koja je oèigledno koliko i ja, bila luda za mašinama. Godine, 1953. samo dve beograðanke su upravljale “vespom”.

Lana i Rada

Pred sam upis na Muzièku akademiju desila mi se teška saobraæajna nesreæa, koja mi je odvela život u sasvim drugom pravcu. Po drugi put sam morala da se odreknem snova, vezanih za karijeru. Prstima više nisam mogla da se služim kao nekada.

Jedino u èemu sam se našla, a bilo mi je blisko muzici je književnost. Upisala sam Svetsku književnost i ona me je nekoliko

godina kasnije odvela u London, na usavršavanje engleskog jezika. Ostala sam u Engleskoj tri godine, radila mnoštvo poslova, da bih se izdržavala (tada sam veæ bila bez majke, a sa ocem, pošto je napustio porodicu kada sam imala pet godina, nikada nisam uspela da ostvarim odgovarajuæi odnos). Tada sam upoznala V. Živele smo dve godine zajedno. Dopunjavale se, pomagale jedna drugoj, savladale mnoge prepreke - strpljenjem i ljubavlju, koje smo imale jedna za drugu. Po povratku u Beograd, dugo sam èeznula za njom, za odnosom koji smo izgradile.

Teško je odgovoriti na pitanje, kada sam shvatila da volim žene. Valjda od èetvrte godine. Tada sam se "volela" sa maminom prijateljicom! Nisu mi bili bitni pokloni koje mi je donosila. Trebalo mi je njeno prisustvo, njen dodir, pogled, razgovori koje smo vodile. Da, to je moja prva ljubav. Kasnije, ljubav se razvijala prema drugaricama, nastavnicama. Nikada nisam bila zaljubljena u muškarca, mada imala sam i takvih prièa, jer nisam htela da se razlikujem od drugih devojaka. Nisam htela da zbog toga izgubim prijateljice.

Seæam se jedne drugarice - imala sam dvanaest godina, ona jedanaest. Svirale smo zajedno - ja violinu, ona me je pratila na klaviru. Imale smo probu i bile smo same u sali - veæ sam bila zaljubljena u nju - prekinula sam da sviram i pozvala je da legnemo na pod i zajedno sanjarimo. Bio je to naš prvi poljubac. Intenzivno smo se družile. Bile smo emotivno vezane i roditeljima se to nije dopadalo. Zabranili su nam da se družimo. Obe smo bile nesreæne zbog toga.

Još jedno "druženje" sa devojkom je zasmetalo roditeljima. Imale smo po petnaest godina. Ona je bila u svetu književnosti, a ja u svetu muzike i negde smo se veæ pronašle. Pomogla mi je da dođem do mnogih knjiga koje su meni u to vreme bile zabranjene. Njen Model je bila Žorž Sand. Nakon našeg prvog voðenja ljubavi, "pozajmila" je odnekud frak i cilinder. Slikala se, tako obuèena i poslala mi fotografiju, koju je moja mama oèigledno pronašla, proèitala posvetu i sklonila je zauvek od mene.

Zašto frak!?

Oèigledno je želela da poveže našu strast sa straš æu o kojoj je Sandova pisala - Žorž Sand-[open.

Setila sam se jedne smešne scene, kada smo veæ kod "oponašanje muškarca". Mislim da nisam imala više od sedam godina i bila sam fascinirana peraèima ulica. Obožavala sam da ih posmatram dok rade. Volela sam da zalivam baštu i pritom sam provlaèila crevo izmeðu nogu (kao što peraèi rade!) - majka me je jednom videla i zabranila mi da polivam baštu. Moja poza se njoj uèinila nepristojnom. Oèigledno je mislila da oponašam muškarca, a ja sam samo želela da što vernije delujem u obavljanju posla. I nikako nisam bila kriva što je to "muški" posao.

Ljudi prave velike greške pri tumaèenju. Da me je mama pitala zašto sam u toj pozi, pretpostavljam da bih posle objašnjenja mogla da nastavim da radim na naèin koji mi odgovara. Isto je bilo i u prièi o dvema mojim ljubavima - nismo razgovarale. Postojale su njene pretpostavke i moje æutanje.

Bilo je jako teško doæi do bilo kakve informacije o lezbejstvu, u Beogradu '50-tih, '60-tih, '70-tih godina. Mnogo sam èitala i na taj naèin dolazila do romana u kojima se nasluæuje ljubav dve žene. Kasnije sam se latila struène literature. Bilo mi je potrebno da negde pronaðem odraz. Bilo mi je potrebno da sa nekim, otvoreno prièam o svojim emocijama, naèinu života, strastima... Želela sam da se oseæam slobodnom. Trebala mi je podrška.

Imala sam za poznanike gejeve i to mi je donekle pomoglo, ali to me nije ispunjavalo. Postojala su tajna sastajališta gejeva i odlazila sam povremeno na ta mesti, ali tamo nisam upoznala nijednu lezbejku. Gejevi su bili vidljiviji. O lezbejstvu se gotovo nije ni prièalo, a kada i jeste, bilo je pogrdno, uvek degradirajuæe. Kompletan odnos - toliko ispunjen i složen - sveden na seksualnost. Ali i ako ga svode na seksualnost, to je seksualnost o kojoj niko ne želi da razmišlja,

razgovara, veæ se odbacuje sa gnušanjem. Niko od onih koji osuðuju ne želi da ljubav dve žene, prihvati kao njihovu realnost, svakodnevicu, prirodu. Mislim da je priroda napravila odlièNu ravnotežu. Homoseksualnost postoji i meðu životinjama, zar ne?!

Ljubav prema istom polu je naša priroda, ne pomodarstvo, perverzija.

Uspeh dobrog odnosa je zasnovan na poverenju, razumevanju, ljubavi... i na seksu (i drugim brojnim èiniocima), ali je potreban i oseæaj sigurnosti u sredini u kojoj živimo. Mi ne možemo da se izolujemo - odseèemo od sveta. Mi smo ipak u istom gradu, državi, na istoj planeti. Neki odbijaju da prihvate da smo sugraðani. Neki nam stavljaju etikete, kao na robu kojoj je prošao rok. Ne, mi smo ipak tu, od postanka sveta; progonjene, sputavane, žigosane... Mi smo i one koje su gradile ovu civilizaciju i imamo pravo da znamo svoju istoriju, da je beležimo i stvaramo.

Beograd, avgust 1998.

Ljilja:

Ovaj zapis je nastao nakon jednog ili dva razgovora koje smo vodile u Laninom stanu; u kuhinji dok smo zajedno spremale ruèak i u dnevnoj sobi uz muziku koju smo obe volele. Ne smem da zaboravim da se s nama družila i njena maca, 'ozbiljna' Viki.

JEDAN ZAPIS - Svetlana Liler

Kiša je bila neumoljiva, kao da je htela da zaboravim zvuke sirena. Nema ih. Osluškujem! Zar ih neæe biti? Znam da æe doæi. Zato ih i èekam, u meðuvremenu èini mi se da ionako ništa ne radim. Ili možda... Èudan je ovaj rat. Pitam se zašto ga tako zovu?! Onaj rat pre, iz mog detinjstva, bio je drugaèiji. Meni se bar tako èini. Bilo je i onda osluškivanja, topova,"kaæuša"... Aviona...

U stvari, ne. U suštini isto, samo meni je izgledalo drugaèije jer bila sam dete. Možda, tada je izgledalo zabavno. Naroèito jutra, osluškujuæi razgovore starijih i komentare o kretanju saveznih trupa.

Ipak je u suštini smrt dominantna naravno ja dete koje ne razmišlja niti zna o smrti nešto. Sve što znam o njoj da kad proglase èoveka mrtvim, spakuju ga u kovèeg da bi otišao nekud gore dragom Bogi!

Sada znam o tome sve, ili barem se meni tako èini.

Sada znam za bol, jer otiæi dragom Bogi ne ide se bez bola i bez svega onoga što bol èini i što ide uz njega.

Zar ponovo rat?

Gubiš one koji su ti najdraži. Drhtiš nad sopstvenim životom.

Ljudi su neodgovorni, ponosno zakljuèujemo kao da je to moje otkrovenje. I sada se dešavao ponovo rat i ponovo otkrovenje. Da, otkrovenje koje ponovo nije moje, a kao da to i jeste. Rat? Koliko reèi, a istovremeno i tišina, ona koja nastaje kada se sve reèi utišaju i emocije... koje èas bukte, èas nestanu pa ponovo izrone. Izranjaju tako sat za satom poèetkom i prestankom uzbune, kao da se ne utišavaju pa ponovo ipak se oseti val tišine i besmisli osluškivanja.

I ima li se vremena u tom trenutku sebe, svesti i okova nemoæi, isèekivanja poželeti išta drugo nego da prestane, èak i bez prve misli što bi osloboðena nemoæi prvo uèinila ili bar poželela.

I, da! Sada se ponovo zvuk sirena utišao, nestao je zvuk aviona i prvi jutarnji komentari što je noæ u okrilju sa nama pretrpela... kao da je i ona bežala i vapila, htela utehu sa svojim sjajem svezda ili bez njega.

Nedavno, buduæa predsednica vlade reèe: Mislim da kad mi žene poènemo da osmišljavamo svet biæe sasvim drugaèije.

Žena koja je stvorena da raða život, ne

poigrava se njime. Èuvaæe ga odano. Izgled sveta æe se izmeniti u biti. Majke æe èuvati svoje sinove, vojnièka uniforma neæe biti popularna.

Sredstva za ubijanje biæe osuðena na propast. Neæe se bogatiti oni koji ga stvaraju, a humanost æe konaèno progovoriti. Dostignuæa tehnologije æe takoðe služiti u humane svrhe.

Konaèno život æe dobiti svoju pravu vrednost, ljudi æe se prema njemu odnositi na njemu vredan naèin. Nemojte reæi da je ovo idealizirani oblik budućeg sveta. Ovo sada lièi na idealiziranje, deluje tako jer su ratovi uèinili da ljudi izmene svoje stavove prema životu na neadekvatan naèin. Da li se danas brinu oni koji su najkompetentniji da život uèine humanijim?

Na žalost, još uvek sila vlada svetom i tako æe ostati sve dok njena moæ izgubi svoje znaèenje. Èovek je èoveku vuk. Dolazimo u sledeći milenijum, valjda æe u njemu postojati ljubav.

Ljubav æe dobiti svoje dominantno mesto. Izgubiæe se rasne, nacionalne, verske, polne razlike. Diskriminacije koje su do tada odreðivale naèin i oblik života. Ljudi su vekovima ponavljali da se o ukusima ne raspravlja, da su sklonosti razlièite...

A zapravo to nikada nije bilo primenjivano. Hoæemo li se istinski videti? Hoæemo li se istinito saslušati? Hoæemo li postati ono što jesmo?

Žena uživa u ženi, raskoš budi sva napeta èula koja odlaze do dodira duše. Nepravedno bi bilo nazvati to seksom, duše se spajaju, dva tela postaju jedinstvo - verujem da je to suština ljubavi. Retki su ljudi koji susreæu svoje životne partnere i ostaju sa njima do kraja sebe.

Volela bih da sam meðu njima.

Ali jedno od najsreænijih vremena iz svog života ostaje u seæanjima na ljubav prema majci i svojevremeno oseæala sam da intenzitet njene ljubavi prema meni nije ništa manji. Èovek koji želi da voli ume da naðe ljubav u svemu. Ja volim svoju maèku i èini mi se da oseæam da i ona voli mene.

Milena:

Ove dvije strane su nastale poslednjih nedelju dana našeh druženja i trebalo je biti nalik intervju, u stvari nešto više od toga. Ona je željela da se to objavi u Labris-u. Ideja je bila da se prave zapisi kroz naše spontane razgovore...

DA LI TE JE LANA NEKAD VOZILA KOLIMA? MENE JESTE...

Razgovor o Svetlani Liler, èlanici Labrisa, voðen na dan njene sahrane, dajemo u suženom izdanju. Ovde su samo neke od prièa èlanica Labrisa koje su se tog dana svaka na svoj naèin oprostile od Lane.

LEPA:

Prièa kako je Lana Liler do nas došla poèinje sa starim novinama. Komšinica joj dala neke stare novine ako joj zatrebaju za macu ili uopšte... ona je to prelistavala i u jednom broju "Ilustrovane politike", dve godine starom, našla je intervju sa mnom gde sam ja prièala o svojoj lezbejskoj istoriji i o Labrisu ... Od tada je poèela da me traži, i našla me je vrlo brzo preko 988 kod kuæe i odmah rekla da nas traži veæ godinama, i da nas je konaèno našla, da za koji dan ide u u bolnicu jer je jako bolesna, a takav joj je bio i glas. Ja sam je pitala šta æe da èita u bolnici, a ona je rekla novine... i onda sam joj ja rekla da mogu da joj dam lezbejske novine. Sledeći put je zvala kada smo Maja i ja bile kod mene, da mi kaže da sutra ide u bolnicu, onda sam ja rekla da definitivno veèeras moram da joj dostavim literaturu, mislila sam da joj prebacimo taxijem, ali ona je rekla da æe doæi kolima po to. Tako je i bilo, ona je taèno posle 35 minuta, koliko je rekla da joj treba, bila ispred kuæe. Maja i ja smo sišle sa knjigama i ona je veæ èekala u kolima preko puta. Ja taj prvi susret pamtim jer sam otvorila vrata malih kola "jugo" i videla lezbejku. Videla sam stariju ženu sa belom kosom, koja je imala polu paralizu celog tela, vozila kola jednom rukom, pola lica joj je bilo ukoèeno, ali ona je imala lezbejsku enegiju. Lana je bila sretna što je srela lezbejke koje su ponosne što su to, isto kao i ona. Tako smo se prepoznale, ja sam mislila, vidiš ni bolest ni godine, ništa nije uništilo njenu žudnju. Da, bila

sam fascinirana, sela sam tu do nje u kola da zapalimo po cigaretu, Maja je stajala napolju, bio je poèetak juna 1998, i držala otvorena vrata jer ne voli pušenje. Ja sam Lani dala to što smo joj ponele, a ona je meni bila spremila KORIJENE od Alexa Haleya... ja sam prvo gledala te dve crvene knjige, na naslovnoj strani jedan crni muškarac, u lancima, izdavaè Grafièki zavod Hrvatske... i pitala je šta je ovo, ona je rekla da se trampimo, ti si meni donela lezbejsku literaturu a ja sam tebi crnaèku, to je knjiga koju ja jako volim. To je bio kratak susret u parkiranim kolima. Ona je rekla da je lezbejka od pete godine i da je vozila motor u osamnaestoj kada su samo dve žene u Beogradu vozile motor... da je svirala violinu dok nije imala prvu saobraæajnu nesreæu i da posle nije mogla da svira violinu ni da piše, da je morala da prekine fakultet... da je imala par dužih ljubavnih prièa, da je bila u Londonu godinu dana, da je žena koju je najviše volela umrla pre nekoliko godina.... da traži lezbejsku grupu celog života i eto tek nas je sad našla... Ja sam je slušala i govorila Majo èuješ li ti ovo, ona živi u Beogradu pored nas i mi to ne znamo, nju treba da interjvuišemo... tako smo se malo smejale, sravnile po dve cigarete, možda petnaestak minuta i ona je otišla. Mislila sam o tome kako je izabrala da mi donese knjigu o istoriji crnaca koji su kao robovi prebaèeni iz Afrike u SAD, kako je ona verovatno saoseæala sa ropstvom, a kako istorija lezbejstva u ovim krajevima još nije napisana, stavila sam knjige u kujnu pored peæi i tu su i ostale. Iz tog susreta fascinantno mi je bilo to, što bi Joan Nestle rekla, "ona je jedna *butch* i takva æe biti do smrti", ona i dalje vozi kola, precizna je, odgovorna, ne ume samo da uzme nego odmah daje ... njena bela kosa i lezbejska snaga su me držale još dugo. Èekala sam je da se javi kad se vrati iz bolnice, u meðuvremenu smo veæ imali tribinu za 27. juni, Meðunarodni dan ponosa lezbejski i homoseksualaca, ona nije mogla tu da bude, i posle toga je prvi put došla na Labris.

DRAGANA: Hoæu da vas podsetim, da kad je Lana došla prvi put na Labris, da se jedva popela uz stepenice, da joj je bilo jako teško ali da je veæ sledeæeg vikenda bila s nam na sedeljci. Sedeljka na sedmom spratu, bez lifta i sad mi sve dole sa njom i kažemo: Lano, ma nema veze neæemo ni mi da idemo... "Ne, ne, ne, idemo." Izašla je sama na sedmi sprat. Bila je sa nama do ujutru. Pila s nama, igrala... Onda nas je opet potrpala u kola i vratila kuæi.

Poslednji put sam je videla na posleratnom sastanku, kada je rekla da je u stvari sa svakom od nas proživljavala jedan svoj život... Kad sam je upoznala rekla sam joj, ja bih jako volela da budem kao Vi, kad budem imala godina, koliko Vi. Ona je rekla: "Koji mi? Pa vi ste sve isto godište."

Nije dala da joj se persira. Govorila je da to što ima sedu kosu, nije problem, što je i dokazala. Bila je i na mom roðendanu, na žurci; ostala je jedina na nogama, od svih nas.

Svaki put kada je otišla negde sa nama, izdržavala je mnogo duže od svih nas...

MILENA: Meni je zadnjih dana pomenula Zagreb i rekla da ne veruje više u to da æemo otiæi u Zagreb. Imala je ideju da bismo jednom, pre ili kasnije, mogle sjesti u voz i kroz par sati se stvoriti u Zagrebu i popiti kafu sa nekim ljudima.

SNEŽANA R.: Lana je bila vrlo vesela žena, duhovita i mislim da ne bi volela da vidi ovako tužne izraze na licima. Mislim da bi Lana volela da smo vesele ili da prièamo o lepšim stvarima, bez obzira na sve, jer znate kakva je ona bila - puna energije, puna ljubavi.

OLGA: Lana je ostavila izuzetan utisak na mene - jedne lavice, bukvalno. Žena prepuna energije. Prvi put kad se vidi ne može da se ne markira. Jedno izuzetno stvorenje. Lana je bila vrlo ozbiljno bolesna. Odlazak u bolnicu za nju nije dolazio u obzir, jer njen odlazak u bolnicu je u stvari bio vezan za Labris. Poslednje

njeno vreme, bukvalno, je bio Labris. Sve prièe - recimo, ja sve vas poznajem, možda, iz viđenja tu i tamo, ali definitivno mislim da sve žene znam, jer je ona prièala o svakoj ponaosob. Bukvalno je bila opsednuta vama, u pozitivnom smislu. Znaèi da je imala visoko mišljenje, da je imala sreæu da je došla do grupe žena za koje je smatrala da nikad nisu postojale, međutim da je konaèno pronašla sebe u tom krugu. Smatrala je da je Labris nešto izuzetno. Da je to mladost koja æe doneti promene sutrašnjici. Govorila je da ste pametne. Da ste lepe. Da ste dobre i da ste joj pružile nešto što je oduvek želela.

Predlagala sam joj i druge moguænosti i u poslednje vreme smo se i sukobljavale, jer sam je nalazila u svakakvim situacijama. Rekla sam joj da to više nièemu ne vodi, da to mora da se okonèa. Međutim, volja za životom joj je bila vrlo jaka. Smatrala sam da još uvek može da voli i da bude voljena. I zbilja tako sam i mislila, da jedna žena od šezdeset i kusur godina, koja ima potencijal, znaèi koja ima ljubavi, koja ima energije još uvek može da voli.

U svakom sluèaju moje viđenje Lile-Lane je da mi je jako drago da sam imala èast i zadovoljstvo da upoznam jednu izuzetnu osobu.

RADA: Meni je prošle godine, u junu baš, Lepa sa oduševljenjem prièala o jednoj starijoj lezbejki, kako ju je veæ upoznala i znam da mi je pomenula kako je sad u teškom stanju i ne znam šta je sve boli i kako je vozila vespu jedne davne godine u Beogradu. To je prièala sa takvim oduševljenjem i onda se desilo da sam ja bila kod kuæe u avgustu i da sam došla na Labris i da sam tad vidjela nepoznatu ženu. Ona se predstavila. To je bila Lana. Poèele smo da se družimo i ... u stvari mene je tad jako fasciniralo to što je ona prvi put došla u petak, na Labris, a onda je kroz nekoliko dana njoj bio rođendan i što je ona sve djevojke sa Labrisa, prvi put ih videvši, pozvala na svoj rođendan. Ja sam zapravo sve vrijeme bila svjesna koliko joj je Labris bitan. I ne retko mi je ponavljala da smo joj mi sve, da ona više nikog nema u životu i da je ona najsreæanija osoba, da se mnoga osjeæanja, toliko toga promjenila u njoj, probudila u njoj, da se toliko toga probudilo, a ona je mislila da je možda umrlo, da je to negde zamrlo davno. I ušla je ovdje sa svim tim …to je bilo nevjerovatno. Sjeæam se... bilo joj je jako teško - to je bio period oko Nove godine, januar mjesec, i rešila je da ide u banju. Mislila je da æe joj biti bolje, da proba i to, ali s druge strane bilo joj je teško što je to trebalo da traje neka dva mjeseca, pa ona neæe moæi da bude na Labrisu. Znam to da je govorila da æe joj biti žao što nas neæe vidjeti dva mjeseca, ali veæ u tom periodu je poèela da prièa o smrti. Vjerovala je da nas više neæe vidjeti i da je to naše poslednje viđenje. Ja nisam to tako uzimala za ozbiljno, u stvari radilo se o tome što ja valjda nisam htjela da vjerujem da je to tako i nisam to prihvatala kao tako i to sam negde potisnula. Znam kad je bila u banji mi smo se sve vrijeme èule, njoj je to bilo jako bitno i svaki put kad smo se èule pitala je šta smo radile na Labrisu, šta se dešavalo, koja je bila radionica i svaki put je rekla da vas sve pozdravim. Kasnije, sjeæam se, da bih je nekako utješila pominjala sam joj Lezbejsku nedelju koja je trebalo da se desi u junu i da to sve nju èeka i da je èeka puno rada, pošto je ona zaista stalno govorila da bi htjela da se aktivira. Bila je užasno zainteresovana za sve. Imala je toliko energije i kad sam joj govorila o tome bila je toliko sreæna i da je na momenat zaboravila sve to što je predhodno prièala - da æe da umre, da nje više nema. I onda je rekla: “jedva èekam da se vratim iz banje“. To ju je jako držalo. Kasnije se vratila, ubrzo je poèeo i rat. Mi smo nastavile normalno da se družimo. Voljela je da bude u društvu s nama i bez obzira na bolove koje je osjeæala, bez obzira na to što je jedva mogla da se kreæe u tim pojedinim momentima, ona bi došla na svaki naš dogovor, da se nađemo, da se vidimo. Voljela je da se sastajemo i na žurkama i voljela je da igra i voljela je da pleše i bila je jako vesela, ali se na njoj vidjelo ipak da trpi velike bolove, međutim uvjek mi je govorila da joj je lakše da podnese te bolove kad nije sama, kad smo mi tu. Bilo joj je lakše… Milena i ja smo se èule sa njom uoèi njene smrti. Bilo joj je loše i zvale smo hitnu pomoæ. Ujutro se nije javljala na telefon i mi nismo znale šta da mislimo. U

Batajnici sam èula da je Lana umrla. Ni sad ponekad ne vjerujem da je umrla.

DRAGANA: Stavila nas je u kola, ali sad ja sam veæ imala tu èast i zadovoljstvo da se vozim s njom. Plašila sam se, međutim ona je rekla: “Plašim se i ja, ali i onako ne vidim baš najbolje... Ništa se ti ne sekiraj.”

Vozim se drugi put sa njom što znaèi da imam iskustvo. Sela sam pozadi i poèela da pevam. Devojke su se èudile što ‘vrištim’ po kolima. Rekla sam im, Lana voli tu pesmu. I Lana naravno gas i vozi. Uz put se okreæe, jer ne zna da li smo na dobrom putu. Kad smo stigle i kad je zastavila auto pitala je da li smo žive. “Ma, jesmo, ne boj se.” Još je rekla: “Sad mi je jasno zašto vi pevate.” Ja sam precrkla! Pevala, sve vreme. Kao: “Zašto tu jednu istu pesmu?” Nijedne druge nisam mogla da se setim od straha!

Bila je i kod mene na rođendanu. Bio je led, dobro nije ona vozila. Cela staza je bila zaleđena, neke od devojaka koje su po trideset-èetrdeset godina mlađe od nje su padale uz put. Bila je u prelepoj bundi i sa šeširom na glavi, imala je pune ruke nekih kesa. Ušla je sama, dok sam ja drugim devojkama pomagala.

Ali šta me je oduševilo. Poslednji put kad smo se videle ovde pile smo vino. Sedi ona - uvek je bila elegantna - i kaže: “Ostala mi je uspomena.” Dok smo joj sipale vino jedna kapljica joj je pala na èarapu. “Ovu mrlju neæu da perem da bi me podsetila na ovaj trenutak.” Tako je rekla. Svaka od nas je imala mesto u njenom životu.

Ja sam stvarno uživala pored nje, zbog te duhovitosti. Fascinirala me je njena snaga.

Koju je ona snagu imala kad je boli. Èim vidi da smo se nasekirale odmah joj je bolje. Kad vidi da plešemo, ona ustaje da igra.

Lana je ostavila interesantan trag. Za mene interesantan... i dalje stojim pri onome da bih volela kad ja budem - ako ja budem imala godina koliko ona - da budem sa nekim devojèicama i da se tako dobro zabavljam, jer ona se stvarno jako dobro zabavljala sa nama.

Kad sam èula da je umrla, pomislila sam na jednu stvar. Meni je recimo ona prièala da je uradila ovo, da je uradila ono, naravno uvek se pozivala na to da je Labris kulminacija njenog života. Recimo od mene je stalno tražila da kažem ‘lezbejka’. “Kako ti to kažeš ‘lezbejka’.” Pošto sam ja namerno po petnaest puta u reèenici koristila reè ‘lezbejka’. Prièala mi je da je imala žene, da je imala veze, ali mislim da smo joj mi dale ono što je nedostajalo. Imala je lezbejsku snagu koju nije imala sa kim da podeli i mislim da smo joj mi pomogle da to ostvari. Jako mi je drago što sam je upoznala i što sam jedan deo igrala u njenom životu.

BOBANA: Prvi put kad me je vozila - to je dobra fora - vozi ona meni i doðemo do raskrsnice, ja idem na šesnaesticu, i sad treba da skrenemo, ali to je bio prvi semafor na kome je ona stala. Kako je ona stala ja sam se odmah uhvatila za bravu da što pre izaðem... Nisam se ja plašila brzine kojom ona vozi, veæ èinjenice da je ona ceo auto vozila jednom rukom. Predlagala sam joj da joj dam pare za taksi ali ona na to nikad nije pristala.

MILENA: Ja se inaèe bojim brze vožnje, poslednjih nekoliko godina, ali sa njom se plašila od prvog momenta i svaki put kad bih sela sa njom u auto bojala sam se. Jednog dana smo tresnule u mercedes. Na svu sreæu nije bilo ništa, ni nama ni mercedesu.

Sedim na prvom sedištu - a jugo je kao kantica - i stalno pokušavam što normalnijim glasom reæi, Lana uspori. Nikad se gore u životu nisam vozila. Svaki put sam se prepadala. I sjeæate se kad sam jednom ovde došla, posle njene vožnje i rekla, ovo više nije normalno, ja ne mogu više. Koji je bio njen fazon: ona je desnom rukom i upravljala volanom i menjala brzine i palila migavce i...

Stalno mi je ponavljala da je ona instruktorka vožnje i da nemam èega da se bojim.

TANjA: Lanu sam upoznala na Labrisu. Nju sam prvu zatekla u prostoriji kad sam ušla, na neki naèin me je oslobodila straha koji sam oseæala u tom momentu. Prihvatila me je, èak mi je dala i nadimak, Bekèe. Tako me je od milja zvala. Mnoge moje patnje i radosti je podelila sa mnom. Preživela sam sa njom i neke bukvalno nemogueæe situacije. Bilo je situacija kad sam se opraštala sa životom i kad mi je èitav život leteo. Kako se ona isparkiravala, to je bilo strava i užas.

Drago mi je što je njena maca od sedam godina, Vikica sada kod mene. One su jedna drugu najviše volele. Drago mi je što æe mi barem ona ostati kao uspomena. Inaèe moram da kažem da je Viki u suštini jako slièna svojoj gazdarici.

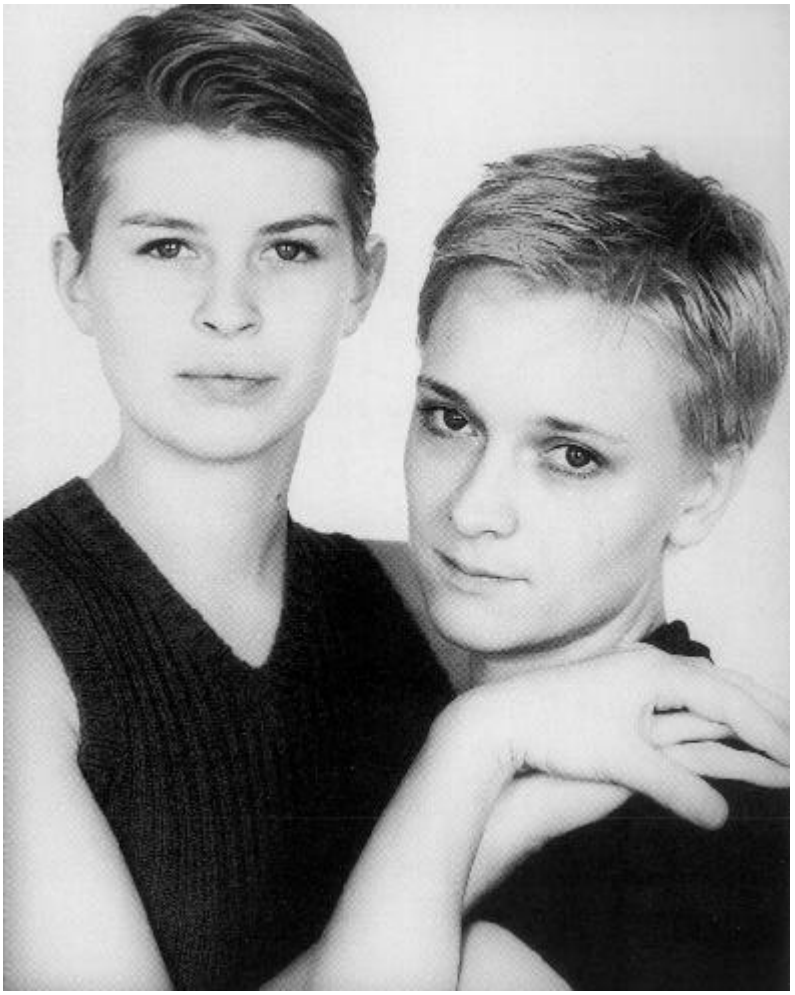
DRAGANA: Evo još jedne komiène situacije. Pošalje ona mene i Tanju da joj donesemo sendviè iz kola. Obilazimo nas dve oko automobila na parkingu i nigde ne vidimo njen auto. Pogledam ja uzbrdo, kad ono na sred ulice stoji jedan jugo. Kažem ja Tanji da pogleda, meðutim ona odbija uz obrazloženje: Što bi se ona parkirala na pola ulice? A ona, uparkirala se izmeðu kontejnera i neke žardinjere. Kažem ja Tanji: aj ti Tanja polagano probaj kljuè da vidiš jel to taj auto. Jeste! - kaže Tanja. Ja ne znam da li neko sa èetiri ruke može da se parkira tu gde se ona parkirala. Rekla sam: šta sad da radimo, ljudi nas gledaju i èude se, vidi njih dve kako su se parkirale. Ništa praviæemo se lude.

TANjA: Predstoje dva dogaðaja o kojima je Lana non-stop prièala, to su Lezbejska nedelja i moj roðendan. Nikada neæu prežaliti što ih nije doživela... I jedna reèenica koja mi je danas hiljadu puta proletela kroz glavu. Reèenica koju je Lana rekla kad je došla kod mene na slavu, znaèi to je bilo 21. novembra - upoznale smo se u avgustu, to je bio relativno kratak period, ali smo se jako brzo sprijateljile - i jedna reèenica koju je ona rekla mojoj majci: “Gospoðo, imate sjajno dete i to Vaše dete je i moje dete, ja æu ga èuvati i paziti kao da je moje.” To je ono što æe mi veèno ostati u seæanju.

Beograd, 25. juni 1999.

Svetlana Liler

***

Linet Praven, Holandija (1958). Radi fotografije za razne èasopise. Èesto objavljuje u gej/lezbejskom holandskom èasopisu XL.

“Naše prijateljstvo i nema druge svrhe niti ikakvog drugog smisla do ovog: da ti pokažem koliko si razlièit od mene.”

(Narcis i Zlatousti, Hese)

Veæ satima ležim na suncu. Znoj mi obliva telo, trava postaje vlažna od kapi što slivaju se niz moju kožu i gotovo ne razlikujem tu sponu između vlažnog pregrejanog tela i natopljene trave; neki grubi realni glas, prekida na èas moje sanje, govoreæi o nelagodnostima naglih sunèanja. Odgovaram da sam oduvek volela svemoguæe preteranosti i u isti mah ga zaboravljam, prepuštajuæi kosu vetrovima, a obnaženo telo milovanju sunca.

Obuzima me neka ogromna neuhvatljiva radost, slast koju crpim iz seæanja o Prošlosti.

Nikada nisam ništa dovršila, a o rastancima sam govorila onda kada sam bila nesposobna da ih èinim.

Tako je nastala prièa o umnoženim rastancima, tako se raðala bol. Nièemu ne pridajuæi znaèenja, žudela sam za svaèim što mi se osmehnulo. Tako je poèela prièa o Lepoti.

Pošla sam na putovanje željna sebe i svojih snova. Želela sam da na svakoj stanici zastanem i ljubim zamišljenu svoju lepotu.

Nije bilo kraja. Stanice su se otezale, uèestale. U meni, kao da se nešto rasplinulo. Lepota je postala vulgarna, ja sam bila njeno èudovište. Majke su drhtale nad nevinošæu svojih èeda. Zgražavale su se.

Onda mi se ukazala iznenadna sreæa: na jednoj od stanica susretnem svoju mladu, zaboravljenu roðaku i poènem je ljubiti. Godinama je nisam videla i ona mi poveruje.

Predložim joj da se odmorimo. Oduševila se i tako poðemo u hotel. Bila je vruæina. Skinula sam je i ljubila golu.

Radovala se, jer je verovala da sam joj sestra, verovala je u sastanke, u nova viðenja; opèinila sam je mojim veseljem. Tako je i izmišljen mit o rodoskrnavljenju.

Onda sam je ostavila, ne rekavši joj ni svoje ime. Znala sam da me nikada neæe zaboraviti i nikada ružno misliti o meni, jer neæe umeti da posumnja.

Miluju æi je, ljubeæi svoju sestru bila sam iskrena nadoknaðujuæi sve godine u kojima smo bile razdvojene, kao i ono devojaèko doba, kada sam prema njoj bila hladna i neosetljiva. Razumela je to i bila zahvalna.

Tako su se zbivale sreæe.

Sve više sam ostajala napuštena. Dugo sam hodala tražeèi puteve između ulica. Vrata su bila nema. Svejedno, imam vremena. Ne, to nije vreme; oèekujem se između snova.

Sa trave je ispario znoj. Moje telo je suvo i toplo. Pomièem svoje udove primeæuju æi da su nešto umrtvljeni. Zatvaram knjigu koju sam jedva èitala.

Sunce zalazi. Sve što se dogodi posle može biti poèetak.

Beograd, avgust 1998.

POVODOM SMRTI DEJANA NEBRIGIÆA
IZJAVA ZA JAVNOST:
Beograd, 10. januar 2000.

DEJAN NEBRIGIÆ - NEPOKORNI GOVOR GAY-ŽUDNJE

Dejan Nebrigiæ, jedan od prvih i najistaknutijih gay-aktivista u Srbiji, preminuo je u noæi 29. decembra 1999. godine, na svoj 29. rodjendan. Pretpostavlja se da je reè o ubistvu bez predumišljaja koje je poèinio njegov ljubavnik u jednom kritiènom momentu. Sahranjen je 31. decembra na Katolièkom groblju u Panèevu.

Dejan Nebrigiæ pojavio se prvi put u javnosti kao pokretaè organizovanja ARKADIJE - gay i lezbejskog lobija u Beogradu, krajem 1990. godine. Veæ sledeæe godine pridružuje se akcijama Antiratnog centra kao jedan od osnivaèa mirovnog èasopisa PACIFIK.

Po obrazovanju filozof i književnik, po profesiji pozorišni kritièar i pisac, bio je među prvima javno deklarisani gay-aktivista u Srbiji, svakako najangažovanija osoba u pokretu za ostvarivanje ljudskih prava homoseksualaca i lezbejki. Tokom 1992. i 1993. godine u Pacifiku priprema gay i lezbejske strane, kao deo mirovne politke univerzalnosti ljudskih prava. Pored toga, deklarisani anti-fašista, anti-nacionalista i anti-militarista odbija vojnu obavezu, sa dijagnozom da je "homoseksualac". Sa dvadeset tri godine priključuje se ženskoj mirovnoj grupi ŽENE U CRNOM PROTIV RATA, poèetkom 1993. godine. Sledeæe tri godine aktivni je èlan Žena u crnom. Uređuje i lektoriše èasopise "Žene za mir", radi na organizaciji međunarodnih skupova "Ženska solidarnost protiv rata" 1993. i 1994. Tokom 1995. godine radi u Ženskom centru ISIDORA u Panèevu.

Pored toga, uredio je nekoliko feministièkih zbornika i publikacija, redigovao više knjiga, zbornika i èasopisa, objavio mnoštvo pozorišnih kritika, eseja i kraæih proznih tekstova, najveæi broj u prevodu na maðarski. U novosadskom èasopisu Symposion izašao je u nastavcima, tokom 1997 njegov, prvi srpski gay roman PARIS-NEW YORK, zatim (para)filozofski tekst LAVIRINTSKI RE^NIK (1998), a tokom 1998. i 1999. godine objavljuje JUTARNJI DNEVNIK, poslednji prozni rad. Od osnivanja, 1997, bio je stalni saradnik èasopisa KulturTreger, a pored toga povremeno je objavljivao radove u feministièkom èasopisu ProFemina, te subotièkom književnom èasopisu Uzenet.

Tokom 1998. i 1999. godine je izvršni direktor Kampanje protiv homofobije - projekta koji se bavi unapreðenjem polozaja gay i lezbejske populacije u Srbiji koji realizuju Arkadija, Evropsko udruženje mladih Srbije i Fond za humanitarno pravo. U okviru tog projekta, u saradnji sa Fondom, uredio je èetiri izveštaja koji sadrže pravnu i sociološku analizu homofobije u Srbiji, medijsko praæenje svih oblika netolerancije prema lezbejskoj i gay populaciji, kao i analitièku bibliografiju tekstova o homoseksualnosti za 1998. godinu. Dejan Nebrigiæ je prvi gay u Srbiji koji je javno istupio i podneo tužbu zbog ugrožavanja liène bezbednosti motivisane homofobijom. Ovaj sudski proces od istorijskog znaèaja za gay i lezbejsku populaciju u Srbiji, na žalost nije okonèan presudom veæ ubistvom Dejana Nebrigiæa.

Tokom svog aktivistièkog angažmana, zajedno sa aktivistima i aktivistkinjama Akradije, Labrisa i Kampanje protiv homofobije, organizovao je više javnih tribina povodom Gay i lezbejskog dana ponosa, zatim nekoliko prezentacija Kampanje, i tribinu povodom 50 godina donošenja Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima UN. Napisao je mnoštvo apela za javnost koje su ukazivale na katastrofalnu stvarnost gay i lezbejskog života u Srbiji. Jedan je od najèešæe inetrvjuisanih gay-aktivista, za koga nije postojala èinjenica, ni kritika, koju nije mogao da kaže javno.

Za Dejana Nebrigiæa pravo na gay i lezbejsku egzistenciju je bilo pitanje života, života koji se opirao samonegaciji, života koji je izabrao oseæanje ponosa zbog onoga što jeste, umesto nametanog poniženja, mržnje i nerazumevanja. Nije odbio nijednu priliku da govori protiv homofobije, nacionalizma i fašizma, nije odbio nijedan telefonski poziv izolovanih gay-muškaraca koji su tražili

podršku za svoju negiranu gay egzistenciju.

Dejan Nebrigic nije æutao, na svakom mestu bio je gay, sa svojim ljubavnim strastima, oèajanjima i žudnjama. "Tragove njihovih konja zavejaæe sneg", èesto je citirao [ekspira, strahujuæi od neminovne prolaznosti. Ali Dejan Nebrigiæ je poèetak još nenapisane istorije gay-aktivizma, u kojoj njegovo mesto - zbog svega što je uradio za nas - ne može biti izbrisano.

ARKADIJA - gej i lezbejski lobby
Fond za humanitarno pravo
Kampanja protiv homofobije
LABRIS - Grupa za lezbejska ljudska prava
Žene u crnom protiv rata

Lepa Mlaðenoviæ
O DEJANU NEBRIGIÆU

Dejan Nebrigiæ je bio gej muškarac, homoseksualac, peder.

Reè peder smo preuzeli od kompulzivno heteroseksualnog patrijarhata tako da peder i lezbejka imaju dobro znaèenje, to su lepe reèi, to su naši identiteti kojima se mi ponosimo.

Dejan Nebrigiæ je bio živi primer èinjenice da lezbejstvo i homoseksualnost nisu jedno liberalno pitanje koje se svodi na: *mene baš briga šta ti radiš iza zatvorenih vrata u tvojoj spavaæoj sobi.* Jer heteroseksizam je mašina koja guta sve razlièito i ljude oba pola vidi a priori heteroseksualnima. Kada je onaj film o Šekspiru dobio Oskara, Dejan me je tada nazvao, oèajan. Hteo ja da piše Kofi Ananu, da piše svim filmskim institucijama, da izaðe na Trg republike i da kaže da je to laž... jer je Šekspir najmanje bio heteroseksualac, film je progutao gej žudnju jednog Šekspira i prikazao ga kakav on nije. Lezbejke i homoseksualci veæ vekovima žive u društvu gde se naše žudnje falsifikuju, minimalizuju, izigravaju... O Dejanu nikada ne bi mogao da se napravi jedan takav film, jer je Dejan znao za feministièku politiku da je lièno politièko, i to je živeo. On nije imao tajni privatni život iza zavese. Imao ga je, ali nije. On je svoje ljubavne prièe permanentno govorio. To je bio on. On je bio govor žudnje. Nije dozvolio nikome sa kime je komunicirao da ne zna da je on homoseksualac.

Dejan Nebrigiæ je bio teatar. On nas je uvlaèio u svoju scenu, mi smo bili publika ili statisti ili oni drugi na sceni. Nekada su te uloge koje nam je davao bile negativne i mnogi su onda bežali od njega. Nekad su bile pozitivne i mi smo se divili. Bio je svoja glavna lièност. Teatar je javni èin. On je bio javnost, institucija Dejana Nebrigiæa. Možda je nekima od nas izgledalo da je on glumio, da je bio teatralan, ali to je moglo samo da nam se èini, on je bio taj teatar. On je pio, gutao supstance, tražio od drugih da ga bodu, ne da bi pobegao od sebe, nego da bi bio on. Mi obièno govorimo ono što drugi hoæe ili mogu da èuju, ali on je govorio sebe. Dejan Nebrigiæ je uvek bio svoj i javan. Svaki govor žudnje je skandalozan, a pogotovu žudnje kojoj u heteroseksistièkom društvu nema mesta. Zato su ga se mnogi stideli, mnogi gejevi su mislili ili su i danas u to uvereni, da je on "kvario renome gej populacije". Ponekad, nije bilo lako izdržati ga. On je umeo da zastane, dok s njime hodate, da se popenje na statuu pesnika i da ga poljubi, da se namesti kao da ga svi snimaju, da se nasmeši. On je umeo u sred punog duplog autobusa sa radnicima koji se vraæaju sa posla, onog harmonika autobusa kao šesnaestica, da vikne u sred Panèeva, "kako ste vi Srbi svi znojavi i smrdite, neæu imati više s kime da se tucam".

Po profesiji pozorišni kritièar. Bez diplome, bez institucionalne potvrde o svojoj profesiji. On je svoju profesiju izabrao i sam je potvrðivao svojim tekstovima.

Da li je Dejan bio Srbin ili ne to ne znamo. Znamo da je bio svestan da ima srpsko ime, znaèi jeste, ali isto tako je znao da u ovom režimu "mi Srbi" je bilo odreðenje u èije ime su se poveli ratovi i u èije ime se proizveo fašizam. Tako, on nije bio Srbin. On je na studentskim demonstracijama kada su prolazili oni stariji bradati muškarci sa šajkaèama koji su delili znaèke sa èetiri S jednom od njih rekao: "Idi u Srbiju pa ih deli". On nije bio teritorija Srbije, odbio je da bude telo srpske politike, odbio je srpsku vojsku. Otišao je u vojni odsek i rekao im je da je homoseksualac.

Znao je da æe ih istinom prevariti, jer se u stvari zalagao da homoseksualci u vojsci imaju ista prava kao i drugi, isto kao što se zalagao da se vojska kao inistitucija ukine. Nije davao intervjue srpskim novinama Politici. Odbio je da bude sahranjen na srpskom groblju.

Moja prièa sa Dejanom poèinje od 90. kada me je on te jeseni pozvao i rekao ajde da skupimo lezbejke i homoseksualce, i tako smo poèeli da se viđamo nas nekoliko pa malo više u kafe Moskvi. Posle smo osnovali Arkadiju.

Kada smo veæ kao Arkadija 1991. 27. juna, na Međunarodni dan Ponosa lezbejki i homoseksualca organizovali prvu javnu tribinu u Domu omladine povodom naših prava, tog dana je objavljeno da je prvi slovenaèki vojnik na granici sa Italijom ubijen od vojnika JNA. Tog sunèanog junskog dana ni ja ni on nismo mogli da pretpostavimo kakvih osam strašnih godina nas èekaju. Još neko vreme smo tražili prostor za sastanke Arkadije i svaka institucija u gradu nas je odbila.

Ali, sve je bilo jasnije da je rat u pitanju, i tako poèinjemo, i on i ja, potpuno odvojeno, da radimo u mirovnom pokretu. Ja sam se od "91. priključila Ženama u crnom, on je ušao u Antiratni centar i pokrenuo *Pacifik*.

Ono što je tih godina rata bila moja dilema to je šta i kako svoju lezbejsku egzistenciju braniti dok su tu iza æoška muèenje, logori, ubijanje, masakri? Kako za vreme rata lobirati lezbejska i gej prava? Nacionalizam je ustrojio hijerarhiju potreba i prava, redukovao žene i muškarce na nacionalna biæa. Prosto više nije bilo javnog mesta za našu egzistenciju. Tako je Dejan Nebrigiæ prvih godina rata kao anti-militarista radio na knjigama i pozorištu, a ja sam odluèila da radim feministièko savetovanje sa ženama žrtvama rata. Mi o ovoj dilemi, kako svoju lezbejsku i gej egzistenciju smestiti u vreme rata, koju nikada nismo razrešili, nismo mnogo prièali. Prosto nije imalo šta da se kaže, meni je bilo važno da je on tu, i njemu da sam ja tu. Prosto on je bio prvi gej koji je ušao u Žene u crnom, potpuno bez pitanja u jednu žensku grupu, a ja sam bila prva lezbejka. Tako je, makar unutar Žena u crnom, bilo jasno da mirovni aktivisti nisu samo heteroseksualne žene i muškarci nego da nas ima lezbejki i gej-muškaraca. To je bilo sve što smo tada mogli da uradimo. Da unutar malog prostora mirovnih grupa tražimo prostor za svoju različitost, ako ne možemo spolja. On je u Pacifiku insistirao na gej i lezbejskim tekstovima u svakom broju. A ja sam u okviru međunarodnih skupova "Ženska solidarnost protiv rata" organizovala radionice o lezbejskoj egzistenciji.

Meni je na poèetku bilo jako važno njegovo prisustvo u gradu, jer su tada mnoge lezbejke feministkinje i mnogi homoseksualci prosto otišli. Nije bilo prostora i otišli su kao i mnogi drugi. Negde oko 92. i 93. i dalje smo se okupljali kao Arkadija po stanovima, i jednog dana smo on i ja pokrenuli pitanje nacionalizma. Veæina, skoro svi tada prisutni su rekli da su oni u grupi samo i isključivo zbog svog gej identiteta, i glasno su govorili da su nacionalisti. To je bilo jedno jako teško veèe kada smo nas dvoje morali da se suprotstavimo onima zbog kojih smo grupu i osnovali, i da insistiramo da smo protiv svih oblika diskrimacija i da Arkadija neæe biti nacionalistièka grupa. Nakon toga više nikada nije bilo masovnih okupljanja Arkadije. Ja pamtim koliko mi je bilo važno da nisam sama u svom insistiranju, prosto ni on ni ja nismo imali dileme, i to prepoznavanje naše odluènosti je bila jedna važna podrška u lezbejskoj i gej samoæi kojom smo okruženi.

Na kraju ono što je meni važno to je da sam u njega imala totalno politièko poverenje. Oseæala sam se sigurno. On jeste na momente, duže ili kraæe, bio okrutan, i neprijatan, destruktivan i samodestruktivan, ali je uvek bio protiv homofobije, protiv nacionalizma, protiv srpskog fašizma, protiv seksizma, protiv militarizma. Prosto nema nas mnogo kojima je stalo do svakog ljudskog biæa i kojima je važno da radimo na ukidanju svih vrsta diskriminacija, i zato bih na kraju nama koji smo ostali, ponovila poslednju rečenicu iz predstave Ane Miljaniæ, "*O Nemaèkoj*", u kojoj

Dejan Nebrigić i Staša Zajović u prostorijama Žena u crnom

ona citira Brehta i poruèuje da se pazimo nežno. Da se za jedne druge brinemo nežno.

na tribini SEÆANJE NA DEJANA NEBRIGIÆA u Centru za Kulturnu Dekontaminaciju u Beogradu, 11. januara 2000.

Zorica Jevremoviæ
POVODOM NASILNE SMRTI PRVOG JUGOSLOVENSKOG GEJ AKTIVISTE

MLADIÆ MASLINOVIH KRILA

Dejan Nebrigic (1971999)

Na pitanje ko je bio Dejan Nebrigiæ, sada, posle svega, posle njegove prisilne smrti, posle svih napisa u štampi, odgovorila bih najkraæe - etièan èovek. U ovih deset godina, među antiratnim aktivistima nisam upoznala tako èvrstog, jasnog, nepotkupljivog muškarca koji je taèno znao šta i koliko vredi u ratnoj alternativi, na tržištu mira. O ratu je lako bilo govoriti s njim: grozio ga se i stideo kao da je neki deo njegovog biæa nasilno upleten u sve te zloèine. Nije priznavao granice ni teritorije: imao je smisla jedino za unutrašnju geografiju. Zato je toliko i tako voleo svet, i ljude bez ozbira na njihovu rasnu, nacionalnu, socijalnu i polnu razliku. Bez ikakve raèunice da mu se to uzvrati: njemu je patnja bila vid iskupljenja od trivijalnosti. Bio je žestok u proceni dosega mirotvornih akcija. Užasavao se "direktorovanja" i "upravnikovanja", liderstva svake vrste među ljudima koji vode antiratne organizacije. Bojao se pravednika kod kojih je dobro "propisano", koliko i potencijalnih zloèinaca među naoko mirnim sugrađanima. Ništa nije imao protiv konkretnih ljudi, ali je bio ekstatièni protivnik obmane bilo koje moralne vrste. Nekima, koristoljubivima, to je smetalo, s razlogom. Ipak, otvoreno je voleo i poštovao neke žene iz "Autonomnog ženskog centra protiv seksualnog nasilja", "Žena u crnom" i "Fonda za humanitarno pravo". I u tome nije imao neke više, "socijalne pameti", kao ni sa svim svojim ljubavima. Voleo je bez ostatka.

Bio je homoseksualac. Ali nije bio kao veæina homoseksualaca, nikad ni u èemu nije bio kao jedan od "svih". Borio se za prava seksualnih manjina, za slobodu življenja bez obzira na seksualni izvor, za dostojanstvo svake ljubavi ali ne po cenu pravdanja seksualnog "prakticizma", verifikovanog seksualnog "partnerstva" u ime razlièitosti od heteroseksualnih "slabašnih" ljubavi. Nije uèestvovao u skolastièkom nadmudrivanju koja je "bolja" odnosno "viša" ljubav, homoseksualna ili hetreoseksualna. Jedino gde je bio izrièit i dosledan - što se ljubavi tièe - bilo je protivljenje zabranama, mešanju, dirigovanju, zadiranju u intimu dvoje koji se vole, sa bilo koje socijalne strane to dolazilo. Pravo na ljubav za Dejana Nebrigiæa je bilo jedno od neotuđivih ljudskih prava - jednako pravu na slobodu. I reèju i delom ukazivao je da tamo gde prestaje sloboda ljubavnog izbora ovaploæuje se zlo, i smrt postaje alternativa životu. U toku rata govorio je èesto: "Zato što se nikako ne volimo, zato se tako dobro i ružno ubijamo".

Bio je homoseksualac, ali ni njima, homoseksualcima, nije lako praštao u ovo ratno doba olako steèen spokoj "dok deca okolo stradaju". Mogao je da je hteo, da se bolje ekonomski "snađe" uz njih priznate i jake. Ništa od toga. Kao sledstveni pobornik prava seksualnih manjina nije se dao zavesti pod okrilje ljudi od uticaja. Nikakvo mestašce u konzulatu, ni uloga asistenta asistenta režije, ni savetnika savetnika za dizajniranje beogradskih prostora, ni puko urednikovanje, ni sporadièna rubrika u kakvom elitnom èasopisu. Bio je to njegov alternativni izbor: karijeristièkom domunđavanju "ja tebi - ti meni" u èesto podrazumevanoj "podršci" istorodne seksualne grupacije, podsmevao se gnušajuæi se, suprotstavljen tom socijalnom kièu slabih ljudi željnih društvene moæi ispoljenom silinom èeznje za ostvarivom ljubavi. To nije bilo "u modi", ljubav nikad nije u modi, kako se uverismo - Dejan za života, a sada, svi mi. Bio je umetnik. Pisac.

"Moja nekadašnja domovina se raspala kao telo u grobu nestaje svaki trag njenog imaginarnog postojanja puno je krvi traje seljaèki rat"- tako je pisao Dejan Nebrigiæ krajem 1994. Bio je to pasus iz romana-eseja

"Parateatropatija" objavljenog 1995. u nastavcima u Profemini, jedne potpuno iznimne književne forme u ovdašnjoj literarnoj periodici. Bio je pesnik eseja, esejista proznih motivacija. Njegova leksika - bez velikog slova, taèke i zapete - iskaz je njegove književne percepcije koliko i pronaðen smisao za nezavrsenu, nerezolutnu, neukaznu ideju o nemoguænosti umetnièkg govora o tajni sveta, o tajni umetnosti, o tajni ljubavi. U njegovom delu se prolaznost svakodnevice preplitala sa "tajmingom" prolaznosti pozorišne predstave a sve to sa tajnom neizrecive ljubavi za nekog aktera pozorišta ili svakodnevice, èesto jedno i drugo je stvorilo neraskidiv zagrljaj. Bio je nihilista, i sklon dekadenciji. Razumevao je i oseæao samo lepo.

A što se tièe Kampanje protiv homofobije, èiji je pobornik bio Dejan Nebrigiæ, i reèju i delom, citirala bi kao odsada nezaobilazni amandman reèi jedne žene, njegove majke: "Oni su voleli jedan drugog. Moram to otvoreno da kažem, i pred Bogom i pred ljudima. Mnogi ne razumeju takve stvari..." Rekla je to novinarima ova neutešna žena posle saznanja o nasilnoj smrti svoga sina. Šta posle nje, posle njene hrabrosti da govori o ljubavi svoga sina sa potencijalnim ubicom, može bilo ko da pametno kaže. Dejan bi bio ponosan na svoju majku. Ostalo je æutanje.

***

DEVET POGLEDA NA RAT KROZ JEDNU LIÈNU, LEZBEJSKU PRIZMU

1.

Poèetak rata sasvim nas je suoèio sa odsustvom ženskog uticaja na sve što se oko nas dešava, sa onom isključèenošæu kojoj se suprotstavljamo svojim zajednièkim i liènim, svakodnevnim, malim i velikim borbama. Rat je naše odsustvo uèinio oèiglednim. U miru, imamo gde i zašto da tražimo svoje mesto. Sada nas niko ništa nije pitao. Ne samo da smo daleko od svih mesta na kojima se odluèuje, nego se ni u èemu što se dešava ne možemo prepoznati. Rat nas isteruje u nigde, parališu nas strah i nemoæ. Ti i ja sa muškim igrama nemamo ništa. Ratom smo razdvojene na razlièite krajeve sveta, odlazimo daleko, ne bi li smo našle neko bolje mesto, primorane da sve poènemo ispoèetka.

2.

Vraæaš se posle šest meseci. Dosta ti je daleke i strane zemlje. Dosta ti je drugog jezika, odsustva onih koje voliš. Susret me beskrajno raduje. Tvoje i moje telo se savršeno poznaju, vreme nije promenilo ništa, naša tela su prijatelji, jedna u drugoj tražimo utoèište.

Iz radija dopire muzika, vodimo ljubav. Poèinju vesti. Dok se zagnjurujem u tebe, slušam o borbama u Sarajevu, o gladi, o mrtvima. Ne mogu pobeæi od onoga što èujem, ne ustajem da isključèim, tu sam, s tobom. Posle razgovaramo. Mislila si kako je strašno što to radimo dok ljudi umiru. To sam i ja prvo pomislila, onda sam nastavila da klizim po tebi, uprkos svemu. Uveravam nas da je to najbolje što smo mogle da radimo. To je naš protest. Naša borba. Naèin da preživimo.

3.

Govori se o potrebi za obnavljanjem nacije, novim zakonima, moguænosti ukidanja abortusa, povratku tradicionalnim vrednostima kakve su brak, porodica, materinstvo. Beogradski SOS telefon beleži porast nasilja nad ženama i poveæan broj pretnji oružjem koje muškarci donose sa ratišta. Smatra se da se položaj žene generalno pogoršao i feministkinje vide potrebu za udruživanjem prvenstveno u oblasti ostvarenja reproduktivnih prava.

Ti i ja nikada nismo èinile deo ovog generalnog položaja žene. Moj otpor patrijarhatu traje od trenutka kada sam rešila da tebe volim, kada sam se opredelila za ljubav od koje neæu imati nikakvu drugu dobrobit osim same te ljubavi. Pošto smo u antireproduktivnom odnosu, pitanje abortusa pogađa nas jednako kao i pitanje bilo kog ljudskog prava. Mi ne odbijamo samo da svojim telima stvaramo male Srbe koji æe jednom postati veliki Srbi, naše nepristajanje je poèelo davno i odnosi se na bilo kakav doprinos obnavljanju ovakvog sveta i ovakvih odnosa.

4.

Žene u crnom - jedini organizovani ženski antiratni protest. Ti i ja ne nalazimo svoj izraz u skrušenom, tihom stajanju na ulici, u pasivnom otporu. Crno u našoj zemlji simboliše institucionalizovano žaljenje za umrlim èlanom porodice. Ovo pravilo se ne odnosi na muškarce. Nas dve se u crno oblaèimo skoro stalno, ne zbog tuge, nego zbog rok en rola. Ulica nije mesto na kojem stojimo mirno. Vezane za sredinu u kojoj živimo, ne možemo sa van-vremenske distance gledati rat i želeti da “proteramo rat iz istorije”. Naš zahtev je sasvim konkretan i nema kosmièke dimenzije - mi neæemo sadašnji rat koji vode ovi ovdašnji politièari. Tražimo njihove ostavke, kao i drugi koji protestuju, uzvikujemo zajedno sa njima.

Žene u crnom - protest koji se može desiti bilo gde, u bilo kom vremenu. Isticanje opšteg mesta: za rat je kriv patrijarhat. Mi se s tim slažemo, ali ko èini patrijarhat ako ga ne èine pojedinci, uvek stvarni, uvek na stvarnim mestima moæi? Èemu onda ta trans-istoriènost ženskog protesta, uniformnost koja ga èini anahronim? Godina je 1992. grad je Beograd, za mene nije ponižavajuæa determinisanost konkretnim. Ja nisa Žena u crnom iz Berlina ili

Venecije, ja sam žena iz zemlje koja je SADA u ratu i ne mogu sebi priuštiti luksuz da protestujem protiv patrijarhata. Protestujem protiv politièara koji ovaj rat vode i tražim njihovu odgovornost. U tom smislu, bliži mi je studentski protest, nego protest Žena u crnom.

5.

Svake noæi, tokom mesec dana, koliko traje protest, voziš me motorom na fakultet. Posle godinu dana æutanja (od martovskih demonstracija 1991.) opet se prepoznajemo. Jedna devojka kaže: “Za sve godine studiranja nisam sedela u amfiteatru koliko za ovih mesec dana.” Protest ima oblik organizovanog svakodnevnog života na fakultetu. Hladna, birokratska zgrada potpuno je oživela. Postala je udobno, toplo, zabavno, ludo mesto na kojem živimo utopiju, jer život napolju ne postoji. Ni iz èega, stvaramo bolji svet, okruženi užasom. Tražimo elementarne stvari: pravo na život, na opstanak, na komunikaciju. Tokom noæi smenjuju se predavanja, koncerti, diskusije. Slušamo našu muziku. Izražavamo se našim jezikom. Mediji nas uglavnom ignorišu. Samo jedan dnevni list i jedna radio i televizijska stanica donose vesti o studentskom protestu. Ove dve poslednje mogu se èuti samo u Beogradu. Vlast ostaje gluva za naše zahteve. Smisao protesta iscrpljuje se u tome da smo definisali svoju poziciju, složili se oko zahteva, prepoznali se međusobno i dobili oseæaj da nismo sami. Zavoleli opet ovaj grad koji sve manje lièi na nas a sve više postaje grad uplašenih.

Lepa Mlaðenoviæ i Arijan Brune radikalna feministkinja i lezbejka iz Kanade nakon radionice u Klupèetu

6.

Studenti teologije nisu dozvolili da se na fakultetu obeleži Gay Pride Day. Ništa neuobièajeno za grad u kome ne postoji nijedno zvanièno gay mesto, gay èasopis ili bar rubrika u èasopisu. Ništa neobièno za grad u kome smo ti i ja na motoru prvorazredna atrakcija na koju mora da reaguje svaki drugi drkadžija u saobraæaju.

Odbijamo da mislimo logikom manjine. Osim toga, mi nismo lezbejke dvadeset èetiri èasa dnevno. Ni heteroseksualke ne dolaze na studentski protest prvenstveno kao heteroseksualke. To što ovde nismo prepoznate kao lezbejke ne remeti naš oseæaj pripadanja.

7.

Sredina jula, Novi Sad, ženski mirovni skup. Došle su Žene u crnom iz nekoliko italijanskih gradova, Beograda, Panèeva, žene iz mirovnog pokreta Vojvodine, jedna žena iz Slovenije.

Workshop o odnosu žene i nacije, žene i domovine. Jedna od Žena u crnom iznosi tezu da ona kao žena nije vezana ni za naciju ni za teritoriju. Njena domovina je njeno telo. Kažem da je to za mene suviše redukujuæe. Ne mogu da živim samo u svom telu. Imam potrebu za okruženjem, u kome æu se oseæati dobro, u koje æu moæi da se vratim, u kome se govori moj jezik, gde žive ljudi koje volim. Puno žena na pitanje o domovini odgovaraju da su sa nestankom Jugoslavije izgubile domovinu. Neke plaèu. Veæina istièe da naciju ne oseæaju kao bitnu komponentu svog identiteta.

Osim humanitarne pomoæi deèijoj bolnici u Novom Sadu, Italijanke su nama, drugim uèesnicama skupa, donele mnoštvo stvari koje su smatrale potrebnim (tampone, šampone, kafu, èokolade, kreme i drugo). Kažu da je to za njih simbolièki gest kojim probijaju ekonomsku blokadu jer veruju da je ona još jedan od izraza politike sile koja nikada ništa nije rešila. Stojimo zbunjene pred mnoštvom

poklona koje ne znamo kako da primimo.

Ulazimo sve zajedno u autobus i Italijanke nas voze do železnièke stanice. Poèinju da pevaju svoje pesme. Onda traže da èuju neke naše. Žene pevaju narodne pesme iz raznih krajeva Jugoslavije. Kasnije prièam s tobom o svom sve èudnijem odnosu prema ženskim grupama, o sve jaèem oseæanju da smo zatvorene u geto. Kažeš da si to sasvim materijalno doživela u autobusu: “Granice tog autobusa su granice jednog sveta koji nema veze sa onim što se dešava napolju, sveta koji æe uvek ostati nepromenjen. Taj autobus može da putuje bilo kuda, spoljni svet na njega ne utièe.”

Opet ta isključèenost, to nemanje uticaja na bilo šta što se okolo dešava. Lebdenje van tokova realnosti. Anahronizam koji sputava. Više ne znam ko je za to kriv.

8.

Projekat za mir, oko kojeg su se okupile moje omiljene rok grupe i stvorile svojevrsnu mirovnu himnu, sadrži stihove koji mi idu na živce, zbog kojih to ne može biti moja himna. “Manje pucaj / više tucaj”, a sve je to jedan isti domen, tu nema nikakve suštinske razlike, i pucaju i tucaju jedni isti. To odlièno ide jedno s drugim, u tome i jeste stvar.

9.

Naša ljubav je jedna od onih koje stvaraju diskontinuitet, prekid u glavnim istorijskim tokovima, novi kvalitet, iskoraèenje u drugo.

Otvaraš mi se, primaš me toplo i meko, i uvek isto pitanje: da li je to opravdano u ovakvom trenutku? Moj odgovor: uvek je neopravdano, uvek nepristojno, uvek æu to želeti. Kraj destrukcije se ne vidi. Da bismo preživele, tražimo bezbroj pojedinaènih, lièni izlaza.

Moj put je kroz tebe, kroz nas.

Beograd, 1993.

Ingrid Van de Vel, Belgija (1968). Samouka fotografkinja.

Džoan Nestle
PISMO MOJOJ ZAJEDNICI:

Ovo javno pismo je napisano 1993. posle raznih zasedanja amerièkog Senata u vezi sa homoseksualcima u vojsci, posle segmenta o debati o "Rainbow Curriculum"-u u emisiji "Sixty Minutes", i posle višemeseènih diskusija diskusija u New York Times-u o mestu gay ljudi u ljudskoj zajednici.*

Ovo nisu laka vremena, ali su neminovna. Svi èelnici institucija diskutuju o našem mestu u ljudskoj zajednici, kao da nismo prisutni, kao da smo ljudski objekti za pomeranje dok se nijhovi mali umovi i još manja srca bore sa "gej problemom". Ostali ljudi, radni narod, žestoko štite svoju decu i ostaju odani svojim verskim voðama, zatvoreni za nove ideje. Pobožni katolik, ortodoksni Jevrejin, fundamentalni hrišæanin znaju šta je Bog rekao o nama. Oni koji imaju moæ i oni koji je nemaju su se udružili u osudi.

Ali mi dolazimo punih ruku. Dolazimo poznajuæi svoju istoriju, svoje pesnike, svoje pretke koji su gradili svetove koje mi sada nasleðujemo. Postale smo žene koje odbijaju da budu idealne, detinjaste ili sputane; postali smo muškarci koji podnose gubitak svih za ljubav nekih. Mi smo posmatraèi njihovih tužnih predstava a možemo biti graditelji novih vremena.

Preko èetiri decenije, krèila sam svoj put u ovom svetu kao ljubavnica žena. Noæu sam širila noge i spuštala svoje usne za ljubav žena, a danju predavala svojim studentima. Naèin na koji sam volela, ispunjavao je naèin na koji sam predavala; naèin na koji sam volela je oblikovao knjige koje sam pisala; naèin na koji sam volela je oblikovao politiku promena za koju sam se borila. Stotine hiljada nas smo živeli svoje strasti dok smo stvarali lepotu u ovoj zemlji.

Nudilo nam se: æuti, ne izjašnjavaj se, ne reci nikome i biæe mesta za tebe. Æutanje ne zavreðuje èasno ili sigurno mesto. Otkrivanje nas èini nemoguæim, a æutanje moguæim. Ali naše nasleðe zahteva glas – *Radclyffe Hall* vièe na svog advokata, "Hoæu da ovo bude knjiga o homoseksualcima, ne samo o prijateljima". Oskar Wajld poruèuje, " Ne možete ubiti moju ljubav prema mladiæima stavljajuæi me u zatvor". Pat Parker pita upozoravajuæi, "Gde æete biti kada doðu po vas?" Mabel Hampton se razmeæe, " Kako mislite kad sam izašla "iz" kada nikada nisam bila "u"?"** Audre Lord peva, " Æutanje nikoga neæe saèuvati, ne mogu staviti æutanje u naša usta; uzimamo ljubavnike u naša usta, stavljamo dojke i penise u naša usta, uzimamo vlažnost i punoæu u naša usta, ali nikada njihovo æutanje – ono bi nas ugušilo.

Pobožni roditelji i eksperti za porodicu kažu da smo nepodobni za decu, da je razumevanje nepodobno za decu, da je sresti se sa majkama lezbejkama štetno za decu. Ostavimo im da saznaju o takvim ljudima kada budu stariji, kažu kao da smo èudna hrana koju samo odrasli mogu da probaju. Pustiti da moj sin bude pretuèen u školskom dvorištu da bi postao muškarac, pustiti da moja æerka izgubi srce u potrazi za životom žene – ali nikada ne dozvoliti da saznaju da pol nije tamnica, da ljubav nije milostinja koju dobijaju samo neki. Ovi ljudi koji žele da nas drže dalje od dece bore se da zaštite svoja zastarela shvatanja.

Drugi isključèeni su nam rekli da je vizija sve. Frederik Daglas je napisao: "Ono što je on najviše voleo, ja sam najviše mrzeo, ono što je njemu davalo život mene je ubijalo". Izumiruæi znalci su sagradili kuæu od karata, špil pun mržnje, i uhvaæeni su u njenom odsjaju. Moramo da spoznamo sebe, postojanost naše istorije, naš dar za ljubav, da bismo mogli da proðemo kroz njihove kuæe ogledala do izazova koji nas èeka: stvaranje neèeg što je više od sveta.

Zamislite od èega oni strahuju kod nas – od ljubavi i žudnje, buntovništva i razlièitosti, igre i nežnosti, dodira, slobodne dece koja se meðusobno ne nazivaju pederima, devojèica koje teže ka svojoj slavi, muškaraca koji ne moraju da mrze nežnost. Sve njihove reèi i razlozi za isključèenje, žagor njihovih Ne æe pasti u senku istorije.

Vi- moje gej drugarice i drugovi - dali ste mi svet u kome moje reèi mogu da žive, gde je moja ljubav bila poljubljena suncem, gde se

moj bes pretvorio u viziju moguænosti. Ovo su teška, ali neminovna vremena. Ovo su vremena u kojima JESMO - odluèno DA.

*Istorijat Gay pokreta
**Coming out na engleskom znaèi javno izjašnjavanje o svojoj seksualnoj orijentaciji i u pitanju je igra reèi

prevod sa engleskog **m&m's**

"Muški" NATO

"Kada èujem zvuk sirene, osetim muèninu i parališem se od straha."

Ovo nam poruèuju mnoge žene iz Beograda koje su u ovim užasnim danima uspele da stupe u kontakt sa nama, ženama iz zemalja-agresora.

To su žene i lezbejke iz beogradskih centara koje su znale, uprkos bombama koje im "heroji" bacaju na glave, da se organizuju i ne podlegnu logici terora. To su one koje su nastavile da rade sa ženama bez obzira na njihovu nacionalnost i poreklo, one koje umeju da vole žene ne proveravajuæi njihove liène karte. One koje šire ideju internacionalizma, koje su izabrale život ne prihvataljuæi smrt, kao i žene i lezbejke sa Kosova sa kojima je izuzetno teško stupiti u kontakt u ovim teškim danima.

Ovo nije pravedan rat jer nijedan rat nije pravedan.

Nacionalizam je protiv žena i lezbejki jer se zasniva na isključèivanju Drugog.

Prvi i najradikalniji vid isključèivanja koje nacionalizam potencira je isključèivanje žena iz politike. Nacionalizam je protiv slobode jer se ona ne uklapa u principe nacionalistièkog društva. Nacionalizam insistira na poreklu i krvi; on je prethodnica bilo koje forme etnièkog èišæenja, najgori oblik predstavljanja i realizacije muškog društva i iskazivanja rodoljublja.

Patnje ljudi sa Kosova, njihova borba za politièku i kulturnu autonomiju, dobile su na znaèaju tek kad im je dat prostor u medjunarodnim diplomatskim krugovima, gde je zapaženo i dugogodišnje zalaganje žena da se konflikti rešavaju nenasilnim putem. To su tražile kako žene i studenti iz Prištine, tako i prave demokratske snage sa Kosova.

Feministkinje iz Srbije su uvek bile u prvim redovima u borbi protiv politike Slobodana Miloševiæa, uvek su težile ostvarenju svih projekata i održavanju veze sa ženama i lezbejkama na Kosovu. Veæ godinama se govori o tome da bez ekonomske i politièke podrške demokratskih snaga sa zapada, nas feministkinja i lezbejki, neæe biti moguæe spreèiti ono što se veæ dugo sprema: totalni rat, totalni strah.

Oni su izabrali da ubijaju. Mi smo odluèile da pomognemo, da se borimo za život.

Preduzele smo inicijativu èiji je cilj da se nastavi politièka veza koju smo pre mnogo godina uspostavile, mi lezbejke i žene, sa ženama sa Kosova, iz Srbije, Hrvatske, Slovenije. Želimo da se pridružimo velikom broju onih žena koje se bore protiv onih koji im nameæu šablone ponašanja; koji žele da žene budu æutljive i fine i ne suprotstavljaju se. Sa njima želimo da se udružimo, kao i sa svim drugim ženama i lezbejkama koje su antimilitaristièki nastrojene, jer želimo da uèvrstimo našu i njihovu nadu: da više neæemo graditi gradove na ruševinama.

Lezbejska grupa "Labris" iz Bolonje

Labris je lezbejska grupa iz Beograda. Mi smo izabrale ovaj naziv iz solidarnosti sa svim lezbejkama na Balkanu.

Prevela s engleskog
Mira J.

Labris iz Bolonje je u okviru proslave Lezbejskog ponosa '99. organizovao izložbu Marine Šindiæ.

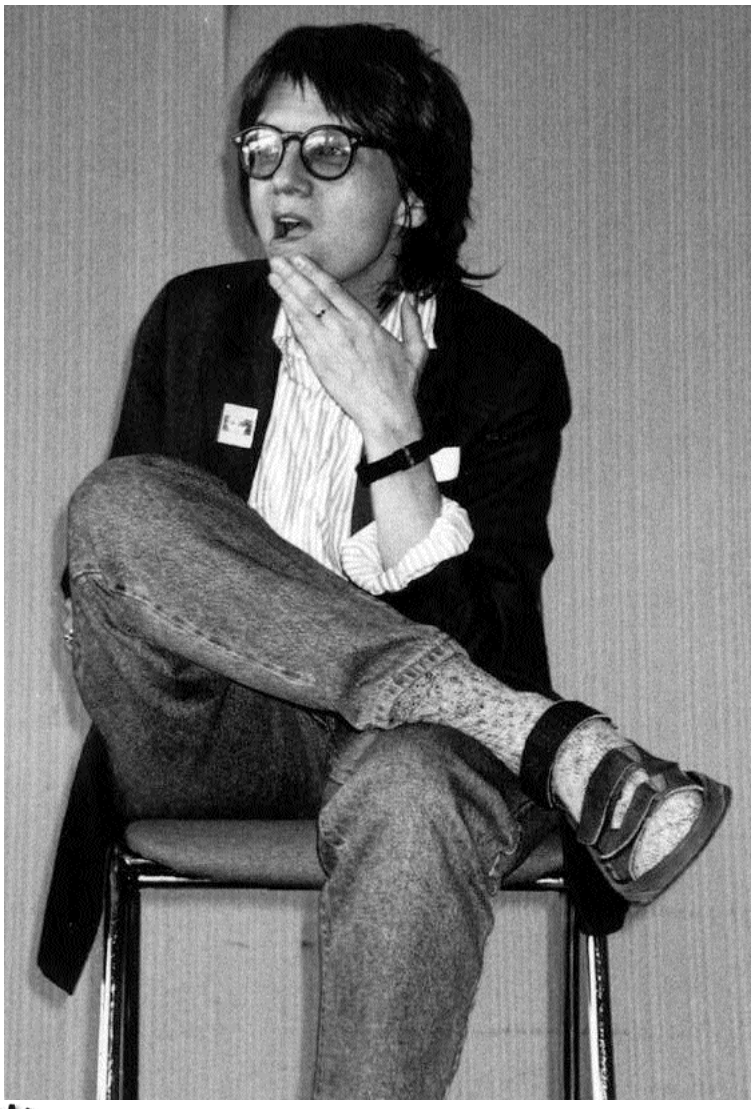
AKTIVISTKINJE SA KOSOVA ODRŽAVAJU DUH

Dok sam radila sa ženama i devojkama u izbegliènom kampu Èegran u Makedoniji, pojavila se u ženskom šatoru, gde smo pevale i igrale, žena iz UNHCR-a, da nas obavesti o našoj evakuaciji u druge zemlje. Nisam došala ovde da pevam i igram, rekla nam je. Ali igra i pesma su jako povezane sa našom kulturom. One pomažu mnogim ženama da prebrode traume koje su doživele kod kuæe na Kosovu.

Pre nego što je rat poèeo u martu 99. naša organizacija Sestre Æirjazi, seoska ženska edukativna grupa (nazvana po sestrama Æirjazi koje su osnovale prvu žensku školu u Albaniji), obuèila je aktivistkinje koje su kasnije otpoèele ženska okupljanja u svojim selima. Naš princip rada je da idemo kod ljudi, da ih volimo, da živimo sa njima, da uèimo od njih, da poènemo od onoga što oni znaju i gradimo od onoga što imaju. Sa najboljim voditeljicama, kada se posao obavi, ljudi æe reæi: Ovo smo sami uradili. Jednom meseèno smo se okupljale da proslavimo život i to što smo žene.

Onda je poèeo rat. Svuda na Kosovu su se dešavale strahote. Srpska policija i paramilitarne snage su terale ljude iz njihovih kuæa, pljaèkajuæi i spaljujuæi ih. Mnoga sela su ostala prazna a mi smo poèele da radimo sa raseljenim ženama i decom. U poèetku smo prièale jedna drugoj svoje priče i mnogo smo plakale.

Kada je NATO otpoèeo sa bombardovanjem, srpska policija se razgnevila i poèela da se sveti nad nama Albancima. Moja familija 37 ljudi, u kuæi moje majke u Prištini je živela u strahu da æe nas srpska policija izbaciti i da æe nam spaliti dom. Ali svake noæi su me zvale prijateljice iz Beograda iz Autonomnog ženskog centra protiv seksualnog nasilja. Prièale smo šta se dešava u Prištini i Beogradu i priseæale smo se vremena koje smo provele zajedno.

Lepa Mladenović, fotografisala Lieve Snellings, Belgija 1987.

Desetog dana bombardovanja došla je policija. Držeæi automatske puške i noseæi maske na licima, vikali su: Napolje, pre nego što vas sve poubijamo! Izašli smo na ulicu gde smo se priključili dugoj koloni ljudi koja je polako išla ka železniènoj stanici. Svuda oko nas je bila policija koja je zaustavljala ljude iz kolone i tražila im novac. Sakrila sam sve dinare koje sam imala u vrednosti 2000 ameriènih dolara. Kasnije smo našle naèin da pošaljemo novac aktivistkinjama u Beogradu.

Desetine hiljada Kosovskih Albanaca je èekalo da doðu vozovi. Policija nas je ugurala u voz i odvela nas do makedonske granice, ali makedonska policija nas nije pustila da uðemo pa smo èekali na nièijoj zemlji, hiljade ljudi u koloni dugoj deset kilometara je stajalo na kiši.

Dani su prolazili; Stari ljudi i bebe su umirali od hladnoæe a mi smo i dalje èekali. Tada sam mrzela Makedoniju. Bili su fizièki slomljeni ali duh izbeglica nije mogao biti slomljen. Neki od nas su pokušali da pomognu u zoni "Nièije zemlje" tešeæi druge i igrajuæi se sa decom.

Posle pet dana sam konaèno uspela da uðem u Makedoniju. Uskoro su svi ljudi uspeli da uðu u Makedoniju i budu rasporeðeni po kampovima. U politièkim krugovima, oni isti ljudi koji su zagovarali ideju rata su odluèili da puste ljude u zemlju.

U Makedoniji sam shvatila da nas Makedonci nisu želeli jer su bili uplašeni. Njihovi mediji im nisu davali potpune informacije tako da su oni znali jedino to da veliki broj Albanaca dolazi u njihovu zemlju. Ali svaki put kada sam isprièala svoju prièu Makedoncima oni su saoseæali sa mnom.

Nekoliko dana kasnije dobila sam amerièku vizu, i otišla sam tamo da se odmorim, ali sam se oseæala prilièno uznemirno gledajuæi televiziju. Jedino što su prikazivali u vestima bilo je bombardovanje. Kada su prikazivali Albance, prikazivali su jedino "prave" izbeglice izgladnele, iscrpljene, tužnog izraza lica. Izjava generalnog sekretara NATO-a da su bombardovali da bi spreèili dalju humanitarnu katastrofu, je bila šala kao i Klintonove reèi posle pucnjave u Koloradu: "Moramo da ih nauèimo da izraze bes i reše svoje konflikte reèima, ne oružjem"!

Vratila sam se u Makedoniju i radila sa ženama u kampovima. Svaki dan smo se skupljale i prièale. Èak smo imale i komièara. Uèile smo devojke samoodbrani i kako da izbegnu da ih prostituišu po kampovima. Na naše sastanke su dolazile silovane žene, žene koje su izgubile porodicu. Trinaestogodišnja devojèica koju je silovao srpski policajac je došla sa svojom majkom. Devojèica nije prièala ni sa kim sve vreme, èak ni sa majkom, ali kada smo igrale i pevale, polako se prikljuèila, i ponovo se probudio njen duh.

Postoji još sliènih prièa drugih žena koje su prisustvovale našim sastancima, i kada je tog dana došla žena iz UNHCR-a, citirala sam Emu Goldman: "Ne verujem da cilj zahteva da se lišavamo života i radosti."

Igballe Rogova, feministkinja, lezbejka, koosnivaèica je grupe za ruralne žene na Kosovu, "Motrat Quiriazi", koja od 1995. saraðuje sa feministièkim grupama u Beogradu.

Lepa Mlaðenoviæ

LEZBEJSKA LJUDSKA PRAVA

Žene su oduvek volele žene. Davno ta ljubav nije imala ime. Tek pre nekoliko stotina godina, pišuæi o Safo, grèkoj pesnikinji sa Lezbosa, jedan od istorièara je njena oseæanja prema ženama povezao sa ostrvom na kome je živela. Bez imena, bez jezika, nepoznate sebi i drugima, nepoznate državi ili društvenim obrascima - živele su hiljadama godina žene koje vole žene. Kao saradnice, podržavaèice jedna druge, saveznice, drugarice, ljubavnice. Niko nije smeo da zna za njihove odnose a pogotovo ne za njihove emocije ili seksualnost. Ali, istorièari nisu žene pitali kako se oseæaju bez obzira koga su volele. Naziv "lezbejke" poèinje aktivno da se koristi s poèetka ovog veka, ali tek u poslednjih trideset godina, nakon javljanja feministièkog pokreta, aktivistkinje lezbejskog pokreta artikulišu sadržaj lezbejskih prava. Žene koje vole žene su uvek bile nevidljive: za vreme inkvizicije u srednjem veku i kasnije, spaljene su tolike veštice, među njima mnoge lezbejke. Filipa de Souza je bila kažnjena vešanjem u 16. veku, u Brazilu, jer je zateèena sa ženom u krevetu. Za vreme nacistièke vladavine, u koncentracione logore dospevali su homoseksualci, obeleženi roze trouglom. Podaci govore da je bilo malo žena koje su u logore dospevale zato što su lezbejke, obièno su tamo dospevale iz drugih razloga. U svakom sluèaju, lezbejski pokret je kao jedno od svojih obeležja uzeo crni trougao, kako bi se lezbejstvu dala pozitivna vrednost.

Lezbejska egzistencija je izbor žena da emotivno, seksualno i egzistencijalno budu usmerene ka ženama. Lezbejska egzistencija se po svojoj društvenoj prirodi cela suprotstavlja suštini patrijahata - kompulzivnoj heteroseksualnosti, koja navodi žene da zavise od muškarca. Kompulzivna heteroseksualnost je institucija patrijarhata koja navodi žene da emotivno, seksualno i ekonomski zavise od muškarca èak i kada im to ne odgovara ili kada ih to uništava.

Međutim, da bi bile prihvaæene, žene su prisiljene na tu zavisnost. Ima jako mnogo nesreænih žena koje žive u brakovima, ili same, koje maštaju o nežnim odnosima sa ženama, ali im celokupnost civilizacije i društvenih vrednosti oko njih ne ostavljaju prostor za takav izbor. Sve što je u istoriji do sada postojalo, poražavajuæe je i destruktivno za žene koje vole žene.

Lezbejke su zato razlièite od drugih žena, jer su izašle iz lièenog odnosa muškarac - žena, kojim se potvrđuje društvena muška prevlast nad ženama... pogledaj me kao da nikada nisi videla ženu (Grahn, 1978.).

Lezbejke su drugaèije zato što je ovo društvo heteroseksualno. One biraju da zavise od drugih žena, autonomno. Za uzvrat, patrijarhat ih kažnjava stigmom odvratnosti i izolacije. Tokom istorije, lezbejke su se skrivale, prerušavale u muškarce ili udate žene, kako bi uopšte preživele. Zato veæina žena koje vole žene i dalje æute o svojoj razlièitosti, ne prihvataljuæi ni sebe ni sliène sebi. Hiljade društveno nevidljivih lezbejki u Beogradu žive u strahu, negaciji i minimizaciji svojih oseæanja: to je kao da hodate po mraku u kome vas vode pogrešne svetiljke.

...Mi smo u zemlji bez jezika / zakona...šta god radimo zajedno èista je invencija / mape koje su nam dali zastarele su veæ godinama...(Rich, 1976.)

Reæi sebi i drugima

Za lezbejke je prihvatanje svog lezbejskog života poèetak menjanja sveta. Na tom putu menjanja sebe i drugih nema mnogo podrški. Mržnja prema lezbejskoj žudnji se ugrađuje u nas od kada smo se rodile, kroz sve tehnike patrijahalne porodice. Mržnja prema ženam isto tako. Društveno æutanje o lezbejskoj ljubavi je æutanje o ženskim oseæanjima i iskustvima uopšte. Tako i same žene æute. Ali, æutanje žena je prvo otpor ugnjetenih.

Mnoge žene su zato izolovane i èesto mnogo godina žive usamljeno. "Kada bi bila makar jedna lezbejka u mome mestu da sa njom popijem kafu i pola sata dnavno budem ono što jesam", rekla je Vanja iz manjeg mesta u okolini Subotice, 1996. godine. Nijedna institucija društva u ovoj zemlji, u svojim

teorijama, pravilima i ciljevima ne uključuje lezbejsku egzistenciju. Zbog toga prostor u društvu, kulturi, istoriji i državi moraju same lezbejke da stvaraju. Prvi korak ka zadobijanju lezbejskih ljudskih prava je otvaranje sopstvene svesti za lezbejsku egzistenciju. Rad na eliminaciji sopstvene mržnje prema sebi kao lezbejki (lezbofobije) i mržnje prema sebi kao ženi (ginofobije) je proces u kome smo potrebne jedna drugoj. Reæi sebi i drugima, coming out, je put ka prihvatanju sebe i stvaranje društvanog prostora za sopstveni život i druge žene.

Društvena nevidljivost lezbejki

Prva tema lezbejskih prava je društvena nevidljivost lezbejki. Lezbejke ne postoje za sebe kao lezbejke, ne postoje u jeziku, u istoriji, u zakonu. Kada se pogleda oko sebe, u novinama, u knjigama, u stanovima komšinica - lezbejka nema odraz. To je kao da se pogledaš u ogledalo i vidiš neki drugi lik. Svi ostali su drugaèiji, ona je drugaèija, ne vidi tragove svoje lezbejske istorije. Kao da te èudne žene nikada nigde nisu postojale. Tako je ona u oèima drugih uvek heteroseksualna žena ako ne potvrdi drugaèije. Na pijaci, u kuæi. Kada vas otpuste sa posla, ni to nije zato što ste lezbejka...

Jedna naša drugarica je radila u restoranu gde je noæu svirala gitaru. Mi smo dolazile da je slušamo, uvek je bilo po dva puna stola žena. Bilo je jasno svima da je ona lezbejka, ali niko ništa nije govorio, ni ona sama. Onda je jedne veèeri došao neki eminentni prijatelj gazde, bio je pijan i poèeo je da viče na žene za stolom i na gitaristkinju, ...šta æe ova lezbejka ovde. Sutradan ju je gazda otpustio i rekao da je to zbog toga što hoæe da promeni instrument, da mu treba harmonikaš.(Izjava jedne Beograđanke, 1995.).

Lezbejstvo u bivšoj Jugoslaviji i Srbiji nikada pravno nije bilo kažnjivo. Jer èak ni u zakon nisu dospele. Društvena vidljivost je prvo lezbejsko pravo, a ono uključuje pravo na lièni identitet lezbejke u porodici, na radnom mestu, u institucijama, pravo na društveni prostor za lezbejsku egzistenciju u kulturi, umetnosti, nauci, medicini, obrazovanju, pravo na javno organizovanje. Pravo na lezbejsku porodicu.

Lezbejska porodica je još jedan nevidljivi fenomen za ovo društvo. Nevidljiv je sociološki, psihološki, istorijski, pravno... sa koje god strane krenete. I tako porodice sa dve mame odgajaju novu decu i jednom zauvek ruše istoriju psihoanalize i teorije lièsnosti koje su nastale kao društvene konstrukcije muških fantazija i muških mišljenja ucrtanih u teorijske korpuse da bi opravdali heteroseksualno društvo sa znakom muškarca.

Organizovanje lezbejki

Da bi se postigla lezbejska vidljivost potrebno je organizovanje lezbejki. Tako je lezbejska solidarnost jedan od naèina da lezbejke izađu iz društvene nevidljivosti, podržavajuæi jedna drugu. Lezbejske grupe, kojih sada ima na raznim mestima u svetu, najèešæe rade na dva plana: s jedne strane podržavaju lezbejski identitet žena, a sa druge rade na ukidanju homofobije i mržnje prema lezbejkama u društvu i državnim strukturama. U svom krajnjem cilju lezbejske grupe rade na eliminaciji svih oblika diskriminacije protiv žena, na stvaranju tog novog sveta u kome æe svaka žena biti slobodna da živi bez nasilja i moæi da živi svoju lezbejsku egzistenciju. “Jer sve dok svaka žena u svetu nije slobodna da izabere seksualnost, ni sve ostale žene nisu slobodne” (Bunch, 1978). Tako je, kroz lobiranje lezbejskih prava konaèno postalo jasno da pitanje s kim idete u krevet nije lièna stvar, veæ su hiljade godina patrijarhata u tom krevetu/pitanju. Za vreme predavanja Pravni aspekti lezbejskih prava, u okviru Lezbejskih studija u Beogradu, 15. januara 1996. godine, policija je zvonila na vrata Ženskih studija. “ Dobili smo obaveštenje od jedne žene da se u tom prostoru održavaju orgije i da se èuje vika sve do ulice.”

Policajci su ušli u prostor, zapisali podatke iz liène karte jedne od organizatorki, videli da se tu drži predavanje i otišli. (Arhiva Labris, Beograd).

Lezbejska ljudska prava tièu se pre svega zadobijanja svih dimenzija građanskih prava u svojoj lezbejskoj partikularnosti.

Zahtevi promena zakonodavstva

Da bi se društvena vidljivost lezbejki do kraja ostvarila potrebne su promene zakona koje bi ukljuèile pravo za lezbejke pojedinaèno, zatim za lezbejske parove i lezbejske porodice. Lobiranje zakona lezbejske grupe vrlo èesto rade zajedno sa gej grupama. Zahtevi koje Grupa za lezbejska prava Labris postavlja jugoslovenskom parlamentu su sledeæi:

* usvajanje antidiskriminacionog zakona koji æe sankcionisati èinove mržnje prema lezbejkama i homoseksualnim muškarcima samo zato što su to;
* usvajanje zakona koji æe uvesti istopolnu vanbraènu i braènu zajednicu, koje æe biti jednake heteroseksualnim vanbraènim i braènim zajednicama;
* usvajanje zakona kojim æe se omoguæiti samohranim ženama, invalidnim ženama, lezbejkama i lezbejskim parovima pravo na usvajanje i veštaèku oplodnju.

Mi tražimo drugaèiji sistem prava. Drugaèiju etiku razlièitih koja æe jednako vrednovati svaku od nas. U kojoj nema nevažnih i nepostojeæih. Mi smo tu, na istim ulicama, u istim školama, na istim radnim mestima, kupujemo u istim radnjama, gajimo mace, ali nam nije svejedno ko smo i neæemo više da æutimo i nikome ništa ne govorimo o našoj lezbejskoj egzistenciji. Jer smo baš takve. I želimo da takve budemo na svakom mestu (Bilten Arkadija, br.2,1995).

Preuzet iz: Ženska prava i društvena tranzicija u SRJ,
Centar za ženske studije, istraživanja i komunikaciju, Beograd 1997.

ŽUDNJA ZA PRAVDOM

Intervju sa Lepom Mlaðenoviæ,
aktivstkinjom feministièkog, lezbejskog i mirovnog pokreta
Intervju vodila Ljiljana Živkoviæ

Nakon dvadeset godina feminizam me je promenio kroz proces shvatanja da je lièni život žene - politièko pitanje. U istoriji je tako da žensko iskustvo, ženski jezik, žensko znanje i ženski doživljaj nikad nisu bili predmet istorije. Naprosto, ¸¸žensko iskustvo nije subjekt društva i na taj naèin ostaje nevidljivo, minimalizirano i omalovaženo. Ono što smo mi žene, kada smo poèele da se organizujemo u ženski pokret shvatile, to je da treba da poðemo od svog lièenog iskustva: kako se mi oseæamo u ovom društvu, da dajemo imena našim oseæanjima, našim željama... i da na taj naèin ono što je bio naš nevidljivi jezik, odnosno naš nevidljivi doživljaj, imenujemo i da ga lansiramo u politièko pitanje. O abortusu, klitorisu, lezbejstvu, nezaposlenosti, muškom nasilju - kao društvenim pitanjima se nije govorilo sve do skoro, do Ženskog pokreta.

Što se tièe lezbejki i homoseksualaca u društvu je rasprostranjen takozvani liberalni stav da to šta rade dve žene u spavaæoj sobi - to je njihova lièna stvar. Naša politika je suprotna - lezbejsku egzistenciju mi živimo dvadeset i èetiri sata dnevno i to je opredeljenje koje se u potpunosti suprotstavlja pravilima i zakonima patrijarhata, zakonima ove civilizacije. Lezbejke su nelojalne heteroseksualnoj-patrijarhalnoj civilizaciji, one se suprotstavljaju patrijarhalnoj vlasti kao takvoj, hijerarhiji vlasti i zbog toga svih ovih hiljada godina smo, mi lezbejke, bile potpuno marginalizovane i potpuno nevidljive. To se naravno dogaða, u veæoj meri, i dan-danas, pogotovo u jednoj državi koja se osmišljava u ratovima i nacionalizmu.

Ono što je za mene lièno bilo važno to je da sam se od poèetka rata, od '91, kao pridružila antiratnom pokretu u Beogradu. Pogotovu u ženskoj mirovnoj grupi Žene u crnom. U skuèenom nacionalistièkom prostoru, ovde, bilo je jako teško razvijati svoje razlièite

identitete. Na poèetku je bilo vrlo karakteristiènih momenata, znaèi kao pacifistkinja, kao feministkinja, kao lezbejka stalno sam doživljavala da postoje situacije u kojima neki od mojih identiteta nije poželjan, u kojima je neki od mojih identiteta isključèen i nema prostora da tu postoji. Seæam se, to je bilo još '91. u Beogradu, da sam jednog dana otišla u knjižaru da kupim nešto i trebalo je da uzmem raèun. Pitali su me na koju firmu i ja sam rekla, 'Antiratni centar', i žena me je tako pogledala, prostrujala me je neprijatno, jer to je to tada bilo nešto antidržavno, nepoznato i nepoželjno. Onda, u tom Antratnom centru, bilo je teško, pogotovo na poèetku, da se uopšte kaže da sam lezbejka. Iako su tu bile žene i muškarci koji su bili antinacionalistièki orijentisani, uvek i sada, ali ne znaèi da su bili otvoreni za druge razlièitosti. Na primer, na mnogim tribinama koje su poèele da se organizuju '92, pogotovo '93. kada je poèeo Studentski pokret, bilo je apsolutno nemoguæe da se organizuje tema Lezbejke i Homoseksualci. S druge strane, mnoge lezbejke nisu smatrale važnim moj pacifizam i nije ih to interesovalo. U grupi je bilo pro-nacionalistkinja tako da nije bilo lako sprovoditi anti-fašistièki jezik. Tako da sam od jednog do drugog sastanaka govorila iz jednog ili drugog govora, i to je bilo jako zamorno, i stalno sam mislila o tome, kako nacionalizam konstruiše suženje identiteta, i kako ja da pokupim celu sebe.

Međutim, ono što je tu jako važno, to su analogije između pacifistièke i feministièke politike. Pre svega pojam DRUGOG. Mi feministkinje koje smo nastavljaèice konstrukcionizma Simon de Bovoar shvatamo da je ženski pol Drugi pol u odnosu na muški, i sve posledice koje slede ...podele moæi na svim razinama idu u korist muškog pola. S druge srtane nacionalistièki totalitarizam je konstruisao pojam Drugog po nacionalnoj osnovi, tj. konstruisao je Neprijatelje. Zato je nama poznata kategorija Drugih, znaèi poznato nam je kako u odnosu na srpski režim mogu da se oseæaju Romkinje, Albanke, Muslimanke.... i neke od nas su poèele da razvijaju politiku solidarnosti sa Drugima. To pre svega znaèi upoznavanja Drugih, slušanja šta one imaju da nam kažu, kako one sebe vide šta rade, šta žele, a ne kako ih konstruiše dominantna politika koja određuje šta oseæaju i kako se ponašaju. DRUGI mogu biti žene, ljudi drugih nacionalnosti, invalitkinje ili smo to mi - lezbejke... Znaèi, naše pitanje je kako da razvijamo politiku upoznavanja "drugih' da bismo razbile taj zid koji nas deli od drugih, strah od 'drugog' , tu konstrukciju neprijatelja koju srpski režim neprestano proizvodi. Sad je konstrukcija neprijatelja stigla dotle da se traži u èlanovima opozicionih partija i nevladinih organizacija. Znaèi došli smo do te zadnje poele iymedju 'patriota' i 'izdajica', pošto su svi ostali neprijatelji iscrpljeni (od Hrvatske preko izbeglica do Albanaca).

Znaèi ono što je meni bitno je da polazim od sopstvenog iskustva i znanja o tome da sam u ovom društvu kao lezbejka, kao žena i kao feministkinja stavljena u poziciju 'druge', i da je moja odluka i dilema u tome kako da pravim politiku zasnovanu na etici razlièitosti, da ne ponovim politiku isključèivanja drugog. Moje pitanje je koje su te akcije, èinovi, odluke kojima se ja približavam drugima i a priori ih ne negiram svojom dominantnom politikom (belom, srednjo-klasnom, srpsko-nacionalistièkom..itd). Šta mi zapravo radimo u tom smislu, kako menjamo svakodnevicu u kojoj se permanento èuje ... Dosta mi je tih Šiptara, Cigani su lopovi, lezbejke su nenormalne, ako je invalitkinja bolje da se nije rodila.....

Feministkinje iz Beograda su od poèetka rata insistirale da komuniciramo sa ženama i ženskim grupama - pre svega iz onih država sa kojima je srpski režim bio u takozvanim neprijateljskim odnosima - sa ženskim grupama iz Hrvatske, Bosne i to naravno i iz jednog i drugog entiteta, sa Albankama sa Kosova. Ono što se tu stalno dovodi na ivicu u komuniciranju sa 'drugima', to je lezbejski identitet. Znaèi, šta u tim pokušajima komunikacije sa "drugima", koji su uvek nekako osetljivi, uvek su nabijeni sa jako mnogo emocija i sa jako mnogo taèaka koje mogu biti problematiène u jednom, recimo

ratnom stanju, šta onda raditi sa lezbejskim identitetom? Da li ga sakrivati, da li ga otkrivati i kako uopšte doæi do optimalne transparentnosti u odnosu? S obzirom da je jasno da rat pravi svoju hijerarhiju preživljavanja. Znaèi preživljavanje je prva potreba, mi tu više ne možemo da govorimo o identitetima. To je jedna stvar. Drugo, za vreme državnog nacionalizma ne može se raditi na legitimiziranju lezbejske i gej egzistencije, ne može se raditi na širenju gej i lezbejskih prava jer za to nema prostora. Znaèi to su hijerarhije koje prvo treba da prepoznamo, da imenujemo i da onda vidimo kako æemo s njima.

Ovde se pre nekoliko meseci dogodilo da je određeni muškarac iz opozicije, napadao ljude iz srpskog režima i optužio ih da su oni lopovi, kriminalci i homoseksualci... a onda je srpski režim, da im odgovori, lansirao jedno lažno saopštenje Arkadije, gej – lezbejskog lobija, u kojem poziva sve svoje aktivne èlanove na proteste Saveya za promene. Režim je hteo da kaže, eto vidite svi vaši opozicioni mitingaši i šetaèi su pederi i lezbejke! Znaèi i opozicija i režim koriste homoseksualnost kao intrument da vređaju jedno druge. A lezbejki i gej muškaraca ima na svim stranama!

- To nije ništa novo, to se provlaèi kroz èitavu istoriju i stari Rimljani su za gej odnos koristili izraz 'grèka ljubav' ili porobljeni balkanski narodi od strane Turaka su gejeve zvali 'Turèin', i naravno mnogi drugi primeri, da ih ne nabrajamo.

Da, ili se lansiraju optužbe da je vojska "neprijatelja" puna homoseksualaca, da su homoseksualci slabiæi... U pravu si, ovo nije neka nova metoda. Ne mogu ništa novo da izmisle, sve je veæ bilo. I fašizam je postojao u jednoj mnogo okrutnijoj formi nego što je danas.

- Koje su prve situacije u kojima si se našla i osetila ih ili shvatila da si u društvu 'druga'. Šta je to što je tebe podstaklo na borbu za ženska prava? Da li se žene rađaju kao feministkinje, da li prosto nose tu crtu kritike u sebi ili su to ipak žene koje vremenom, odrastanjem, iskustvom primeæuju razlike i nepravde u društvu a pritom imaju i snage za borbu protiv vladajuæih zakon u samom društvu.

Patrijarhat tera ženu da prihvati ulogu one koja je podređena, manje vredna i koja je žrtva i koja uvek treba da kaže 'da', ne sme nikome da se suprotstavlja a pogotovo ne muškarcu - tako da mnoge žene prožive ceo život u toj ulozi koja je naravno jako teška i ponižavajuæa. Od kad se seæam nekog doživljaja nepravde? polne nepravde: kad sam imala šest godina igrala sam se sa klincima u dvorištu, bio je letnji dan, tu je bio klinac iz moje zgrade i ja sam mu rekla: "Upisala sam se u prvi razred". A on mi je rekao: "Nisi se ti upisala u prvi razred, ja sam se upisao." Inisitirala sam da sam se i ja upisala, ali on je i dalje govorio, ne, ne, ne ti si klinka, ja sam se upisao, ti nisi. On je tada sa šest godina morao biti u pravu, morao je biti iznad mene, vredniji od mene i tako je poklopio moju èinjenicu i moje iskustvo. On je veæ imao tu konstrukciju: on je deèko, ja sam devojèica i devojèice se uvek malo manje. On nije mogao da prihvati da smo mi jednaki. Mislim da je to jedan karakteristièan primer koji se događa ženama stalno, na svakom mestu: da se njihovo iskustvo minimizira, falsifikuje, ne èuje, ne vredi... Od toga da se ženama manje veruje unutar porodice, unutar braka, unutar društvenih institucija. Ja se seæam da je jedna moja koleginica govorila: "Ja sam za svog muža kao nemi film. On ništa ne èuje šta ja kažem." On donosi odluke u odnosu na sebe i u odnosu na tri hiljade godina muške istorije, zasnovane na isključèivanju drugih, to je njegova referenca, a ne iskustvo jedne žene. Ima jako puno malih detalja neravnopravnosti koje smo mi prihvatale zdravo za gotovo. Na primer, ja sam u osnovnoj školi uvek pisala deèacima domaæe zadatke za vreme odmora, a nije nikad nikome palo na pamet, ni meni ni njima, da oni pišu moje zadatke, na primer. U mom razredu je bilo nas nekoliko devojèica koje smo pomagale lošim ðacima. Uvek su to bile devojèice jer to je klasièna uloga žene da radi za druge besplatno i požrtvovano... Mada su devojèice obièno u osnovnoj školi bile bolji ðaci, i to se isto zna zašto.

Feminizam mi daje instrumente sagledavanja mene unutar društva, i drugih unutar društva, znaèi kao da sam oslobodila svoje zamagljene oèi koje su nastale u patrijarhatu, oslobodila sam ih od magline zavere patrijarhata, ako tako može da se kaže, protiv žena i protiv svih različitih. Jer patrijarhat živi na proizvodnji diskriminacija, što se ostvaruje kroz svaku državu. Sada mnogo

bolje prepoznajem taj sistem hijerarhije i ponižavanja u celini i u nekim malim detaljima. To znanje mi naravno s jedne strane olakšava život, a s druge mi ga otežava, jer je znanje o mržnji prema ženama duboko i bez kraja. Kad sam bila mala nisam mogla godinama da shvatim zbog èega... recimo, na televiziji samo su žene golišave a muškarci su uvek obuèeni odozgo do dole, one imaju providne najlon èarape a oni ne...

Tako da je postajanje ženom i lezbejkom za mene jedan neprekidni rad. Mi moramo prvo da radimo na sebi da bismo se oèistile interiorizovanih sadržaja mizoginije (mržnje prema ženama) i homofobije (mržnje prema lezbejkama i homoseksualcima). Za lezbejku je važno da zna da je njena žudnja njeno pravo i da je ona kao lezbejka u pravu. To nema ko da joj kaže, tu potvrdu naše egzistencije su nam oduzeli i oduzimaju nam kroz celu istoriju. Zato moramo da se organizujemo, da osnivamo lezbejske grupe, da same pravimo prostor da budemo feministkinje, lezbejke, antifašistkinje, pacifistkinje. Da same pravimo nove zakone po kojima hoæemo da živimo. Adrian Riè kaže: "Mape koje su nam dali zastarele su veæ godinama..." Znaèi mi smo te prve koje same sebi dajemo vrednost, pravo i potvrdu lepote naše žudnje. Tek tada mogu drugi da se pridruže nama.

- Ti si bila u Beogradu svih ovih ratnih godina, koje si motive imala da ostaneš?

Podržavam svaku ženu da pronaðe svoj izbor. Podržavam onu koja izabere da ode i podržavam onu koja je izabrala da ostane. Moja profesija je rad sa ženama koje su preživele rat i muško nasilje, znaèi ovde za mene ima jako mnogo posla. Ja sam izabrala da ostanem ovde. Kao anti-fašistkinja isto tako ima puno posla. Znaèi baš ovde treba da budem

- A politika radikalnih feministkinja je?

U grupi **Žena u crnom** na primer razvijamo politiku uključèivanja... znaèi ono što je nama važno unutar mirovnog pokreta to je da pokušamo sada da pravimo odnose onakve kakve želimo da budu u budućem društvu za koje se zalažemo iako ono možda nikad neæe doæi. Da, mi veæ sada u našim mikro zajednicama pokušavamo da ostvarimo odnose jednakosti u različitosti. Drugo, ti neprekidni pokušaji da se negira državna hijerarhija koja ponižava, da se približimo najugroženijim ženama, da podržimo isključène, prezrene, zlostavljane .... to je politika radikalnih feministkinja, taj rad na stvaranju uslova za dostojanstvo. Na primer rad sa ženama koje su prisiljene da trpe nasilje. Mi znamo da one nisu ponižene iz nekih mistiènih razloga, nego zato što je to deo patrijarhalne državne politike, i društvenog sistema. Trenutno, fašistièka proizvodnja siromaštva stavlja sve više žena i muškaraca u položaj poniženosti i gladi. Glad je posebna vrsta nasilja. Zato je naš rad feminizam a nije milosrðe. Feministkinje hoæe da èuju ženu kojoj su drugi zatvorili prostor, ja želim da je znam, taj susret mi proizvodi nadu i obnavlja energiju: zato sam ja još uvek ovde, zato sam još uvek aktivistkinja i zato sam još uvek antifašistièka aktivistkinja ili u Ženama u crnom, u Autonomnom ženskom centru, u Labrisu ... Mi radikalne feministkinje smo prosto vrlo rano shvatile da ne smemo da ponovimo prema drugima ono što se dogodilo nama unutar patrijarhata - da nas isključèe, znaèi da mi radimo na tome da uključujemo sve različite. Zato smo, vrlo brzo, i u radu Autonomnog ženskog centra, na primer, poèele da podržavamo ne samo žene koje su bile žrtve nasilja i žrtve drugih nacionalnih identiteta ili imena nego smo poèele da podržavamo i one žene koje su invalitkinje, Romkinje, samohrane majke... i sve druge žene koje su bile različite - siromašne - i tako dalje...

- Objasni mi molim te šta misliš kad kažeš 'nacionalni identitet'. Govoriš o ženama koje se nacionalno deklarišu ili govoriš o ženama kojima je taj identitet pripao roðenjem? Prosto da to malo rašèlanimo, kad veæ govorimo o identitetima. Šta je sa tvojim nacionalnim identitetom?

To je jedan spektar odgovora. Nacionalni identitet je po meni izbor, konstrukcija, po drugima je èinjenica tla i krvi, ja u to ne verujem. Na primer, neke žene su se pre rata u Bosni deklarisale kao Jugoslovenke a imale su muslimansko ime, druge su se deklarisale kao Muslimanke, a treæe kao Bosanke. Trenutno je politika promenjena i mnoge od njih se deklarišu kao Bošnjakinje. Znaèi, identitet zavisi od dominantnog politièkog jezika. Kao što recimo imaš Floru Brovinu, Albanku sa Kosova - feministkinju, pesnikinju i lekarku - koja je 9. decembra 99. osuðena na dvanaest godina zatvora zbog navodne neprijateljske delatnosti protiv države, ona je u svom poslednjem govoru na suðenju u Nišu, izgovorila: “Ja bih sve ovo radila i da nisam Albanka”. Svaka od nas bira identitet.

Znaèi, mi imamo razne kombinacije, i one koje se nacionalno identifikuju i one koje se nacionalno ne identifikuju. Važno je da mi uvažimo sve te razlike. Ja recimo nemam razvijen nacionalni identitet. Mogu da se predstavim kako mi u kojoj situaciji odgovara. Pre nedelju dana sam u Prištini na ulici govorila engleski, jer trenutno ne može da se govori srpski u Prištini, i nisam imala nikakav problem da se predstavim ako treba kao Meri iz Glazgova, ili Maria iz Rima. Meni je lezbejski identitet važan, ženski identitet mi je važan, a nacionalni nije. Neke druge žene mogu lako da se preoblaèe u muškarce i da se predstavljaju kao muškarci ili muškarci da se preoblaèe kao žene i da šetaju kroz identitete. Mislim da je važno da prihvatimo sve izbore identiteta ako oni ne ugrožavaju druge.

- Ti se deklarišeš kao žena i lezbejka, ali nije redak sluèaj da se neke lezbejke ne deklarišu kao žene. Sada govorim o javnom deklarisanju lezbejki kroz tekstove, knjige, teorije.

Za mene su važna dva identiteta: lezbejska egzistencija i feminizam kao politika. Za mene feministkinja je politièko opredeljenje. Kroz feminizam se odreðujem u odnosu na sve. U odnosu na državu i u odnosu na patrijarhalne obièaje, u odnosu na nacionalizam i na svaku moguæu pojavu, zato što u svakoj pojavi postoji podela na hijerarhiju među polovima i hijerahiju uopšte, i unutar kulture i unutar nauke, politike i partija i porodice naravno i tako dalje. Inaèe, postoje teorije identiteta koje govore da lezbejke nisu žene, kao na primer Monika Vitig (Monique Vittig), a postoje žene koje vole žene, koje se nikada nisu deklarisale ni kao žene ni kao lezbejke, kao što je Suzan Zontag (Susan Sontag), koja smatra da teorije polnog i seksualnog identiteta nisu bitne i da o tome ne treba govoriti.

- Ja bih ovde dodala samo još jednu fenomenalnu reèenicu koju sam prvi put èula na feministièkom skupu u Strugi ‘95 - skupu su prisustvovale ženske grupe iz bivše Jugoslavije - a vezana je za saradnju i ponovno uspostavljanje ili održavanje veza između ženskih grupa i žena uopšte, a koja otprilike glasi, Uhvatimo se za minimum zajednièkog, a to je da smo žene. I to je dovoljno za poèetak, po meni. Samo taj minimum zajednièkog, jer smo sve mi manje-više u sliènom položaju.

Kao radikalna feministikinja polazim od toga da je i **Žensko** jedna patrijarhalna konstrukcija, i drugo da su žene razlièite. Ali, ono kako bih ja proèitala tvoj citat je to da je ženska solidarnost politika koja prozivodi drugaèiji svet. Od ”91. je nama feministkinjama važno da se povezujemo sa ženama koje slièno misle kao i mi a koje žive u Drugim državama. Mi smo vrlo brzo poèele da prelazimo granice, da idemo u Hrvatsku i Bosnu za vreme rata. Pre Dejtona je trebalo èetrdeset sati da se stigne do Sarajeva a èetrdeset pet da se stigne do Tuzle, preko Maðarske, Zagreba i Senja..... Ali to je bilo nešto što je nama bilo jako važno i mi smo prelazile granice. Da bi smo zagrlile žene sa druge strane da bi im ostavile trag da mislimo na njih, simbolièki i dodirom. Da im donesemo èokoladu i kafu, i da opet promenimo pet autobusa i još èertrdeset i pet sati nazad. Ti susreti su nam davali snagu, i nama i njima. Bobana Macanoviæ i ja smo pre dve nedelje bile u Prištini na Meðunarodnoj konferencija o ljudskim pravima na Kosovu. Pre nego što smo pošle i sa jedne i sa druge

strane, (i ovde i u Prištini) je postojao strah kako æe dve žene sa srpskim lièním kartama i srpskim jezikom uopšte stiæi do Prištine, kako æe preæi granicu i da li æe se žive vratiti. Onda, gde æemo tamo spavati, kako na ulici? I tako dalje, naravno mi smo spavale kod naše prijateljice Albanke, feministkinje i lezbejke, prešle smo granicu peške, obišle smo kafiæe i picerije... Ali mi nismo imale dileme, nama je solidarnost važna èinjenica života. Nama je važno da sretnemo jedna drugu, i to upravo u situacijama u kojima je to teško, opasno, nepoželjno u društvenom smislu. Nas dve smo prešle prepreke da bi videle svoje drugarice u Prištini, da podržimo Albanke koje su preživele traume etnièkog èišæenja, da podržimo Srpkinje koje su ostale izolovane. Da, mi prelazimo granice, proizvodimo nadu jedne za druge, mi imamo drugarice i u Zagrebu i u Sarajevu i u Zenici i u Prištini, jer je naša žudnja za pravdom puls feministièke politike, mi to živimo, i mi se u prepoznavanju jedna druge zavolimo tokom vremena.

Beograd, decembar 1999.